

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

GÖÇ, UYUM, SORUNLAR
ZEYTİNBURNUNDA YAŞAYAN DOĞU TÜRKİSTANLILAR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

NEZİR BİÇEN

141302074

Tez Danışmanı

Yrd. Doç.Dr. Hüdayi SAYIN

İstanbul 2018

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

GÖÇ, UYUM, SORUNLAR
ZEYTİNBURNUNDA YAŞAYAN DOĞU TÜRKİSTANLILAR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

NEZİR BİÇEN

141302074

Tez Danışmanı

Yrd. Doç.Dr. Hüdayi SAYIN

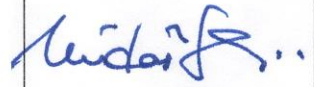

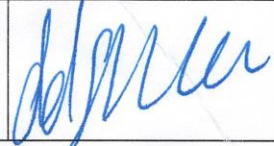
İstanbul 2018

T.C.
YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi NEZİR BİÇEN, “GÖÇ, UYUM, SORUNLAR ZEYTİNBURNU’NDA YAŞAYAN DOĞU TÜRKİSTANLILAR ÖRNEĞİ” adlı tez çalışması, Enstitü Yönetim Kurulunun 19/01/2018 tarih ve 2018 - 3 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 13/02/2018

Öğretim Üyesi Adı ve Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr Hüdayi SAYIN	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Tülay YILDIRIM MAT	

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

13. / 02 / 2018

Adı-Soyadı

NEZİR BİÇEN

İmzası

NEZİR BİÇEN

ÖZ
GÖÇ, UYUM, SORUNLAR
ZEYTİNBURNUNDA YAŞAYAN DOĞU TÜRKİSTANLILAR ÖRNEĞİ

Nezir BİÇEN
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, 102 sayfa, Şubat 2018
Tez Danışmanı: Yrd. Doç.Dr. Hüdayi SAYIN

Türkiye açısından Doğu Türkistan'ın durumu incelendiğinde, öncelikle Osmanlı Devleti Döneminde Doğu Türkistan daha sonra Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikası ve son olarak Doğu Türkistan Sorununun Türk-Çin ilişkilerine yansımaları olmuştur. Bu konular alan taraması yapılarak araştırma sürecinde açıklanmıştır.

Doğu Türkistanlıların değişik sebeplerle Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu göç sonucunda ülkemizde çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır. Araştırmamızda Doğu Türkistanlıların göç ile birlikte karşılaştıkları sorunları anket formu kullanarak belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmamızda literatür taraması yapılarak alanda yapılan çalışmalar ve konu ile alakalı yayınlar incelenerek Doğu Türkistanlılar ile ilgili açıklayıcı bilgiler verilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma teorik ve uygulamalı olmak üzere, iki aşamadan oluşmuştur. Birinci aşamada konuyla ilgili yapılan çalışmalar taranmış ve bu konular detaylı olarak incelenmiştir. İkinci aşamada ise araştırmanın hedefleri çerçevesinde hazırlanmış 43 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Gerek alan taraması gerekse 43 soruda oluşan anket vasıtasıyla araştırmanın verileri toplanmış ve değerlendirilmiştir. Anket aracılığıyla elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programına işlenmiştir. Programa işlenen verilerin frekans ve yüzde hesaplamaları yapılarak, araştırmanın bulguları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Göç, Türkiye

ABSTRACT

MIGRATION, COMPLIANCE, PROBLEMS THE EXAMPLE OF EAST TURKISTAN LIVING IN ZEYTİNBURN

Nezir BİÇEN

İstanbul Yeni Yüzyıl University

Social Sciences Institute

Political Science and International Relations Department

Master Thesis, 102 pages, February 2018

Supervisor : Asst.Prof. Hüdayi SAYIN

Turkey is examined in terms of state of East Turkestan, Turkey's Ottoman Empire Period East Turkestan East Turkestan policy priorities and then finally the East Turkestan problem has been the reflection of the Turkish-Chinese relations. These topics were explored in the research process by area survey.

East Turkistan is emigrated to Turkey for various reasons. As a result of this migration, our country experienced various troubles. In our research, it was aimed to determine the problems encountered by the East Turkestans with migration using questionnaire form. In addition, by conducting a literature search in our research, it is aimed to give explanatory information about East Turkestans by examining work done in the field and relevant publications.

The research consists of two phases, theoretical and practical. In the first step, studies related to the subject were screened and these subjects were examined in detail. In the second phase, a questionnaire consisting of 43 questions prepared within the framework of the objectives of the research was applied. In case of field survey, the data of the survey were collected and evaluated through questionnaire consisting of 43 questions. The data obtained through the questionnaire were processed into the SPSS 21.0 package program. The frequency and percentage calculations of the processed data were made and the findings of the research were obtained.

Key words: East Turkestan, Migration, Turkey.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın yapılmasında çok büyük katkıları olan, yoğun işlerine rağmen yardımını esirgemeyen, danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hüdayi SAYIN'a sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca eğitim aldığım değerli hocalarıma, tez çalışmamda bana yardımcı olan kıymetli arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Bunun yanında yüksek lisans yapmam konusunda beni teşvik eden değerli aileme ve yakın arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Şubat-2018

Nezir BİÇEN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY BELGESİ

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLO LİSTESİ	xi
KISALTIMA LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN

1.1. Doğu Türkistan'ın Fiziki Konumu	3
1.2. Doğu Türkistan'ın Fiziki Yapısı	3
1.3. Doğu Türkistan'ın İklimi	4
1.4. Doğu Türkistan'ın Irmakları, Gölleri ve Çölleri	4
1.5. Doğu Türkistan'ın Doğal Kaynakları	5
1.6. Doğu Türkistan'ın Demografik Yapısı	5
1.6.1. Çin'de Azınlıklar	6
1.6.2. Doğu Türkistan'ın Kentleri	7
1.6.3. Doğu Türkistan'ın Jeostratejik, Jeoekonomik ve Jeopolitik Önemi	7
1.6.4. Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Bu Bölgedeki Yeri ve Konumu	8
1.7. Doğu Türkistan Bölgesinin Siyasi Tarihi.....	9
1.7.1. Doğu Türkistan'ın Adı	9
1.7.2. Doğu Türkistan'ın Tarihi.....	10
1.7.2.1. Hun İmparatorluğu Dönemi Doğu Türkistan.....	10
1.7.2.2. I. ve II. Göktürk Devletleri Dönemi Doğu Türkistan	11
1.7.2.3. Uygurlar Döneminde Doğu Türkistan	13
1.7.2.4. Karahanlıların Döneminde Doğu Türkistan	13
1.7.2.5. Moğol Hâkimiyetinde Doğu Türkistan.....	13
1.7.2.6. Mancu İstilasısı.....	14
1.7.2.7. Mao ve Doğu Türkistan	15
1.7.2.8. Bağımsızlık Mücadeleleri	15

1.7.2.8.1. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti	16
1.7.2.8.2. Şarkî Türkistan Cumhuriyeti	16
1.7.2.8.3. Kızıl Çin'in Doğu Türkistan'ı İşgali.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGESİN'DEN GÖÇLER

GÖÇEN SÜLÂLER, GÖÇ YOLU

2.1. Doğu Türkistan Kazaklarının Göçten Önce Yaşadığı Coğrafya.....	18
2.2. Göçün Sebepleri	18
2.3. Gansu ve Hindistan'a Yapılan Göçler	19
2.3.1. Elsihan Batır'ın Gansu'ya Göçü.....	19
2.3.2. Elsihan Batır'ın Hindistan'a Göçü	20
2.4. Türkiye'ye Yapılan Göçler.....	22

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

3.1. Doğu Türkistan Sorununun Tarihçesi	25
3.1.1. Doğu Türkistan-Çin İlişkilerinin Tarihi	25
3.1.2. 1933 ve 1944 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da Kurulan Devletler	28
3.2. Çin'in Doğu Türkistan Politikası.....	30
3.3. Beş Temmuz 2009 Urumçi Olayları	37
3.4. Uluslararası İlişkilerde Doğu Türkistan Sorunu	40
3.4.1. Orta Asya Ülkeleri-Çin İlişkilerinde Doğu Türkistan	40
3.4.2. Çin-ABD İlişkilerinde Doğu Türkistan	41

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE AÇISINDAN DOĞU TÜRKİSTAN

4.1. Türkiye- Çin İlişkilerinde Doğu Türkistan	43
4.1.1. Osmanlı Devleti Döneminde Doğu Türkistan.....	43
4.1.2. Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikası.....	45
4.1.3. Doğu Türkistan Sorununun Türk-Çin İlişkilerine Yansımaları.....	46

BEŞİNCİ BÖLÜM
BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

5.1. Bağımsızlık Mücadeleleri	50
5.2. 11 Eylül Terörist Saldırısı Bağlamında Bağımsızlık Mücadelesi	55
5.3. Uygur Diasporası.....	59

ALTINCI BÖLÜM
DOĞU TÜRKİSTANLILARIN GÖÇ İLE BİRLİKTE
KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

6.1. Sorunların Tespiti İçin Yapılan Çalışmanın Metodu	62
6.2. Çalışmanın Varsayımları	62
6.3. Çalışmanın Sınırlılıkları	62
6.4. Çalışmanın Amacı	63
6.5. Çalışma Verilerinin Toplanması Süreci.....	63
6.6. Çalışma Verilerini Çözümleme Teknikleri.....	63
6.7. Bulgular ve Yorum.....	63
6.7.1. Cinsiyete İlişkin Bulgular ve Yorum.....	63
6.7.2. Yaşa İlişkin Bulgular ve Yorum.....	64
6.7.3. Türkiye’de Bulunma Statüsüne İlişkin Bulgular ve Yorum.....	65
6.7.4. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına Geçişte Yaşana Zorluklara İlişkin Bulgular ve Yorum	65
6.7.5. Katılımcıların Mesleklerine İlişkin Bulgular ve Yorum	66
6.7.6. Katılımcıların Medeni Durumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	67
6.7.7. Katılımcıların Eşlerinin Mesleklerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	67
6.7.8. Katılımcıların Evlerinin Oda Sayısına İlişkin Bulgular ve Yorum	68
6.7.9. Katılımcıların Evlerinde Yaşayan Kişi Sayısına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	68
6.7.10. Evli Katılımcıların Sahip Oldukları Çocuk Sayısına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	69
6.7.11. Katılımcıların Eğitim Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum	70
6.7.12. Katılımcıların Çocuklarının Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular ve Yorum	70

6.7.13. Katılımcıların Evli Çocuklarının Eşlerinin Milletlerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	71
6.7.14. Katılımcıların Doğum Yerlerine İlişkin Bulgular ve Yorum	71
6.7.15. Katılımcıların Uygur Türkçesi Bilgilerine İlişkin Bulgular ve Yorum	72
6.7.16. Katılımcıların Arkadaş Çevresine İlişkin Bulgular ve Yorum	72
6.7.17. Katılımcıların Arkadaş Ortamlarında Dışlanma Hissetmelerine İlişkin Bulgular ve Yorum	73
6.7.18. Katılımcıların Doğu Türkistan'da Yaşayan Akrabalarına İlişkin Bulgular ve Yorum	73
6.7.19. Katılımcıların Akrabaları İle Olan İletişimlerinde Karşılaştıkları Sıkıntılara İlişkin Bulgular ve Yorum.....	74
6.7.20. Katılımcıların Doğu Türkistan'daki Akrabalarını Türkiye'ye Davet Etmelerine İlişkin Bulgular ve Yorum	74
6.7.21. Katılımcıların Türkiye'deki Memnuniyet Durumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	75
6.7.22. Katılımcıların İbadetlerini Hangi Ülkede Daha Rahat Bir Şekilde Yerine Getirdiklerine İlişkin Bulgular ve Yorum	75
6.7.23. Katılımcıların Türkiye'de Yaşadıkları Gündelik Hayatla İlgili Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	76
6.7.24. Katılımcıların Aylık Gelirlerine İlişkin Bulgular ve Yorum	76
6.7.25. Katılımcıların Yaşam Standartlarına Ait Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	78
6.7.26. Türkiye'deki Uygur Türklerinin Ekonomik Durumunun Seviyesine İlişkin Bulgular ve Yorum	79
6.7.27. Katılımcıların Türkiye Türkleri İle Aralarındaki İlişkiye Ait Bulgular ve Yorum.....	79
6.7.28. Katılımcıların Türkiye'nin Sorunlarına İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular ve Yorum.....	80
6.7.29. Türkiye'nin Doğu Türkistan İle İlgili Politikasını Desteklemesine İlişkin Katılımcı Görüşlerine Ait Bulgular ve Yorum.....	80
6.7.30. Katılımcıların Gelenek/Göreneklerinizi Devam Ettirme Durumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum	81
6.7.31. Katılımcıların Türkiye'de Karşılaştıkları Muamelelere İlişkin Bulgular ve Yorum.....	81
6.7.32. Türkiye'ye Göçün Nedenlerine İlişkin Bulgular ve Yorum.....	81

6.7.33. Katılımcıların Türkiye’de Karşılaştıkları Sorunların Çözümünde Yardım Aldıkları Yerlere İlişkin Bulgular ve Yorum	82
6.7.34. Katılımcıların Türkiye’de Karşılaştıkları Sıkıntılı Dönemlere İlişkin Bulgular ve Yorum	83
6.7.35. Doğu Türkistanlı Gençlerini Türkiye’de Bekleyen Tehlikelere İlişkin Bulgular ve Yorum	83
6.7.36. Evliliğe İlişkin Bulgular ve Yorum	84
6.7.37. Anavatana Düşüncesine İlişkin Bulgular ve Yorum	84
6.7.38. Doğu Türkistan’a Dönüş İle İlgili Bulgular ve Yorum	85
6.7.39. Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye Göç İle İlgili Bulgular ve Yorum	85
6.7.40. Doğu Türkistanlıların Türkiye’deki Soydaşlarıyla Bağlantılarıyla İlgili Bulgular ve Yorum	86
6.7.41. Doğu Türkistanlıların Türkiye’de Çocuklarının Eğitimine İlişkin Bulgular ve Yorum	86
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	92
EKLER.....	98
EK-1	98
GÖÇ, UYUM, SORUNLAR ZEYTİNBURNU’NDA YAŞAYAN DOĞU TÜRKİSTANLILAR ÖRNEĞİ ANKETİ.....	98

TABLO LİSTESİ

Sayfa No

Tablo-1: Özerk Kesim, Bölge ve Kazalar Olarak Tayin Edilen Müslümanların Yaşadığı Alanlar.....	6
Tablo-2: Cinsiyet Faktörüne İlişkin Bulgular.....	64
Tablo-3: Yaş Faktörüne İlişkin Bulgular.....	64
Tablo-4: Türkiye’de Bulunma Statüsüne İlişkin Bulgular.....	65
Tablo-5: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına Geçiş İle İlgili Bulgular.....	65
Tablo-6: Mesleklere İlişkin Bulgular.....	66
Tablo-7: Medeni Durum Faktörüne İlişkin Bulgular.....	67
Tablo- 8: Eşlerin Mesleklerine İlişkin Bulgular.....	67
Tablo-9: Oda Sayılarına İlişkin Bulgular.....	68
Tablo-10: Doğu Türkistanlıların Yaşadıkları Evlerdeki Kişi Sayısına İlişkin Bulgular.....	68
Tablo-11: Evli Doğu Türkistanlıların Çocuk Sayısına İlişkin Bulgular.....	69
Tablo-12: Katılımcıların Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular.....	70
Tablo-13: Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular.....	70
Tablo-14: Doğu Türkistanlıların Evli Çocuklarının Eşlerinin Milletlerine İlişkin Bulgular.....	71
Tablo-15: Doğum Yeri Faktörüne İlişkin Bulgular.....	71
Tablo-16: Uygur Türkçesi Bilme Düzeyine İlişkin Bulgular.....	72
Tablo-17: Katılımcıların Arkadaş Çevresine İlişkin Bulgular.....	72
Tablo-18: Arkadaş Ortamlarına İlişkin Bulgular.....	73
Tablo-19: Türkiye’de Yaşayan Doğu Türkistanlıların Anavatanlarında Akrabalarının Olup Olmadığına İlişkin Bulgular.....	73
Tablo-20: Akrabalarla İletişime İlişkin Bulgular.....	74
Tablo-21: Akrabaları Türkiye’ye Davet Etme Durumuna İlişkin Bulgular.....	74
Tablo-22: Türkiye’de Yaşama Memnuniyetine İlişkin Bulgular.....	75
Tablo-23: Doğu Türkistanlıların İbadetlerini Nerede Daha Rahat Yerine Getirdiklerine İlişkin Bulgular.....	75

Sayfa No

Tablo-24: Doğu Türkistanlıların Türkiye'deki Gündelik Hayattan Memnun Olma Durumlarına İlişkin Bulgular.....	76
Tablo-25: Aylık Gelire İlişkin Bulgular.....	77
Tablo-26: Yaşam Standartlarına İlişkin Bulgular.....	78
Tablo-27: Doğu Türkistanlıların Ekonomik Durumuna İlişkin Bulgular.....	79
Tablo-28: Türkiye İle Olan İlişkileri Tanımlama Seviyesine İlişkin Bulgular.....	79
Tablo-29: Türkiye'nin Sorunlarına İlişkin Bulgular.....	80
Tablo-30: Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikasını Destekleme Durumuna İlişkin Bulgular.....	80
Tablo-31: Gelenek/Göreneklere Yerine Getirme Durumuna İlişkin Bulgular.....	81
Tablo-32: Doğu Türkistanlıların Türkiye'de Karşılaştıkları Muamelelere İlişkin Bulgular.....	81
Tablo-33: Doğu Türkistanlıların Göç Etmelerinin Sebeplerinin İlişkin Bulgular.....	82
Tablo-34: Doğu Türkistanlıların Türkiye'de Karşılaştıkları Sorunlar Karşısında Yardım Aldıkları Yerlere İlişkin Bulgular.....	82
Tablo-35: Doğu Türkistanlıların Türkiye'de Sıkıntıya Düştikleri Dönemlere İlişkin Bulgular.....	83
Tablo-36: Doğu Türkistanlı Gençleri Bekleyen Tehlikelere İlişkin Bulgular.....	83
Tablo-37: Evliliğe İlişkin Bulgular.....	84
Tablo-38: Anavatan Düşüncesine İlişkin Bulgular.....	84
Tablo-39: Doğu Türkistan'a Dönüşe İlişkin Bulgular.....	85
Tablo-40: Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye Göç Yolunda Yakınlarını Kaybetmelerine İlişkin Bulgular.....	85
Tablo-41: Doğu Türkistanlıların Türkiye'deki Soydaşlarıyla Bağlantılarına İlişkin Bulgular.....	86
Tablo-42: Çocukların Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular.....	86

KISALTMA LİSTESİ

- AB: “Avrupa Birliği”
ABD: “Amerika Birleşik Devletleri”
BDT: “Bağımsız Devletler Topluluğu”
BM: “Birleşmiş Milletler”
ETIC: “Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi”
ETİM: “Doğu Türkistan İslami Hareketi”
ETLO: “Doğu Türkistan'ın Kurtuluşu Örgütü”
GSYH: “Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla”
KKTC: “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti”
MÖ: “Milattan Önce”
MS: “Milattan Sonra”
NATO: “North Atlantic Treaty Organization”
OECD: “Organization for Economic Cooperation and Development”
SDE: “Stratejik Düşünme Enstitüsü”
SSCB: “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği”
SUÖB: “Sincan Uygur Özerk Bölgesi”
ŞİÖ: “Şanghay İşbirliği Örgütü”
TBMM: “Türkiye Büyük Millet Meclisi”
TC: “Türkiye Cumhuriyeti”
UAÖ: “Uluslararası Af Örgütü”
UNPO: “Temsil Edilmeyen Ülkeler ve Halklar Organizasyonu”
XPCC: “Sincan Üretim ve İnşaat Topluluğu”
WUYC: “Dünya Uygur Gençlik Kongresi”
VOA: “Amerika'nın Sesi Radyosu”
Vol.: “Volume (Cilt)”

GİRİŞ

Günümüzde birçok ülkede farklı azınlık grupları yer almaktadır. Özellikle 20. yüzyıl başında emperyal devletlerin yıkılıp ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte etnik, dinsel, dilsel ve ulusal azınlıklar kendilerini farklı bir ülke sınırları içinde azınlık olarak bulmuşlardır. Bu ülkelerin azınlık gruplarına yaklaşımı da farklılık gösterebilmektedir. Bazı ülkeler, sınırları içerisinde bulunan farklı grupları azınlık olarak kabul edip azınlık haklarını güvence altına alırken, başta Çin olmak üzere bazı ülkeler ise azınlıkları tanımamakta ya da uygulamada diğer ülkelere göre farklı hareket etmektedirler. Bu ülkeler azınlıkların hak talep etmelerini engellemek, muhtemel bölünme ve çatışma tehdidine karşı farklı bir kimliğe sahip bu azınlıkları tanımamaktalar. Bu durum “azınlık” tanımlamasında genel bir kavram oluşmasının önünde bir engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla azınlık haklarına ilişkin olarak ülkelerin yaklaşımları, ülke menfaatlerine göre biçimlenebilmektedir.

Ülkelerin azınlıkların statüsüne ilişkin farklı yaklaşımlar sergilemelerine rağmen Birleşmiş Milletler azınlıklarla ilgili sözleşmeler ortaya koyarak onların haklarını güvence altına almaya çalışmaktadır. Birleşmiş Milletlerin ortaya koyduğu sözleşmelerinin bir kısmına Çin de taraftır. “Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesine Dair Sözleşme” yi 1983’de, “Birleşmiş Milletler Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi” ni 1981’de, “Kurumsallaşmış Irk Ayrımcılığı Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Uluslararası Sözleşmesi” ni 1983’de, “Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi” ni (yürürlüğe girmede) 1998’de imzalanmıştır.

Çin, etnik azınlıkların yaşadığı bölgelerin bir kısmına özerklik verirken, Doğu Türkistan ve Tibet gibi yerlerde böyle bir uygulama yapmamıştır. Bu bölgelerde izlediği politikalarla Çin, uygulamada farklı hareket ederek hak ihlalleri yapmaktadır. Çin bazı yerlerde nüfusun sadece %8’ine sahip olan azınlık grupların yoğun olarak yaşadığı bölgelere ise özerklik vererek bu yerlerin bağımsızlık isteklerini susturmaya çalışmaktadır.

1933 ve 1944 yıllarında iki defa özgürlüğüne kavuşan fakat kısa süren Doğu Türkistan'ın özgürlüğü, 1949 yılında Çin'in merkezi gücünü toplamasıyla birlikte tamamen Çin hâkimiyeti altına girmesiyle sonlanmıştır (Castets, 2003). 1955 yılında Doğu Türkistan da kendine has bir milliyet siyaseti güderek "Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi" adı altında kendi halkını birleştirerek özerk bir yönetim oluşturmuş ve bölgede yaşayan halkı "Uygur, Kazak, Kırgız, Moğol" gibi isimlendirerek birbirinden ayırıp Çin birliğinin idamesi düşünülmüştür (Hayit, 1975; akt. Dağcı ve Keskin, 2013: 12).

Komünist rejim altında 1 Ekim 1955 yılında kurulan ve başkenti Urumçi olan "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" birkaç milletvekili, 1 Halk Komitesi (hükümet) ve 15 daire (ziraat, sağlık, kültür, halk eğitimi, içişleri, adalet, emniyet, sulama, devlet kontrolü, maliye, iaşe, endüstri, iç ve dış ticaret, hayvancılık, ormancılık), 10 idari makam, 4 komite ve 3 daire (diyanet, dışişleri ve radyo) ile yönetilmeye başlanmıştır (Hayit, 1975; akt. Dağcı ve Keskin, 2013: 12). Bölge 1955 idari ayrımına göre kendi içinde 5 özerk vilayet, 8 idari il ve ülke ölçüsünde 15 kente bölünmüştür. 8 il; "Turfan, Hami, Aksu, Kaşgar, Hotan, İli, Tacheng ve Altay", 5 özerk bölge; "Bayangol-Moğol, Kızılsu-Kırgız, Changji-Hui, Bortala-Moğol ve İli-Kazak" tır (Atalay, 2011).

Çin, Doğu Türkistan bölgesini geçmişten günümüze kendi toprakları olduğunu iddia ederken Uygurlar ise kendilerini bu toprakların hem siyasi hem de kültürel olarak gerçek sahibi görmektedirler. Bu sebeple, genel anlamda Doğu Türkistan'da yaşanan problemler ve bu problemlerin temelinde yatan Çin politikaları tartışılmaktadır. Bu çalışmada Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göç etmiş Uygur Türklerinin göç ile birlikte yaşadıkları sorunları tespit etmek amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN

Çalışmanın bu bölümünde Doğu Türkistan'ın fiziki konumu, yapısı, iklimi, ırmakları, gölleri, tabii kaynakları, demografik yapısı anlatılacak. Ayrıca bu bölümde Doğu Türkistan bölgesinin siyasi tarihi de anlatılmıştır.

1.1. Doğu Türkistan'ın Fiziki Konumu

10.476.076 km² gibi geniş bir alana yayılan Türk Dünyasının 1.710.000 km²'si "Doğu Türkistan" olarak adlandırılmaktadır (Kul, 2009: 13). Doğu Türkistan'ın adı 1884 yılında "Şin-Ciang" yani "Yeni Toprak" olarak değiştirilmiştir. 1949'da bölgenin Çin tarafından işgalinden sonra yeni yönetim de bu ismi kullanmaya devam etmiş, 1955 yılında ise Doğu Türkistan'ın resmi adı "Şin-ciang Uygur Özerk Bölgesi" olarak ilan edilmiştir.

Doğu Türkistan, 73⁰ 40' ile 96⁰ 20' doğu enlemi ile 35⁰ 10' ile 49⁰ 20' kuzey boylamı içinde bulunur. Türk milletinin ata yurdu Doğu Türkistan'ın kuzeybatısında Kazakistan, kuzeydoğusunda Moğolistan, doğusunda Çin, güneyinde Çin'e bağlı Tibet Özerk Bölgesi, güneybatısında Keşmir ve Pakistan, batısında ise Tacikistan ve Kırgızistan yer almaktadır. Etrafı yüksek dağlarla çevrili bir nevi yayla mahiyetindeki Doğu Türkistan'ın kuzeyinde Altay, güneyinde Himalaya, Karakurum ve Karanlık dağları yer almaktadır. Tanrı dağları Doğu Türkistan'ı ortadan ikiye bölmekte ve bu dağların kuzeyinde kalan kısmına İli havzası (Cungarya), güneyinde kalan kısmına ise Tarım havzası (Kaşgarya) denilmektedir (Kul, 2009: 170).

1.2. Doğu Türkistan'ın Fiziki Yapısı

Doğu Türkistan'ın güneyinde Kunlun Sıradağları batıda Bağımsız Devletler Topluluğu ile sınırı meydana getiren çeşitli dağ kütleleri, doğuda Turfan Hendeğinin Lobnor'un alçak çöküntüleri vardır. Kuzeydoğudaki Moğolistan sınırı önemli coğrafi şekilleri olmayan bozkırlardan geçer. Tanrı Dağı Doğu Türkistan'ı net bir şekilde ikiye böler. Kuzeyde Cungarya, Altay Dağlarına yaslanan bir bozkır bölgesidir. Dağların

eteğinde bol olan ırmaklar, geçitleri aşarak Rusya'daki göllere ulaşır. Bunlardan en önemlisi Balkaş Gölü'ne dökülen ildir. Tanrı Dağları ve Kunlun arasındaki bölge Çin topraklarının en çölsü bölgesidir (Taklamakan Çölü). Dağlardan birçok akarsu iner. Bu akarsular Kaşgar Derya, Yarkent Derya, Hutun Derya'dır. Bunlar birbirine yaklaşıp çöküntünün ortasında Tarım'ı meydana getirirler. Tarım havzasının kuzeyinde çölsü Turfan çöküntüsü daha da alçaktır (Deniz seviyesinden 277 m aşağıda).

1.3. Doğu Türkistan'ın İklimi

İklim burada çok serttir. Ocak ortalaması -10°C , Temmuz ortalaması $32,5^{\circ}\text{C}$ 'dir. Doğu Türkistan coğrafyasının genelinde karasal iklim hüküm sürer. Bu iklimin bir özelliği olarak ülkede yaz mevsimi sıcak ve kurak geçerken kış mevsimi soğuk ve yağışlıdır. Bol kar yağışıyla geçen kış mevsimlerinin nihayetinde baharın ilk ısıyla kışın yağmış olan karlar erimeye başlar. Bu kar suları Doğu Türkistan'ı yemyeşil otlakların bulunduğu geniş bir yaylalar bütününe çevirir. Doğu Türkistan'da bulunan bu yeşil otlaklarda daha ziyade büyük ve küçükbaş hayvanlar beslenir. Bölgede irili ufaklı birçok dere ve ırmağın suladığı verimli arazilerde her türlü tarım ürünü yetiştirilmektedir. Kaşgar ve Turfan dolaylarında yetiştirilen pamuk ve pirinç ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Hatta kış mevsiminin de bile Turfan kentinde sebze ve meyve ziraatı yapılabilmektedir (Cengiz, 1994).

1.4. Doğu Türkistan'ın Irmakları, Gölleri ve Çölleri

Bölgede 570'ten fazla ırmak ve akarsu, milyarlarca metreküpük yeraltı ve yer üstü suları bulunuyor. Yaklaşık 600000 km^2 'si çöllerle kaplı Doğu Türkistan'ın 90000 m^2 'si ise ormanlık alanlara sahiptir. Ülkenin geriye kalan kısımları ise büyük çoğunluğu ziraata elverişli arazilerden meydana gelmektedir (Saray, 1997). Doğu Türkistan'da derya olarak adlandırılan çeşitli uzunluklarda 570'in üzerinde ırmak ve akarsu bulunmaktadır. Bunların en uzununu 2.179 km ile Tarım Deryası'dır. Tarım Deryası'ndan başka İli, İrtiş, Manas, Ulungur ve Karaşehir ırmakları da büyük akarsular arasında zikredilebilir. Ayrıca ülkede bu ırmak ve çayların derelerin beslediği 100'ü aşkın göl de mevcuttur. Bu göllerden en büyükleri; rakımı 2070 ve 454 km^2 genişliğindeki Sayram ile 50 km^2 büyüklüğünde ve rakımı 1980 m olan

Buğda gölleridir. Doğu Türkistan'da dünyanın en büyük çölleri arasında bulunan Taklamakan Çölü yer almaktadır ki kapladığı alan 500000km² civarındadır (Alptekin, 1981).

1.5. Doğu Türkistan'ın Doğal Kaynakları

Doğu Türkistan doğal kaynaklar bakımından çok zengin bir ülkedir. Petrol ve benzeri kaynakların yanında demir, uranyum gibi çeşitli maden yataklarına ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle jeologlar Doğu Türkistan'ın kömür yataklarını dünyanın altmış yıllık kömür ihtiyacını karşılayabilecek nitelikte olduğunu ifade etmişlerdir. Çungarya bölgesinde petrol, demir ve maden kömürü yatakları, Tienşan kenarında kükürt, tuz, petrol ve maden kömürü yatakları vardır.

Doğu Türkistan'ın Karanlık, Tanrı ve Altay dağlarıyla, Urumçi, Kaşgar, Karaşehir ve Turfan dolaylarında çok zengin kömür madenleri mevcuttur. Bunun yanında Turfan, Aksu ve İli dolaylarında demir; Kuçar, Urumçi ve İli bölgesinde de bakır madenleri bulunmaktadır. Altay, Barköl, Çerçen, Urumçi ve Çaveçek dolaylarında ise zengin altın madenleri mevcuttur. Ayrıca volfram, kalay ve birçok değerli maden ile bunlara ilave olarak beş yerde volfram ve uranyum, altı yerde amonyak, iki yerde cıva ve on üç yerde ise kurşun madeni çıkarılmaktadır. Bütün bu madenlerin yanında Taklamakan Çölü, Turfan bölgesi ve Çungarya havzasında dünyanın en zengin petrol rezervleri bulunmaktadır. Petrol rezervleri 160 milyar ton olarak hesap edilmiştir ki bu da komşumuz Irak ve İran petrol rezervlerinin toplamının 10 katına tekabül etmektedir (Bekin, 2005).

1.6. Doğu Türkistan'ın Demografik Yapısı

Doğu Türkistan'ın demografik yapısı başlığı altında Çin'de Azınlıklar, Doğu Türkistan'ın Kentleri, Doğu Türkistan'ın Jeostratejik, Jeoekonomik ve Jeopolitik Önemi, Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Bu Bölgedeki Yeri ve Konumu, Doğu Türkistan Bölgesinin Siyasi Tarihi anlatılmıştır.

1.6.1. Çin’de Azınlıklar

Çin Hükümeti’nin azınlıkları hoş tutma çabaları üç seviyede “özerk” azınlık yönetim birimleri kurmayı içermiştir: kesim, bölge (zhou), ve kaza (xian). Özerk kesim bölge ve kazalar olarak tayin edilen Müslümanların yaşadığı alanlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (http://kcm.co.kr/bethany_eng/a_code/china5.html).

Tablo 1: Özerk Kesim, Bölge ve Kazalar Olarak Tayin Edilen Müslümanların Yaşadığı Alanlar

AZINLIK	EYALET	ÖZERK ALANLAR	KURULDUGU YIL
Hui	Ningxia	“Ningzia Hui Özerk Kesimi	1958
	Gansu	“Linxia Hui Özerk Bölgesi”	1956
		“Zhangjiaquan Hui Özerk Kazası”	1955
	Sincan	“Changji Hui Özerk Kazası”	1954
“Yenqi Hui Özerk Kazası”		1954	
Guizhou	“Weining Yi-Hui-Miao Özerk Kazası”	1954	
	Hebei	“Dachang Hui Özerk Kazası”	1954
		“Mengcum Hui Özerk Kazası”	1954
	Liaoning	“Fouxian Hui Özerk Kazası”	1957
	Qinghai	“Hualong Hui Özerk Kazası”	1954
“Menyuan Hui Özerk Kazası”		1953	
Yunan	“Weishan Yi-Hui Özerk Kazası”	1960	
Uygur	Sincan	“Sincan Uygur Özerk Kesimi”	1955
Kazak	Sincan	“Ili Kazak Özerk Bölgesi”	1954
		“Barkol Kazak Özerk Kazası”	1954
		“Mulei Kazak Özerk Kazası”	1954
Gansu	“Aksai Kazak Özerk Kesimi”	1954	
Qinghai	“Haixa Mogol-Tibet-Kazak Özerk Bölgesi”	1954	
Dongxiang	Gansu	“Dongxiang Özerk Kesimi”	1950
Kırgız	Sincan	“Kızılsu Kırgız Özerk Bölgesi”	1954
Salar	Qinghai	“Xunhua Salar Özerk Kesimi”	1954
Tajik	Sincan	“Taskorgan Tajik Özerk Kesimi”	1954
Özbek	Sincan	Yok	
Bonan	Gansu	Yok	
	Qinghai		
Tatar	Sincan	Yok	

1.6.2. Doğu Türkistan'ın Kentleri

Doğu Türkistan'ın başlıca kentleri Urumçi, Gulca, Kaşgar, Hoten, Yarkent, Kumul, Aksu ve Turfan'dır (Sümer, 1994). Başkenti Urumçi (Beşbalık)'dir. Başkentle beraber Kaşgar, Aksu, Sayram, Turfan, Kumul (Hami), Yarkent, Gulca tarihi Türk kentleridir.

Yukarıdaki kısa bilgilerden de anlaşılacağı üzere Doğu Türkistan'ın coğrafi özellikleri farklılıklar arz etmektedir. Bir tarafta geniş çöller ve vahalar bulunurken, diğer tarafta yüksek tepeler ve ormanlık alanlar yer alır. Doğu Türkistan'ın yüksek dağ silsileleri ormanlar ve karlarla kaplıdır (Saray, 1997).

1.6.3. Doğu Türkistan'ın Jeostratejik, Jeoekonomik ve Jeopolitik Önemi

Doğu Türkistan toprakları Çin açısından gerek coğrafi ve gerekse de stratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Bölge Çin topraklarının en batıdaki bölümünü meydana getirmektedir. Ruslara karşı bir tampon bölge olarak görülen Sincan Özerk Bölgesi, Çin'in ve bölgedeki diğer ülkelerin güvenliği için önemli bir yerdir. Rusya'nın Çin için artık bir tehlike arz etmemesine rağmen, hâlen kara ve hava kuvvetlerini bölgede bulduran Çin, aynı zamanda nükleer başlıklı füzelerinin büyük bir bölümünü de burada tutmaktadır. Çin'in silahlı kuvvetlerinin Doğu Türkistan'daki varlığını sürdürmesinin bir diğer önemli gerekçesi de bölgedeki Müslüman nüfus üzerindeki hakimiyet ve kontrolünü devam ettirmek istemesidir. Doğu Türkistan bölgesinde bulunan petrol, altın, uranyum, kömür gibi zengin yer altı kaynakları her zaman komşularının dikkatini çekmiştir. Bölgeye büyük bir üstünlük kazandıran jeopolitik konumu, tarih boyunca çeşitli yönden gelen göç dalgalarının bölgede yerleşmelerine olanak sağlamıştır. Gelen göçlerin Doğu Türkistan bölgesine olumsuz etkileri olmuş ve bölgenin etnik yapısında değişimler olmuştur.

Doğu Türkistan içerdiği maden, mineral, petrol ve doğal gaz yataklarıyla Çin için büyük bir hazine mahiyetindedir. Çin'de çıkarılan mineral miktarının %78'i Doğu Türkistan topraklarından çıkartılmaktadır. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti topraklarından çıkartılan 148 çeşit madenin 118'i Doğu Türkistan topraklarında çıkarılmaktadır. Doğu Türkistan sınırları içerisinde bugüne kadar yaklaşık 5000 noktada maden ocağı belirlenmiştir ki bu, Çin'in toplam maden ocaklarının %85'ini oluşturmaktadır. Bölgede çıkartılan madenler arasında kömür, demir, uranyum,

volfram, manganez, krom, kurşun, molibden, çinko, berilyum, lityum, niyobyum, tantal, sezyum, beyaz mika, asbest ve altın gibi kıymetli madenler sayılabilir. Ülkenin 25 bölgesinde altın madeni, 7 bölgede bakır madeni, 7 yerde kurşun, 10 bölgede demir madeni, 3 bölgede de uranyum bulunmaktadır. Çin'in jeopolitik, güvenlik ve ekonomik hedeflerinin gerçekleşmesi açısından Güneydoğu Asya bölgesi, Kuzeydoğu Asya Bölgesi ve Orta Asya Bölgesi önemli noktaları oluşturmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Doğu Türkistan'ın, Orta Asya ülkeleri ile arasındaki etnik, dini, tarihi bağlarından yararlanarak bölgede etkin olmaya çalıştığı görülmektedir. Doğu Türkistan'ı, Orta Asya ve Güney Asya'nın çekim merkezine dönüştürmeye, bunun için tarihi İpek Yolu'nu tekrar canlandırma stratejisini geliştirerek, Orta Asya'dan Avrupa'ya açılmaya çalışmaktadır. Çin Hükümeti'nin amacı, Orta Asya'nın istikrarsız bölgesi Doğu Türkistan'ı, ekonomik entegrasyona tabi tutmaktır.

Çin ekonomisine büyük yararları olan Doğu Türkistan, Çin'in "70 Yıllık Stratejik Kalkınma Planı" nın üçüncü aşamasını oluşturan "Batı Bölgeleri Kalkınma Stratejisi" nin tamamlanabilmesi için "güvenliğin sağlanması bakımından" büyük öneme sahiptir. Bu bağlamda Pekin Şanghay Beşlisi'nden Şanghay İşbirliği Örgütü'ne kadar gelen sürede, Orta Asya ülkeleriyle birlikte işbirliği yaparak Doğu Türkistan halkını tasfiye ve imha etmek için büyük bir çaba göstermiştir (Doğan, 2013).

1.6.4. Doğu Türkistan Kazak Türklerinin Bu Bölgedeki Yeri ve Konumu

Doğu Türkistan'daki Kazak Türklerinin çoğunluğu Tanrı (Tiyenşan) Dağlarının kuzeyinde yani; Altay, Tarbagatay ve İle (Kulja) illerinde yaşarlar. Bununla birlikte Tanrı Dağlarının kuzey doğu eteklerindeki Barköl'de de Kazak Türkleri çoğunluktadır. Ayrıca başkent Urumçi bölgesinde de Kazak Türkleri Erenkabırğa dağı eteklerine yerleşmişlerdir. Tanrı dağının sırtı takip edilirken dağların başlangıcı olan Qarlıtav "Karlıdağ" a çıkıldığı zaman sağ tarafta Barköl Kumul şehirleri göze çarpar. Dağın kuzeyinde Urumçi vilayetinin güneyinde Toksun ve Turfan şehirleri yer alır. Sıra dağların en kolay geçidi olan Davançin'i geçtikten sonra çok yüksek Boğda dağlarına gelinir. Bu dağın sağa bakan kuzey tarafı takip edilirse büyük Türk destanının kahramanı olan Manas'ın adı verilmiş olan Manas şehri gelir. Bu bölgeye Doğu Türkistan'daki Kazak Türkleri "Erentav" ya da "Erenkabırğa"derler.

Sol tarafta Kazak Türklerinin “Üştasırgay Kökilik” dedikleri Bağraş gölü ve Kardeşir bulunur (Oraltay, 1976).

1.7. Doğu Türkistan Bölgesinin Siyasi Tarihi

Türklerin ata yurdu ve Orta Asya'nın bir bölümünü meydana getiren Doğu Türkistan coğrafyası, tarihî kaynakların yanında, destan ve efsanelerde de Türk ırkının ilk yaşadığı yerlerden biri olarak adından söz ettirmektedir. Bununla birlikte Türk tarihine ışık tutan Oğuz Kağan Destanı'nın temelini teşkil eden “Su” ve “Tunga Alp” destanlarında, İran idarecileri ile mücadele eden Türk kağanlarının yaşadığı yerler Balasagun ve Doğu Türkistan'daki Ordukent, bugünkü ismiyle Kâşgar kenti olarak gösterilmektedir (Sümer, 1992).

M.Ö. XIII. asırdan itibaren izlerine rastladığımız ve döneminin en güçlü devletlerinden kabul edilen, Hintlilerin “Truşka”, İranlıların “Saka” ve Greklerin/ Yunanlıların “İskit” olarak ifade ettikleri devletin ortaya çıkışı Türkistan'da olmuştur. Sakalar, Türkistan'dan İran ve Hindistan'a kadar geniş bir sahaya hâkim olmuşlardır. M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren Saka Devleti'nin parçalanmasından sonra hâkimiyeti altında yaşayan Türkler çeşitli Türk boylarına/oymaklarına bölünmüşlerdir (Buğra, 1952).

1.7.1. Doğu Türkistan'ın Adı

Doğu Türkistan, Çinlilerin iddia ettikleri gibi ezelden Çin toprağı değil, Türk toprağıdır. Çinliler 1884 yılına kadar bu topraklar için “batı bölgeleri” anlamına gelen “*Xiyu*” adını kullanmışlardır. *Xiyu*, yani “batı bölgeleri” özel bir coğrafi ad değil, genel bir ad olup Doğu Türkistan dâhil Orta Asya'nın önemli bir kısmını ifade etmekteydi. 1884 yılından itibaren Çinliler bu topraklara “yeni hudut” anlamına gelen *Xinji-ang* (Şincang, Sincan, Sinkiang) adını vererek “ezelden Çin toprağı” dedikleri bu bölgeyi işgal ettiklerini ilan etmişlerdir. Doğu Türkistan'ın Batı literatüründeki adına gelince, “Şehname”ye göre, milattan önceki dönemlerde Türklerin yaşadıkları topraklara “Turan” adı verilmiştir. 7.yüzyıldan sonra, Turan adı Arap ve Fars kaynaklarında “Türkistan” olarak geçmeye başlamıştır. Marco Polo'nun Seyahatnamesi'ne göre ise, Doğu Türkistan bölgesine “Büyük Türkiye” denmiştir. Turfan metinlerine göre, Uygur Türklerinin kendi yaşadıkları topraklara verdikleri isim “Uygur İli” olmuştur; ancak

zaman zaman “Uyguristan” adına da rastlıyoruz. “Büyük Türkiye” anlamına gelen “Uluğ Türkistan”ın batı kısmı 19. yüzyılın ikinci yarısında Ruslar tarafından işgal edildikten sonra, doğuda kalan kısmına “Doğu Türkistan” denmiştir (İnayet, 2010).

1.7.2. Doğu Türkistan’ın Tarihi

Doğu Türkistan’ın Tarihi başlığı altında Hun İmparatorluğu Dönemi Doğu Türkistan, I. ve II. Göktürk Devletleri Dönemi Doğu Türkistan, Uygurlar Döneminde Doğu Türkistan, Karahanlıların Döneminde Doğu Türkistan, Moğol Hâkimiyetinde Doğu Türkistan, Mancu İstilas, Mao ve Doğu Türkistan ile Bağımsızlık Mücadeleleri anlatılmıştır.

1.7.2.1. Hun İmparatorluğu Dönemi Doğu Türkistan

Doğu Türkistan coğrafyası M.Ö.220-M.S.216 tarihleri arasında hüküm süren Hun İmparatorluğu’nun hâkimiyet sahasında bulunmuştur.

Çin kaynaklarında Hunların Tu-ku adlı aile veya kabilesine mensup olduğu bildirilen Motun (Mete/Beğtun), kendi oğlunu tahta geçirmeyi tasarlayan üvey anasının teşviki ile abası T’u-man tarafından tahtan mahrum bırakılması teşebbüsü karşısında, emrindeki demir disiplin altında yetiştirilmiş 10 bin atlı ile katıldığı süre avında T’u-man’ın öldürülmesi üzerine “Tanhu” unvânıyla Mete (Mo-tun) Hun hükümdarı ilân edildi.

Devletini yeniden düzenledi ve kendini iyi tanımadıkları anlaşılın Tung-hu’ların (doğudaki Moğol-Tunguz kabileler birliği) ısrarla toprak talepleri karşısında savaş açarak onları perişan etti. Böylece hâkimiyetini kuzey Peçili’ye kadar genişlettikten sonra, Orta Asya’da Tanrı Dağları-Kansu havalisindeki, Hind-Avrupa menşeli sanılan Yüe-çi (Yüehch’ih)leri mağlûp etti (M.Ö. 203). Yüe-çi (Yüeh-ch’ih) ler batıya doğru çekilirken Mo-tun güneye yönelerek Huang-ho büyük dirseği içindeki Ordos bölgesini ele geçirdi ve oradan Çin topraklarına yöneldi. Üç yıl kadar sürdüğü anlaşılın (M.Ö. 201-199) bu savaşlarda Ma-i, Taiyuan bölgelerini zapt etti. Han sülâlesinin kurucusu İmparator Kao-ti (M.Ö. 206-195)’in 320 bin kişilik ordusunu, Pai-teng’de bozkır usulü sahte ric’at Tâbyesi (Turan Taktik’i) ile çember içine aldı (M.Ö. 201). İmparator, vaktiyle Türklerin yaşadığı bütün toprakların Hun devletine terki, yiyecek ve ipek verilmesi ve yıllık vergi taahhüdü şartları ile kendini ve ordusunu

kurtarmağa muvaffak oldu (Kafesoğlu, 1992). Doğu Asya tarihinde iki büyük devlet arasında akdedilmiş ilk milletlerarası mukavele olduğu belirtilen bu anlaşma (MÖ. 201) gereğince Mo-tun'un bir Çin prensesi ile de evlenmesi sonucu Çin ile dostluk havası içinde, imparatoriçe Lü (MÖ.195-179) ve imparator Wen-ti (MÖ.179-157) zamanlarında da devam etmiş olan ticarî münasebetler geliştirilirken, Mo-tun, Baykal Gölü kıyılarından İrtiş yatağına olan bozkırları ve buranın batısındaki Ting-ling'lerin yerini, bazı eski Ogur kolları ile meskûn araziye, Kuzey Türkistan'ı zapt etti ve Isık Gölü etrafındaki Vusun'ları hâkimiyeti altına aldı. Bu suretle büyük Hun hükümdarı o çağda Asya kıtasında yaşayan Türk soyundan bütün toplulukları kendi idaresinde tek bayrak altında toplamış oluyordu.

Mete döneminde Hun Devleti'nin sınırlarının doğu'da Kore'ye, kuzeyde Baykal gölü ve Ob, İrtiş, İşim nehirlerine, batıda Aral Gölü'ne, güneyde Çin'de Wei Irmağı-Tibet yaylası Karakurum dağları hattına ulaştığı yani Çin'e kadar geniş bir sahayı kapladığı görülmektedir. Bu saha bugünkü Doğu Türkistan'ı da içine almaktadır (Kafesoğlu, 1984).

MÖ. 108 yılında Doğu Türkistan'a Çinliler sürekli olarak saldırmaya başlamıştır. Hun hakanlığının ikiye ayrılması üzerine çıkan iç harplerden istifade eden Çinliler MÖ. 60'ta Doğu Türkistan'ı saldırmışlardır. Bu saldırılar MÖ. 10 senesine kadar sürmüştür. Fakat bir ara yine Hun hakanlığı ülkeye sahip olmuştur. 74'te meydana gelen Barköl Meydan Muharebesi'nde Hun kuvvetlerinin yenilmesi üzerine ülkenin güney ve doğu kısımları tekrar Çin saldırılarına maruz kalmıştır. 103'te mahalli hükümdarlar Çin kuvvetlerini kovarak bölgeye yeniden sahip olmuşlardır.

1.7.2.2. I. ve II. Göktürk Devletleri Dönemi Doğu Türkistan

Gök Türklerden önce Doğu Türkistan'ın çeşitli hanedanların elinde kaldığını görüyoruz. 150 'de Batı Türkistan'daki Kuş-Han Türk Hakanlığı'nın idaresine geçen Doğu Türkistan'ın "Altışehir" kısmı 220 yılında bu hanlıktan ayrılıp mahalli hükümdarların idaresine geçmiştir. Doğu Türkistan 360'ta Si-Yen-Pilerin saldırısına uğramış bu süre 390 yılına kadar devam etmiştir. Tekrar mahalli hükümdarların idaresinde 57 yıl süren bir bağımsızlık devri yaşayan Doğu Türkistan'ın doğu kısmı 448 yılında Çin'deki Topa Türk Hakanlığı'na 460'ta da Avar Türk Hükümdarlığı'na

katılmıştır. 552 yılına kadarki devrede Doğu Türkistan, mahalli idarelerin ve küçük çaptaki Türk devletlerinin idaresi altında kalmıştır.

Gök Türkler ilk senelerde Avarların içerisinde yaşıyorlardı. 554 senesinde Avarlara isyan ederek hâkimiyet elde ettiler. Kısa süre içinde Avar hükümdarı Ona Bay Kağan'ı mağlup ederek doğuda Mançurya hudutlarından, batıda Karadeniz sahillerine, güneyde de Hindistan hududuna kadar uzanan Türk devleti, Bumin Kağan önderliğinde Ötüken merkezli olarak 552 yılında kurulmuştur. Bumin Kağan'dan sonra başa geçen Kara ve Mukan Kağanlar zamanında devletin sınırları daha da genişlemiştir. Göktürk Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan Doğu Türkistan, bir asra yakın güven içinde yaşamıştır. 89 yıl devam eden I.Göktürk Devleti zamanında Doğu Türkistan Çin tesirinden uzak ve mahalli hükümdarların rekabetinden kurtulmuş olarak gerçek Türk devletine kavuşmuştur. Göktürk Devleti'nin ikiye ayrılmasından sonra ortaya çıkan Batı Göktürk Devleti'nin sınırları içerisinde kalan Doğu Türkistan, bu Türk devletinin de tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Çin'in saldırılarına maruz kalmış ve 654 yılında Çin hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır (Buğra, 1952).

Öteden beri Türklerin devamlı savaştıkları Çinlilerle yine 640 senesinde muharebeler başlamış, 660'ta Doğu Türkistan tamamen Çin saldırısına uğramıştır. Fakat 10 yıl sonra Çinlileri mağlup eden Tibetliler; Hotan, Kaşgar ve Yarkent vilayetlerini işgal etmişlerdir. Diğer taraftan Doğu Türkistan'ın kuzeyi Türkes Devleti'nin gayretiyle 690 senesinde Çin saldırılarından kurtarılmıştır. Kuçar, Turfan ve Kumul bölgeleri ise 699'da II. Göktürk Devleti'nin hakanı Kapgan Kağan tarafından Çinlilerden geri alınmıştır. Kapgan Kağan'dan sonra idareyi eline alan Bilge Kağan ve Köl Teğın, devleti daha da sağlam bir yapıya kavuşturmuşlardır. Ancak Gök Türklerin Doğu Türkistan üzerindeki hâkimiyeti 17 yıl sürmüştür. Türkes Türklerinin hakanı Sulu Kağan'ın 716 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle Doğu Türkistan Türkes Devleti'nin idaresine girmiştir. Çinliler; 744'te Türkes Devleti'nin yıkılmasıyla Doğu Türkistan'a saldırmışlardır. Bu saldırılardan sonra Türkler Talas Savaşı'yla Çin kuvvetlerini yenerek 751 yılında tekrar vatanlarını kurtarmışlardır. Bu zaferden sonra Doğu Türkistan, bu devletlerin idaresinde Türk devleti olarak asırlarca yaşamıştır (Kul, 2009: 19).

1.7.2.3. Uygurlar Döneminde Doğu Türkistan

Karahanlılara kadar Doğu Türkistan'da Karluk Devleti ve çeşitli mahalli Türk devletleri görülmektedir. Karahanlıların kuruluşuna isabet eden yıllarda Moğolistan'da Kırgız Türklerinin hücumlarıyla devletlerini kaybeden Uygur Türkleri Doğu Türkistan'ın iç kesimlerine göç etmişler; Kumul, Beşbalık, Turfan ve İli bölgelerini içine alan sahada bir devlet kurmuşlardır. Ancak Kırgızlar'ın Moğalistan'a hücum etmesi ve burada Uygur Türklerini sıkıştırmaları üzerine Uygurlar 840'ta batıya göç etmişlerdir. Uygur devleti bir asır kadar devam etmiş Kırgızların saldırılarına uğrayarak yıkılmıştır. Daha sonra 840-860 yıllarında Doğu Türkistan'ın iç bölgelerinde İkinci Uygur Devleti'ni kurarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. 932'den sonra Karluk ve Türkeş Türkleriyle beraber Doğu Türkistan'daki Uygur Türkleri de Karahanlı İmparatorluğuna katılmışlardır. Ancak Karahanlıların yıkılıp Cengiz'in ülkeye hâkim olmaya başlamasıyla Uygurlar Moğol İmparatorluğuna karışmıştır (Kul, 2009: 212).

1.7.2.4. Karahanlıların Döneminde Doğu Türkistan

Bu devir Türk dünyasında bir dönüm noktasıdır. Bu devirde Türkler, bir taraftan İslâm dinini kabul ederken bir taraftan da Türkistan'ı sürekli Türk Yurdu haline getirmişlerdir. Karahanlılar devri asıl olarak Buğra Han adındaki Kaşgar hükümdarının 880 yılında diğer hanları itaat etmeye mecbur bırakarak merkezi bir devlete bağlamasıyla başlar. Karluk, Oğuz, Çiğil ve Uygur kabileleri ve beylikleri Karahanlıların hükmü altına girer geniş bir Türk İmparatorluğu meydana getirir. Bu hükümdarlık uzun müddet devam etmiş ve Türk ülkeleri (Doğu ve Batı Türkistan ve Yedisu) 1123 senesine kadar Karahanlıların elinde kalmıştır. Milli kültürümüzün şaheserleri olan Divan-ü Lugati't Türk ve Kutadgu Bilig bu devirde yazılmıştır (Kul, 2009: 23).

1.7.2.5. Moğol Hâkimiyetinde Doğu Türkistan

1202 yılında kendisini hakan ilen eden Cengiz Han, ölümünden önce geniş ülkesini dört oğlu arasında paylaştırmıştır. Bu paylaşımında Orta Tiyanşan ve Doğu Türkistan'ı ikinci oğlu Çağatay Han'a; Cungarya'yı üçüncü oğlu Ögeday Han'a vermiştir. 1228'de başlayan Çağatay Devleti 1369'a kadar her iki Türkistan'ı bir

merkezden idare etmiştir. Aksak Timur, Batı Türkistan'da Timur Devleti'ni kurduktan sonra Çağatayların elinde sadece Doğu Türkistan kalmıştır. 1699'da Hidayetullah Hoca adlı bir tarikat şeyhi Çağatay Hanedanına isyan ederek idareyi eline geçirmiş ancak bu karışıklıktan yararlanan Kalmuk adıyla bilinen bazı Moğol kabileleri Doğu Türkistan'ın kuzey bölgelerine saldırmışlardır. Kalmuklar, burada merkezi İli olmak üzere bir devlet kurmuşlardır. 1753'te Kalmuk Devleti'nde çıkan iç karışıklıklar nedeniyle bu devlet 1760 yılına kadar varlık gösterebilmiştir (Kul, 2009: 25).

1.7.2.6. Mancu İstilasası

1644'te Çin İmparatorluğunu bir isyan neticesinde ele geçiren Mancular, Doğu Türkistan'a girmiştir. Uzun süre devam eden bu çatışmalarda İli, Çinlilerle Mancular arasında birkaç defa el değiştirmiştir. 1759'da ise Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından işgaliyle Doğu Türkistan'daki Türk hâkimiyeti son bulmuştur. Yine de bağımsızlık için girişilen direniş hareketleri 1863'te Yakup Beg'in Doğu Türkistan'da bağımsız bir devlet kurduğu tarihe kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti tarafından tanınan bu devletin ömrü on dört sene sürmüştür, Yakup Beg'in 1872'de vefat etmesi üzerine meydana gelen karışıklıklar sırasında Çin'in saldırıları tekrar başlamıştır. 16 Mayıs 1878 tarihinde Zou Zung Tang idaresindeki bir ordu tarafından bütün ülke işgal edilmiştir. Çinli idareciler Doğu Türkistan'ı Çin'in bir parçası yapabilmek için saldırılarını hızlandırmışlardır. Bu saldırı girişimlerinin ilk işi Doğu Türkistan adını 18 Kasım 1884 tarihinde "Xin-jiang/Sinkiang" olarak değiştirmek olmuştur. Doğu Türkistan'da Mancu saldırıları 1911'e kadar devam etmiştir. 1911'de Mancu idaresi yıkılarak yerini cumhuriyet yönetimine bırakmıştır. Bu dönemde hiçbir Türk, devletin idari kademelerinde görev alamadığı ve zulüm ve işkenceye maruz kalmıştır. Halk ise yapılan onca haksızlığa karşı 12 Kasım 1933'te Müstakil Kaşgar Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bunu takip eden dönemde Ruslar ve Çinliler işbirliği içerisinde yeni kurulmuş bu cumhuriyeti kısa sürede yıkmayı başarmışlardır. "Xin-jiang/Sinkiang" (Sheng Shicai)'in 1944 yılına kadar sürdürdüğü idare sonucu ülke yani, Doğu Türkistan Sovyet etkisi altına girmiştir (Kul, 2009: 359).

1.7.2.7. Mao ve Doğu Türkistan

1942 yılını takiben Sheng'in merkezi Guo Mindang hükümetine yaklaşması, Sovyetler Birliği'nin Doğu Türkistan'da ayrılıkçı hareketlerin liderliğini yapan Kazak Türk'ü Osman Batur'u desteklemesine ve 1944 yılı 15 Kasım'ında Bağımsız Gulca (İli) Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine giden süreci beraberinde getirmiştir. 2 Ocak 1946'da imzalanan anlaşma ile kurulan "Koalisyon Hükümeti" sonrasında gelişen olaylar sonucunda Çin'de Guo-Min-Dang'ı mağlup eden Mao Birliklerinin hâkimiyeti ele geçirmesi üzerine Doğu Türkistan'da idarenin başında bulunan General Tao ve Burhan Şehidi. 26 Eylül 1949'da Mao hükümetini tanıdıklarını telgrafla bildirmişlerdir. Bu olay ile Doğu Türkistan'daki son Çin işgali başlamış olup hala devam etmektedir. 1 Ekim 1955'te Doğu Türkistan'da Seyfeddin Azizi'nin başkanlığında "Xin-jang Uygur Özerk Bölgesi" ilan edilmiştir (Kul, 2009: 240).

1.7.2.8. Bağımsızlık Mücadeleleri

"Yapılan zulümlere dayanamayan Türkler Doğu Türkistan'ın çeşitli bölgelerinde bu zulümlere karşı koymaya başladılar. Bu karşı koyma hareketini başlatanlar daha çok Kazak Türkleriydi. Kazak Türkleri Altay, İli-Tarbagatay ve Manas-Savan bölgelerinde yaşamaktaydı ve mücadelelerinin büyük çoğunluğu buralarda geçti.

Tarihte bu üç bölgede meydana gelen bağımsızlık hareketi Çinliler ve Ruslar tarafından "Üç Bölge İnkılâbı" olarak adlandırılmıştır. Oysa bu bir inkılâp değil, istiklâl hareketiydi.

Bu istiklâl hareketini (inkılâbı) ilk olarak Altay bölgesinden Osman Batur, ikinci istiklâl hareketi, İle-Nilkı bölgesinden Ali Han Töre; üçüncü istiklâl hareketi ise, Savan-Manas bölgesinde Ali Beg Hakim önderliğinde başlatılmıştır. Çin askerleri geri çekilmek zorunda kalır.

Komünizmin Doğu Türkistan'a girmesiyle Çinliler kendi içinde ikiye ayrıldı. Biri komünist Çin'i temsil eden Mao Zedung diğeri ise Milliyetçi Çin'i temsil eden Mareşal Şan-Kay-Şek'tir. Birbirleri ile iç savaşa girişirler, Saza'ya (Tayvan'a) kaçan Mareşal Şan-Kay-Şek yenilir. Orada Milliyetçi Çin hükümetini kurar (Türkler Ansiklopedisi, 2002).

1.7.2.8.1. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti

Çin'in esareti altında yaşamaya dayanamayan Doğu Türkistan'da 1931 yılında Kumul kentinde bağımsızlık mücadelesi başlamıştır. Ülkenin bütün bölgelerinde Çinlilere karşı büyük zaferler kazanılmıştır. Bu zaferlerin neticesinde 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Kurulan İslam Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı Hoca Hacı Niyaz olmuş ve yeni devletin başkenti Kaşgar olarak ilan edilmiştir (Baymirza, 1995).

Doğu Türkistan'da bağımsız bir devletin kurulması hem Çin hem de Sovyetler Birliği'ni kaygılandırmıştır. Sovyetler Birliği, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını ve milli bir devlet kurmasını kendi egemenliğinde bulunan Batı Türkistan'a örnek olması bakımından kaygılandırmıştır. Bu sebeple bağımsızlık için isyan başlatıldığı zaman destek vermesine rağmen, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra Çin ile anlaşması yolunda telkinlerde bulunmaya başlamıştır (Türkler Ansiklopedisi, 2002). Neticede, Sovyetler Birliği ve Çin iş birliği yaparak Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ortadan kaldırmıştır.

1.7.2.8.2. Şarkî Türkistan Cumhuriyeti

Kazak Türkleri Osman Batur, Ali Beg Hakim ve Hamza Uçar önderliğinde ayaklanır. İstiklâl ve hürriyet yolundaki mücadelesine devam eden Doğu Türkistan halkı, 1944 yılında Gulca'da milliyetçi Çinlilere karşı galip gelmiştir. Bu galibiyetin sonucunda Şark-ı Türkistan Cumhuriyeti Ali Han Töre başkanlığında İle-Nılkı'da kurulur. Kendilerine göre bir ordu kurulur. Hükümetin kurulmasıyla birlikte il ve ilçelerin görevlilerini seçerler. Şark-ı Türkistan Cumhuriyeti'nin kararıyla Osman Batur'a başkumandanlık unvanı verilir. İstiklâl madalyası ile ödüllendirilir.

Aynı zamanda Rus-Alman savaşı Rusların lehine gelişmektedir. Doğu Türkistan'daki ayaklanmaya destek veren Rusya, Gulca'da 1944 yılı Ekim ayında Şarkî Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulmasına yardımcı olmuştur. Gulca, Tarbagatay ve İli şehirlerini içine alan bu cumhuriyet yeni olmasına rağmen bölgedeki Çin kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır. Rusya, bu hızlı gelişmelerden kaygılanıp, bu Cumhuriyetin idarecilerini Çinliler ile anlaşma yapmaya zorlamıştır.

Şark-1 Türkistan Cumhuriyeti'ni ne Çin ne de Sovyetler Birliği Tanımadıkları gibi, Şark-1 Türkistan Cumhuriyeti'nin varlığı hoşlarına da gitmez. Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nden geçici hükümet olarak söz ederler.

1946 yılında Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ve Şarkî Türkistan Cumhuriyeti hükümetleri arasında 11 maddelik bir metin imzalanıp birleşik hükümet kurulmuştur. Böylece bu devlet de Rusya'nın olumsuz tutumu neticesinde ortadan kalkmıştır. Ruslar her ne kadar başlangıçta Şark-1 Türkistan Cumhuriyeti'ni destekliyorlarmış gibi görünseler de Şark-1 Türkistan Cumhuriyeti hükümetini etkisizleştirmek amacıyla Alihan Töre'yi Sovyetler Birliği'nin bir parçası olan Özbekistan'a kaçırdılar. Daha sonra Savan-Manas lideri Ali Beg Hakim'i elde etmek için yüksek mevkiler ve geri çevrilmeyecek kadar göz kamaştırıcı tekliflerde bulunurlar. Şark-1 Türkistan Cumhuriyeti'nin ömrünün uzun olamayacağını sezen Ali Beg Hakim, Çin Hükümeti'nin Urumçi'deki yetkilileriyle temasa geçer. Ali Beg Hakim, görevli bulunduğu Manas-Savan Bölgesi'nden kendini halkıyla ve diğer halklarla beraber 1947 yılında Manas Irmağı'nın batısından doğu yakasına yani başkent Urumçi civarına gelir. Tasırkay, Taşınku ve Karacal gibi yerlere dağınık olarak Kıstak (kışlak) ve Caylav (yaylak) olarak yerleşirler.

1.7.2.8.3. Kızıl Çin'in Doğu Türkistan'ı İşgali

Doğu Türkistan'da birleşik hükümetin kurulmasından sonra Çin, bölgenin güneyini Çinlileştirme politikasını izlemeye başlamıştır. Çin'in bu politikası Doğu Türkistan halkının Rusya'ya ılımlı bakmasına neden olmuştur. Çin, nüfuz alanını Rusya'ya kaptırmamak için yönetimi milliyetçilere bırakmıştır. Milliyetçi hükümet hızlı bir Türkleştirme politikası gütmeye başlamıştır. Özellikle eğitim alanında yapılan reformlar Çin ve Rusya'yı endişelendirmiştir. 1948'de Doğu Türkistan'da bulunan Çin silahlı kuvvetleri başkumandanı bir beyanname yayımlayarak yerli milliyetçilerin Rus taraftarlarından daha tehlikeli olduğunu söylemiştir.

Bu olaylar neticesinde milli hükümet görevden el çektiler ve yerine Rusya yanlısı bir hükümet göreve getirilmiştir. Bu arada Mao ve arkadaşları yavaş yavaş Çin'e hâkim olmayı başarmıştır. 1949 Eylül'ünde Doğu Türkistan'daki Çin birlikleri komünist Çin hükümetine bağlılıklarını bildirmişlerdir. Böylece Çin, hiçbir askeri güç kullanmadan Doğu Türkistan'ı işgal etmiştir (Gül, 2007).

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGESİN'DEN GÖÇLER, GÖÇEN SÜLÂLER, GÖÇ YOLU

Çalışmanın bu bölümünde Doğu Türkistan Kazaklarının göçten önce yaşadığı coğrafya, göçün sebepleri ve Gansu ve Hindistan'a yapılan göçler anlatılmıştır. Gansu ve Hindistan'a yapılan göçler başlığı altında Elsihan Batır'ın Gansu'ya göçü, Elsihan Batır'ın Hindistan'a göçü açıklanmıştır. Ayrıca Türkiye'ye yapılan göçlerde bu bölümde anlatılmıştır.

2.1. Doğu Türkistan Kazaklarının Göçten Önce Yaşadığı Coğrafya

Türkiye'deki Kazakların çoğunluğunun göç hareketinden önce yaşadıkları coğrafya, Kazakistan sınırları içinde değil, bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesinin kuzeyinde kalan yerlerdir.

Bölge, Rusya ve Çin arasında 1860 Pekin anlaşması ve 1864 Çaveşek protokolleri çerçevesinde iki ülke arasında paylaşılmış ve Doğu Türkistan Kazakları Kazakistan'daki soydaşlarından ayrılarak Çin hâkimiyeti içinde kalmıştır. Başka bir ifade ile Doğu Türkistan'daki Kazakların yaşadığı topraklar onların yüzyıllardır yaşadıkları doğal yerleşim yerleridir (Kara, 2010).

2.2. Göçün Sebepleri

Kazaklar, Doğu Türkistan Pekin Hükümetinin boyunduruğu altında olmalarına rağmen, kendi içlerinde özerk bir yaşam sürdürmekteydiler. Mançu idaresi sırasında Teyci, Ükirday, Zalin ve Zengi gibi unvanlara sahip idarecilere tabiydiler. Ancak bölgenin Çin hükümeti (Pekin) tarafından tam olarak kontrol altına alındığı söylenemez.

1911 yılında Sun Yat Sen'in Mançu hanedanlığını yıkarak Çin Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra, merkezden gönderilen Çinli Genel Valiler, bazı zamanlar başlarına buyruk hareket etmişlerdir. Bu valiler ara sıra, bölgede egemenlik kurmak isteyen Stalin idaresindeki Sovyet Rusya ile yakın ilişkilere girmekten de kaçınmıyorlardı.

Valiler Uygur ve Kazak Türkleri üzerindeki egemenliklerini güçlendirmek istedikçe baskı ve zulüm çoğalmaktaydı. Baskı ve zulüm özellikle Doğu Türkistan'ın Çinli Genel Valileri olan Jin Shu Ren (1928-1933) ve Sheng Shi Tsai (1933-1944) dönemlerinde üst seviyeye çıkmış, artık tahammül edilemez hale gelmişti. Bu valiler döneminde bölge halkı işledikleri küçük suçlardan dolayı idam ediliyordu. Bu dönemde yerli halkın arazileri Çinli göçmenler arasında paylaştırılmıştı. Türkçe eğitim ve öğretimde sınırlamalar getirilmiş ve Türklerden alınan vergiler arttırılmıştı. Ayrıca bu dönemde türk toplumun ileri gelenleri tutuklanmıştı. Valilerin bu uygulamaları bölgedeki Uygur ve Kazakların isyan etmesine yol açmıştı. Yapılan isyanlarla kısa süreli başarılar elde edilmesine rağmen bunlar kalıcı olmayıp, sayıca ve donanımcı üstün olan Genel Valiliğin kuvvetlerince bastırılmıştır. Bu durum özellikle konargöçer yaşam sürdüren Kazakları baskı ve zulüm altında yaşamaktansa, bağımsız yaşayabilecekleri bölgelere göç etmelerine sebep olmuştur (Kara, 2010).

2.3. Gansu ve Hindistan'a Yapılan Göçler

Doğu Türkistan'da Çinli Genel Valilerin baskılarına maruz kalan Kazakların göçü birden ve doğrudan doğruya Türkiye'ye yapılmamıştır. 1935'ten 1952'ye kadar 17 yıllık uzun bir süreçte aşamalı bir şekilde gerçekleşmiştir (Kara, 2010).

2.3.1. Elishan Batır'ın Gansu'ya Göçü

Kazaklar ilk olarak Doğu Türkistan Genel Valisi Sheng Shi Tsai'nin baskısından kurtulmak için doğudaki Döngenler yani Çinli Müslümanların idaresindeki Gansu eyaletine göç etmişlerdir. 1935 yılında okullarda Türkçe eğitimin durdurulması ve Kazak Türklerinin ileri gelenlerinin tutuklanması üzerine, Kumul ve Barköl bölgesinde bulunan Kazaklar, bu baskılardan kurtulmanın yollarını aramaya başlamışlardır.

Macan Şanya, Eren Han, Elishan Teyci ve Zayif Teyci gibi Kazak liderleri 1935 yılı Ağustos ayında Köysu'da gizli bir kurultay yaptılar. Kurultayda Doğu Türkistan Genel Valisi Sheng Shi Tsai'nin kuvvetlerine karşı Gansu ve Şinkay Eyaletlerinin Valisi Çinli Müslüman General Ma Pu Fang'dan yardım isteme kararı aldılar. Ancak, General Ma Pu Fang'dan istedikleri desteği alamadılar. Bunun üzerine, Elishan Teyci önderliğindeki bir grup Kazak, 1936 yılı baharında Gansu'ya göç

etmiştir. Ancak bu göçte birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Göç boyunca Genel Valiliğin bölgeye gönderdiği Çinli askerlerle zaman zaman çarpışmalar yaşandı. Bütün zorluklara rağmen tamamlana göç neticesinde Gansu'ya gelen kabile Döngenlerce iyi bir şekilde karşılandı. Bunun üzerine üç ay sonra Zayıf Teyci başkanlığındaki ikinci Kazak grubu, Barköl'den Gansu'ya göç etmiştir (Kara, 2010).

2.3.2. Elishan Batır'ın Hindistan'a Göçü

Doğu Türkistan'ın Barköl ve havalisindeki Kazakların Gansu'ya göçü Altay havalisindeki Kazaklar arasında büyük bir coşku uyandırmıştı. Çünkü onlar da Doğu Türkistan'ın Çinli Genel Valisi Sheng Shi Tsai'nin baskısı altında eziliyorlardı. Hatta bu baskı, Barköl Kazaklarının Gansu'ya göçünden sonra daha da arttırıldı. Bunun üzerine Doğu Türkistan'ın Altay havalisindeki Kazak liderleri 1937 Kasımında Nur Ali Bey'in evinde bir toplantı yaptılar. Toplantıya Ayimbet, Hüseyin Teyci ve Sultan Şerif gibi, liderler katıldı. Bu toplantıda onlar da Gansu'ya göç kararı aldılar. Ancak bu karardan haberdar olan Genel Vali Sheng Shi Tsai, hava desteğine sahip birlikleri üzerlerine sevk etti. Şiddetli çarpışmalara rağmen, Kazaklar Gansu'ya varmayı başardı. Altay Kazakları Gansu'nun Uyrıkın Irka bölgesinde, kendilerinden önce göç etmiş bulunan Elishan ve Zayıf Teycilerin liderliğindeki Kazaklarla buluştular. Böylece Doğu Türkistan'ın Çinli Genel Valisi Sheng Shi Tsai'nin mezaliminden şimdilik kurtulan Barköl, Kumul ve Altay bölgesi Kazakları Gansu'da toplanmış bulunuyordu.

1937 yılı sonunda Elishan Teyci Döngen Generali Ma Pu Fang ile görüşmek üzere Şinqay'a hareket etti. Elishan Teyci, Şinqay'a Nanking'den gelmiş bulunan Uygur Türkleri'nin lideri İsa Yusuf Alptekin ile de karşılaştı. İki lider birbirlerini ilk defa görmekle birlikte, duygulu ve heyecanlı bir görüşme yaptılar. Ma Pu Fang, ikisini de sarayında kabul ederek maddi ve manevi yardımda bulunacağını söyledi. Böylece Kazaklar Gansu'da huzurlu günler geçirmeye başladılar. Fakat bu mutlu ve huzurlu günler iki yıldan fazla sürmedi.

Pekin'deki Chang Kai Shek hükümeti Döngen Generale Kazakları vatanlarına geri göndermesi için baskı yapmaya başlamıştı. General Ma, bu baskılara pek boyun eğmedi. Çünkü Çin bir taraftan iç karışıklıklarla uğraşiyor ve diğer taraftan Japonya ile savaşıyordu. Pekin Hükümeti Ma'ya söz geçiremeyince, Kazakların yaşadığı Sıcıv

bölgesinin komutanı Ma Lu Jang'ı elde etti. Onun aracılığıyla Kazaklara baskı kurdu. Ma Lu Jang, Kazakların atlarına ve silahlarına türlü bahanelerle el koymaya başladı. Ma Lu Jang'ın baskısının gün geçtikçe arttığını gören Kazak liderleri Elishan Teyci'nin evinde bir durum değerlendirmesi yaparak komutanın tutumunun dostça olmadığı ve bu sebeple Gansu'dan bağımsız yaşanabilecek bir yere göç edilmesi kararı alındı.

Göçün ikinci aşaması, Gansu'dan Hindistan'a doğruydı. Bu göç de türlü diğer göçlerde olduğu gibi birçok zorluklarla karşılaştı. Öncelikle Ma Lu Jang bu göçü engellemek istedi. Ma Lu Jang, 1939 Mayıs'ında Tibet'e doğru yola çıkan Elishan kafilesine elçiler yolladı ve türlü vaatlerde bulunarak geri dönmeye ikna etti. Uyırkın Irka'ya dönmeleri halinde eskisi gibi baskı görmeden rahat yaşayacakları söylendi. Bunun için silahlarını teslim etmeleri istendi. Silahlarını verip Uyırkın Irka'ya dönüş yolunda Sadim ovasında mola verildiği esnada, Ma Lu Jang Elishan Teyci ve arkadaşlarını tutukladı. Ancak Kazaklar, gece yarısı askerler uykuya daldığı sırada balta, kürek, taş ve sopa türünden cisimlerle saldırarak Elishan ve arkadaşlarını kurtardılar. Komutan Ma Lu Jang ve askerlerini öldürdüler. Çinliler tekrar Tibet'e doğru yola çıkıldı. Bu olaydan sonra Gansu'daki diğer Kazakların orada kalmalarına olanak kalmadı. Zayıf Teyci ve arkadaşları bir toplantı yaparak Elishan Teyci'nin ardından Tibet üzerinden Hindistan'a göç kararı aldı. Kafile 1939 Eylül'ünde yola çıktı. İki kafile, Tibet'in Nakşa bölgesinde buluştular. Ancak onların buraya kadar gelmeleri çok zor oldu. Yolda, kendilerini engellemek isteyen gerek Çin ve Tibet askerleriyle zaman zaman çarpışmak zorunda kaldılar. Kazakların savaşta ve silah kullanmadaki becerileri bu engelleri aşmalarını kolaylaştırdı. Ayrıca Kazaklar, ağır doğa şartlarıyla da uğraşmak zorundaydılar. Tibet'in yüksek rakımlı tepelerindeki oksijen yetersizliğinden ortaya çıkan hastalıktan dolayı çok sayıda Kazak ölmüştür. Onlardan biri de göç liderlerinden Zayıf Teyci idi. Ayrıca kış koşullarında kar, tipi ve soğuğa karşı mücadele ettiler. Kazakları en fazla, soğuk ve buz yüzünden kaya gibi sertleşmiş topraklarda ölümleri için mezar kazmak zorlamıştı. Bütün bu zorluklardan sonra Kazak kafilesi 1940 Eylül'ünde Hindistan sınırına vardı (Kara, 2010).

Göçün üçüncü aşaması Hindistan ve Pakistan'da yaşanmıştı. Tibet sınırını aşarak Hindistan'a geçen Kazakların sorunları bu göçle de çözülmemiştir. Kazaklar göç ettikleri bu yeni yerlerde diğer yerlerden çok farklı ağır şartlarla karşı karşıya

kalmışlardır. Kazaklar, özellikle Hindistan’da ikamet ettikleri Muzafferabad mülteci kampında beklemedikleri kötü bir muamele ile karşılaşmışlardır. Kazak göçmenler, Muzafferabad’daki mülteci kampında altı ay gibi bir süre zorlu şartlarda yaşadktan sonra, Hazara vilayetine bağlı Tırnova kasabasının yakınlarındaki Kamfor kampına sevk edildiler. Kamfor kampı Muzafferabad kampına göre kısmen daha rahattı. Fakat bu kampta da halk arasında salgın hastalıklar başladı ve bu hastalıkların neticesinde birçok insan hayatını kaybetmiştir (Kara, 2010).

2.4. Türkiye’ye Yapılan Göçler

Kazaklar, II. Dünya Savaşının bitmesinden sonra, Hindistan’ın Türkiye Büyük elçiliğine başvuruda bulunarak, Türkiye’ye göç etmek istediklerini bildirdiler. Ancak, II. Dünya Savaşına girmemekle birlikte, savaş sonrası dönemdeki sıkıntılarını henüz üzerinden atamayan Türkiye, yeni mültecileri kabul etmeye olanakları olmadığı gerekçesiyle Kazakların göç talebini reddetmiştir. Fakat bu ilk başvurudan birkaç yıl geçtikten sonra Kazak ileri gelenleri toplanarak Türkiye’ye göç etme isteklerini tekrarlamışlar.

Kazaklar bu dönemde aralarında birlik ve dayanışmayı tesis etmek için bir dernek kurmanın bir ihtiyaç olduğuna karar verdiler. Böylece 1949’da Peşaver kentinde, “Doğu Türkistan Kazak Muhacirin Derneği” kuruldu. Dernek Başkanlığına Osman Teyci, Başkan Yardımcılığına Hamza Zalin (İnan), Genel Sekreterliğe Ateyhan Bilgin, Kâtipliğe Halife Altay ve Veznedarlığa Kayımdolla (İyimolla) seçildi. Dernek Yönetim Kurulunun diğer üyelerini Abdülkebir Akyol, Kaliy Jadik, Beksultan Gökay, Uyadan Akay ve Tursunbay Kubilay oluşturdu. Dernek kurulur kurulmaz ilk iş olarak Pakistan’ın çeşitli kentlerinde yaşayan Kazakların listesi hazırladı. Daha sonra 1950 yılının Şubat ayında Kazakların listesi Türkiye’nin Pakistan Büyükelçisi Nebil Batu’ya verilerek, Kazakların Türkiye’ye göç isteğini yinelemişlerdir. Başvurunun üzerinden yaklaşık olarak bir yıl geçmesinden sonra Ankara’dan gelen cevapta; Kazakların Türkiye’ye iskânlı göçmen olarak kabul edilecekleri, ancak bürokratik işlerin tamamlanması için bir süre beklemeleri gerektiği bildirildi.

Kazakların Türkiye’ye göçü ile ilgili olarak başvuru yaptıkları dönemde (1950) Doğu Türkistan’dan ikinci Kazak göç kafilesi Keşmir’e geldi. Bu kafilede Alibek Hakim, Delilhan Canaltay, Hüseyin Teyci ve Sultan Şerif Teyci idaresindeki Kazak

Türkleri ile İsa Yusuf Alptekin ile Mehmet Emin Buğra liderliğindeki Uygur Türkleri vardı. Bu grup 1949'da Mao Zedong liderliğinde gerçekleşen komünist ihtilalin getirdiği yeni yönetime boyun eğmek istemedikleri için bağımsız yaşayacakları bir yere doğru göç için yola çıkmışlardır. Tibet üzerinden gelen bu grup da hem Çin ve hem de Tibet askeriyle çarpışarak ulaştıkları Hindistan sınırından geçerek Keşmir'e gelmişlerdi. Pakistan'daki Kazaklar, onlarla iletişime geçerek Türkiye'ye göç isteklerinin kabul edildiğini, kendilerinin de derhal bu yolda başvuruda bulunmalarını önerdiler.

Alptekin ve M. E. Buğra 1951 senesinde Ankara'ya gittiklerinde bu başvuru sahiplerinin göçmen olarak Türkiye kabulünün hızlandırılmasını sağladılar. Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nun 13 Mart 1952 tarihli kararıyla Pakistan, Hindistan ve Keşmir'deki Kazakları "iskanlı göçmen" sıfatıyla kabulüne karar verdi. Eylül 1952'den itibaren 1954 yılının Nisan ayına kadar Kazaklar gruplar halinde Türkiye'ye geldiler. Önce Zeytinburnu, Tuzla ve Sirkeci'deki göçmen misafirhanelerine yerleştirildiler. Daha sonra, Manisa Salihli, Kayseri Develi, Niğde Altayköy, Nevşehir, Aksaray ve Konya İsmil'e iskân edildiler. Zaman içinde kırsal kesimlerdeki geçim sıkıntısı onların tekrar İstanbul'a, ilk yerleşim bölgeleri olan Zeytinburnu'na göç etmelerine neden oldu.

Altay dağlarının eteklerinden bağımsız bir dünyaya çıkmak için göç eden Kazakların başlangıçtaki kesin olarak sayısı bilinmiyor. Bu konuda 18 binden 50 bine varan çeşitli tahminler yapılmaktadır. Bunlardan hayatta kalıp Türkiye'ye ulaşanlarının sayısı 1850 kişi kadardır. Neticede şunu söylemek mümkündür. Kazak Türklerinin Türkiye'ye göçü üç dalga halinde gerçekleşmiştir.

Birinci dalga, Chang Kai Shek yönetimindeki Çin Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan'ın Barköl, Kumul ve Altay bölgelerindeki Kazaklarının Türkiye'de sonuçlanan göçtür. 1930'lı yılların ortasında başlayan bu göç Gansu, Tibet, Hindistan ve Pakistan üzerinden 17 yıl sürmüştür.

İkinci dalga, 1949 Mao ihtilalinden sonra Çin'deki yeni rejimi benimseyip yola çıkanların oluşturduğu gruptur. Bu iki göç hareketi gelişigüzel yapılmamıştır. Liderlerin öncülüğünde konargöçer Türk toplumlarının özelliklerine göre, disiplinli ve toplu bir şekilde yapılmıştır. Bu yönüyle iki göç, Türklerin, milattan önceki devirlerden itibaren batıya yapıkları göçlerinin en sonucusudur. Daha sonra bu iki

göç dalgası, 1952’de Hindistan ve Pakistan’dan Türkiye göçmen olarak aynı anda kabul edildiler.

Üçüncü göç dalgasını Afganistan’da yaşayan Kazaklar gerçekleştirmiştir. Bunların çoğu ferdi hareketle serbest göçmen olarak Türkiye’ye gelmişlerdir. Bu üç göç dalgasının nihai ülke olarak Türkiye’yi seçmeleri tesadüfî değil, bilinçli bir tercihtir. Çünkü onların amacı dil, din, kültür ve tarih açısından ortak köklere sahip olan Türkiye’de yaşamaktır. Bu sayede gelecek nesillerini de istikbal tehlikesi ve tehdidinden kurtarmış olacaklardı. Şimdi, Kazakistan’ın istiklâlîne kavuşmasından sonra bazı Kazak aileler anavatanlarına geri göçmektedir. Bunların sayısı tahminen on bini bulmaktadır. Kazakistan sayıları beş milyonu bulan yurt dışındaki soydaşlarını tedricen anavatana yerleştirmek için özel göçmen politikası izlemektedir (Kara, 2010).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

5 Temmuz 2009 Urumçi olaylarıyla bir kez daha dünya gündemine gelen Doğu Türkistan sorununun başlangıcı 18. yüzyıla dayanmaktadır. Doğu Türkistan halkı, bu yüzyıldan 1949 yılına kadar geçen süreçte bazı dönemlerde Çin, bazı dönemlerde Sovyet Rusya ve bazı dönemlerde de her ikisi ile bağımsızlık mücadelesinde bulunmuştur. 1949 yılında komünist Çin'in kurulmasından sonra bu devletin baskılarına maruz kalmaya devam etmiştir Doğu Türkistan Uygur halkının yaşadığı sorunlar, sadece bugünün sorunu olmayıp geçmişten günümüze devam etmektedir.

3.1. Doğu Türkistan Sorununun Tarihçesi

Doğu Türkistan sorununun tarihçesinin incelendiği bu bölümde Doğu Türkistan-Çin İlişkilerinin Tarihi, 1933 ve 1944 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da Kurulan Devletler, Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Hak İhlalleri, Nüfus ve Göç Politikası, Ekonomi Politikaları, Eğitim ve Kültür Politikaları, Beş Temmuz 2009 Urumçi Olayları ve Uluslararası İlişkilerde Doğu Türkistan Sorununa değinilmiştir.

3.1.1. Doğu Türkistan-Çin İlişkilerinin Tarihi

8. yüzyılda Tibetlilerin bulunduğu bu bölgeyi Moğolistan'dan gelen Uygurlar kısa bir dönem fethetmişlerdir (Türköz, 2010). 11. ve 12. yüzyılda İslamiyet'in bu coğrafyada yayılmasından sonra Kaşgar, 1219 yılında Moğol ve 14. yüzyılın sonlarında Timur saldırılarına maruz kalmıştır. 1368-1644 yılları arasında Ming Hanedanlığı döneminde sık sık Çin saldırılarına uğrayan bu bölgede 1755 yılına kadar Timur ve Moğol soyundan gelenler hâkim olurken, 1759'dan sonra Çinliler hakim olmaya başlamıştır (Atalay, 2011). Geçmişten günümüze Çin, Doğu Türkistan bölgesinin Çin'in vazgeçilmez bir parçası olduğunu ileri sürerken, tüm bölge 18. yüzyılın ortalarında doğudan itibaren Mançular tarafından fethedilebilmiştir (Dwyer 2005). İlk olarak 1775 yılında Çin (Mançu) ve Cungar ittifakı bölgeyi işgal etmiş daha sonra da Çin, Cungar bağımsızlığını da ortadan kaldırarak bölgeyi kendi hâkimiyetine

almıştır. Çinliler Doğu Türkistan'ı işgal hareketinde bölgenin Ak-Tağlık (dağlı) grubu temsilcisi Burhanü'd-Din'e Kaşgar'ı vaat ederek onu bağımsız Doğu Türkistan şehirlerine karşı savaşa sokmuşlardır. Burhanü'd-Din Çinliler ve Cungarların yardımı ile 1757 yılına kadar Doğu Türkistan şehirlerine karşı savaştıysa da Çin'in 1758'de Kaşgar'ı işgal etmesiyle Çin'e karşı savaşmakta olan kardeşi Han Hoca ona katılmış, her iki kardeş Çinlilere karşı Kuça (Gulca) şehrini birlikte savunmuşlar fakat 1758 sonunda şehrin işgal edilmesini önleyememişlerdir (Hayit, 1975).

Çinliler 1764-1790 yılları arasında eski idare tarzını değiştirerek bölgeyi Cungarya ve Kaşgar vilayetleri olarak bölüp her iki vilayete de bir genel vali ve her bir şehre birer vali tayin ettiler. Kaşgar vilayeti Kaşgar, Yeni-Hisar, Aksu, Üç-Turfan, Gulca gibi şehirlere bölünürken küçük belediyelerin idaresi yerli halka bırakılıyordu. Beğlere bin ile on bin nüfuslu şehir idaresi verilirken, yüz ile iki yüz arası yüzbaşılara, on ile yirmi arası onbaşılara bırakılırken Beğler Çinliler gibi giyinecek ve Çinliler adına vergi toplayacaktı (Hayit, 1975).

1766 ile 1815 yılları arasında Çinliler yerli beylerin de yardımıyla ciddi karşı koymalarla karşılaşmadan Doğu Türkistan'da egemenliğini sürdürdü. 1816 yılında Taş- Balık'lı Ziyauddin-Ahund'un önderliğinde Çinlilere karşı yapılan ayaklanmalar Doğu Türkistan'ın bağımsızlık hayalinin bitmediğini gösteriyordu. Burhanü'd-Din Hocanın oğlu Hoca Saadet Ali'nin üç oğlundan biri olan Cihangir, Andican çevresinden birlik kurarak Çin'e karşı başarılı sonuçlar almış ve Kokand'dan Muhammed Ali Han komutasındaki destek ile Kaşgar ele geçirilmişti. Çin'in Kaşgar'ı kaybetmesi diğer şehirlerde de (Yeni Hisar, Yarkent, Hoten) sevinç ve cesaretle karşılanarak Cihangir hükümdar olarak tanınmıştı Cihangir ile Kokand hanı Muhammed Ali arasındaki uyuşmazlık çıkmasıyla bundan faydalanan Çinliler Cihangir'i yakalayıp idam etmiştir. Muhammed Ali Han, Cihangir'in kardeşi Muhammed Ali Yusuf'u çağırıp birlikte Yenihisar, Yarkent, Hoten ve Aksu gibi şehirleri ele geçirdilerse de Buhara Hanlığı tehdidi yüzünden Doğu Türkistan'dan çekilmişlerdir (Hayit, 1975).

1846'da Katta Tora önderliğindeki yedi hoca Kaşgar'ı ele geçirip Veli Han'ı hükümdar ilan etmişler fakat bu 150 gün kadar kısa sürmüştür. Girişilen bu bağımsızlık hareketlerinin başarısızlıklarından sonra Çin zulmüne uğrayan Dunganlar

da yönetime karşı ayaklanmışlar fakat bu ayaklanma başarısızlıkla sonuçlanınca Rusya, Kırgızistan ve Kazakistan'a g etmişlerdir.

1864 yılında Raşidddin Hoca (Han Hoca) Kaşgar, Hoten ve Yarkent'in nde gelenlerinden kendisini Han olarak tanımaları istemiş, 1867 yılında Kaşgar ve Gulca'yı ele geçiren Yakup Bey tarafından idam ettirilmiştir (Hayit, 1975).

1862'den itibaren Doğu Türkistan'da meydana gelen ayaklanmalar sonucu 1864 yılında Doğu Türkistan'ın güneyindeki yedi vilayeti esas alan Kaşgariye Devletini ilan eden Yakup Bey, İli, Altay, Urumçi ve tüm Doğu Türkistan'ı birleştirmek için mücadeleye girişmiştir (Trkz, 2010). 1867 yılında "Atalık Gazi ve Bedevlet (Mesut Hükümdar) unvanı alarak yönetimi ele geçirirken Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere ile diplomatik ilişkiler geliştirmiştir (Günay, 2005).

Haziran 1877'de Yakup Bey'in ani ölümüyle oğulları ve kumandanı arasında çıkan taht kavgasını fırsat bilen Çin, Doğu Türkistan'ı işgal ederek Yakup Bey'in devletine 1878 yılına gelindiğinde tamamen son verdi (Adıbelli, 2008).

Aynı yıllarda Orta Asya'da birçok Türk devletini sınırlarına katan Ruslar Doğu Türkistan üzerinde de Çin ile g mücadelesine girişmiştir. Ruslar ilk olarak bölgede Müslümanların elinde bulunan İli'yi Müslümanların sınır saldırılarını durdurma mazeretiyle işgal ettiğini Çin'e bildirerek ele geçirmiştir. Çin'e İli'yi sınırını korumak için işgal ettiğini söyleyerek Çin'e güvence veren Ruslar bir taraftan da Yakup Bey'le ticaret anlaşması imzalıyordu (Adıbelli, 2007).

Rusya'nın bölgede varlığından rahatsız olan Çin, Rusların İli'den çıkmak için istediği yüksek tazminatı gözden çıkarıp 1879'da elçisi aracılığıyla Livadia Antlaşmasını imzalamış fakat antlaşma maddelerinin Rusya'nın lehine olması Çin'i rahatsız etmiş, bu sebeple antlaşmayı imzalayan elçisine idam cezası vermiş, birçok ülkenin telkiniyle bu cezayı uygulamamıştır. Livadia antlaşmasıyla Çin, Rusya'ya 5 milyon ruble vererek İli'yi geri alıyor, Tekes vadisi Ruslarda kalıyor ve Rusya gmrkleri Doğu Türkistan, Moğolistan'la ticaret yapabilme hakkı kazanıyordu. Çin'in bu antlaşmayla ilgili kriz çıkarması üzerine 1881 yılında yeniden müzakere edilerek St. Petersburg antlaşması imzalanarak İli için ödenecek miktar 9 milyona çıkarılarak İli dâhil tüm Tekes vadisi Çin'e bırakılmıştır (Adıbelli, 2007).

Ruslardan sonra Çin coğrafyasında Japonların 1900'lü yıllarda sürpriz bir şekilde sömürgeci olarak ortaya çıkması daha önce batı ülkeleri tarafından sömürülen Çin'i oldukça zor durumda bırakmıştır. Japonlar Çin milliyetçiliğini ve Rus komünizmini kendisi için tehlikeli olarak gördüğü için Çin toprakları üzerinde tampon bir bölge kurarak tehlikenin kendi topraklarına geçmesini önlemek istemiştir. Japonlar ilk olarak 1931'de Mançurya'ya girmiş 1932 yılında burada Mançuko kukla devletini kurarak başına Çin'den kaçan son imparator Pu-yi'yi getirmiştir. Bu arada Ruslar ile sıkıntısı olan ve 1905 yılında savaşan Japonlar, Rusların Mançuko devletini rahat bırakması için Rus işgali altında bulunan Orta Asya halklarıyla iletişime geçmeyi planlamıştır (Adıbelli, 2007).

3.1.2. 1933 ve 1944 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da Kurulan Devletler

1933 yılında Kumul'da isyan çıkaran Hoca Niyaz, Yolbars Han ve Mehmet Emin Buğra 12 Kasım 1933'te Doğu Türkistan İslam Cumhuriyetini ilan ettiler fakat bu devletin varlığından rahatsız olan Sovyetlerin yardımıyla Çin genel valisi tarafından isyan bastırılarak kurulan cumhuriyete son verilirken 1944 yılında İli'de isyan çıkmış bu isyan da Sovyet ve Çin güçlerince bastırılmıştır (Adıbelli, 2007). Doğu Türkistan ayaklanmasını bastırmak için gelen Sovyet askerleri ve ajanları 1943 yılına kadar bölgede kalmışlar, Urumçi'de bulunan hava meydanını genişletmişler ve 1938 yılında bir uçak fabrikası kurmuşlardır (Hayit, 1975).

Kurulan yeni devlet Çin ve Sovyet güçleri ile uğraşırken bir de kurucu kadronun kendi içinde sürtüşmeleriyle uğraşmıştır. Cumhurbaşkanı ilan edilen Hoca Niyaz iyi niyetli bir insan olmasına rağmen eğitimsiz ve kendi itibarına düşkün olması gibi sebeplerle hükümetle karşı karşıya gelerek hükümetten habersiz adımlar atarak 25 Şubat 1934'te Ruslarla 11 maddelik anlaşma imzalamıştır (Adıbelli, 2008). Bunun üzerine Çinliler, Ruslar, Dunganlar ve General Mahmud idaresinde Hoca Niyaz'ın birleşik kuvvet hükümetine saldırarak hükümeti dağıtmış, Başbakan Sabit Abdülbaki'yi de asmıştır. Bu saldırılarda sadece Ruslar tarafından 200 bin Müslüman Türkistanlı öldürülürken, Çinliler ve Dunganlar tarafından öldürülenlerin sayısı ise meçhul kalmış, Hoca Niyaz da Urumçi Genel Vali Yardımcısı olarak atanmış ve 1937'de çıkan bir ayaklanmaya taraftar olduğu için 1942'de gaz odasında öldürülmüştür (Hayit, 1975).

1938-1939 yılları arasında tüm Doğu Türkistan okullarında Marksist-Leninist teori verilmeye başlanırken, Çince ve Rusça öğrenmek mecburi bir hale geldi. Ruslar Urumçi ve Altay'ı komünizm merkezi haline getirirken, yerli milliyetçiler Altay'ı çıkış noktası yaparak ayaklanmak istiyorlardı. Bunu haber alan Vali Şeng, 1940 başlarında ayaklanmaya önderlik yapacak kişileri Altay ilinin düzeniyle ilgili danışmak bahanesiyle Urumçi'ye davet ederek hepsini tutuklatmıştır. Bunun üzerine 1940 yılında tekrar ayaklanma çıkmış fakat bu ayaklanma da daha öncekiler gibi Çin, Rus ve Moğol kuvvetlerince bastırılmıştır. 1940 yılından itibaren irili ufaklı birçok ayaklanma çıkan bölgede Çin hükümeti Şeng tarafından yeni tayin edilmiş yeni genel vali U-Cung-şin yönetiminde karışıklığa son vermek için teşebbüste bulunduğu süreçte, Altay halkı önderleri Osman Batur yönetiminde ayaklanmaya devam etmekteydi (Hayit, 1975). Osman Batur Altay'da ayaklanmayı sürdürürken İli'de Ali Han Töre yeni bir ayaklanma başlatmış ve üç vilayet inkılabı olarak bilinen ayaklanmalar sonucu 1944 Ağustos'unda "Doğu Türkistan Cumhuriyeti" ilan edilmiştir (Önel, 2005). Ali Han Töre Cumhurbaşkanı olurken Osman Batur da bu cumhuriyetin emrine girmiştir. Milliyetçilere karşı ilan edilen bu bağımsızlıkla İli (Gulca) Tarbagatay ve Altay vilayetlerinden oluşan bir devlet kurulmuş oluyordu (Adıbelli, 2008).

Çin 1945 yılında Doğu Türkistan sorununu barışçı bir yoldan çözüme kavuşturulması için Ali Han Töre'ye teklifte bulunarak onu ikna etmiş ve 1945 Ekim'inde görüşmelere başlamıştır. Ali Han Töre görüşmelere katılmak üzere bir delegasyon görevlendirmiştir. Delegasyona Ahmedcan Kasimi başkanlık ederken Rahimcan ve Abdülhayr Töre üye olarak katılmıştı. Sovyet ajanı olduğu ortaya çıkan Kasimi yapılan görüşmelerdeki tüm gelişmeleri Sovyetlere bildirmişti (Adıbelli, 2008). Uzun süren görüşmeler sonucunda 12 Temmuz 1946 yılında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla, Doğu Türkistan kültürel, iktisadi ve iç siyaset bakımından özel hakları saklı kalmak suretiyle Çin'e bağlı kalırken, hükümet 15 Doğu Türkistan'lı ve 10 Çin'li olmak üzere 25 kişiden oluşmuştur (Hayit, 1975). Genel vali U-Cung-Şin başkanlığında yeni bir hükümet kurularak Ahmedcan Kasimi Başbakan Vekili olmuştur. 1947'de Çin hükümeti üç Türkistan'lıyı atayarak Dr.Mesut Sabri'yi Genel Vali, İsa Yusuf Alptekin'i Hükümet Genel Sekreteri, Canım Han Hacı'yı da Maliye Bakanı yapmıştır (Adıbelli, 2008). Mesut Sabri'nin gücünü artırarak Çin'den

ayrılmasından kuşku duyan hükümet 1949'da onu görevden alarak yerine Sovyet vatandaşı olan Burhan Şahidi'yi atarken, Türkistanlı Muhammed Emin Buğra Genel Vali Vekili olmuştu. Fakat Burhan Şahidi ikiyüzlü bir siyaset izleyerek bir taraftan Çin'e bağlı hareket ederken diğer taraftan Ruslara bilgi sızdırıyordu (Hayit, 1975).

1949 yılında Çin genelinde yönetimi ele geçiren komünistler 29 Eylül 1949'da Urumçi'de de iktidarı ele geçirerek Burhan Şahidi'yi Genel Vali atadılar. Komünist hükümet 1951 yılı sonuna kadar çıkan tüm ayaklanmaları bastırırken Askeri Kontrol Komiteleri kurarak Doğu Türkistan'da komünistlere karşı savaşan ve içlerinde Mesut Sabri'nin de olduğu 72.705 kişiyi idama mahkûm etmiş yüz binden fazla kişide vatanlarını terk etmiştir. Kaçanların birçoğu komünistlerce vurulmuş, birçoğu da açlık ve sefalet içinde Hindistan'a ulaşmaya çalışırken ölmüştür (Hayit, 1975).

27 Mart 1950 yılında Çin ile Sovyetler arasında Moskova'da imzalanan iki anonim şirketinin kurulması ile Sovyetler ve Çin Doğu Türkistan'ın petrol ve enerji kaynaklarını sövmeye başlamışlar, 1954 yılında da Çin her iki şirketi feshederek yalnız başına hareket etmeye başlamıştır (Hayit, 1975).

3.2. Çin'in Doğu Türkistan Politikası

Nur Shahadah Jamil (2011), Çin'in Doğu Türkistan politikasını dört kısımdan oluştuğunu ifade etmiştir. Bunlar; 1949-1976 arası dönem, 1977-1990 arası dönem, 1991-2000 arası dönem ve 2001-2009 arası dönem olarak belirtilmiştir.

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Orta Asya'da etnik bağı olan Sincan'a karşı Çin ayrılıkçı eğilimleri azaltmak, toprak bütünlüğünü güçlendirmek ve Çin'e entegre etmek için hoşgörülü bir politika izlemiştir. İlk zamanlarda Çin, "Çin İslam Derneği" aracılığıyla dini kurumları kontrol altına almaya çalışmıştır. Bölgede kontrolü sağlamak için 1954 yılında Sincan Üretim ve İnşaat Topluluğu'nu kurmuştur. 1958 yılında Mao'nun ileri sıçrama planıyla birlikte hoşgörü politikası bırakılarak asimilasyonist politika izlenmiş, bölgeye devlet destekli Hanlılar göç ettirilmeye başlanmış bunun yanında zorla kültürel homojenleşmeye gidilmiştir. 1950 ile 1978 yılları arasında bölgeye 3 milyon Hanlı göç ettirilmiş sonuç olarak 1953'te 300 bin olan Hanlı sayısı 1990'da 6 milyona çıkmıştır. 1960'ların başında Sincan ve diğer azınlıklara yaklaşım biraz ılımlı olsa da 1966-1976 arası süren Kültür Devriminde olaylar tekrar tersine dönmüş, Han olmayanlar az gelişmişlik sembolü

görülmüş, Sincanlı ve Han olmayanlara karşı asimilasyon politikası en üst seviyelere çıkmıştır (Jamil, 2011).

1977-1990 arası dönemde Mao'nun ölümüyle sona eren Kültür Devriminin etkileri bölge üzerinde devam etmiştir. Kültür devrimi Uygurlara göre sosyal ve siyasi bir saldırı değil aynı zamanda kendi özgün kimliklerine yapılmış bir saldırıydı. Deng Xiaoping 1978-1979 yılında iktidara geldiğinde Çin'de ekonomik reformlara başlanmış Sincan'da da daha hoşgörülü bir döneme girilmiştir. Uygurlar bu dönemde tarihlerini ve kimliklerini yeniden tanıma fırsatı bulmuş fakat 1980'lerdeki öğrenci gösterileri, 1989 Tiananmen Olayı ve 1990 Baren baskınından sonra tekrar bağımsızlık arayabilecekleri korkusuyla yeniden kitap, müzik ve yazı gibi yasaklarla karşılaşmışlardır (Jamil, 2011). Çin'in uygulamaya çalıştığı bu kültürel liberizasyon başarısız olmakla birlikte Çin bunu son yıllara da taşımış bunun yanında Han göçü ve ekonomik eşitsizlikler Uygurların tepkisine neden olmuştur (Dwyer, 2005). Sincan'daki azınlıklara nüfus planlaması uzatılarak köylerde 3 çocuğa şehirde ise 2 çocuk politikasına devam edilmiştir. 2 ya da 3 olan çocuğu olan Uygurların daha düşük puanla üniversiteye yerleşmesi hususunda kolaylıklar sağlanmıştır. 1980'lerin başında dini olarak da rahatlayan Uygurlar için camiler restore edilerek, her 150 Uygur'a bir cami ortalaması yakalanmıştır (Jamil, 2011).

1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Orta Asya'da yeni Müslüman Türk devletlerinin ortaya çıkmış ve bölgesel İslami diriliş Çin'i tedirgin etmiştir. 1999'da başlatılan "go west" politikasıyla birçok Hanlı bölgeye göç ederken bölgenin gelişerek istikrarlı bir hale gelmesi için muazzam sübvansiyonlar verilerek orta sınıf bir tüccar gurubu oluşturulmaya çalışılmıştır. Örneğin Sincan 2000 yılında 12 milyar yuan (yaklaşık 1.862.400 Dolar) teşvik almıştır. Ekonomik kalkınmaya Çin tarafından önem verilmesine rağmen 1990'larda meydana gelen şiddet olayları Pekin'in bölgeye karşı daha baskıcı politika izlemesine yol açmıştır. 1992 yılında Urumçi'de bir otobüsün bombalanarak 3 kişinin ölmesi, 23 kişinin yaralanması buna örnektir (Jamil, 2011).

2001-2009 arası dönemde Çin 11 Eylül olaylarını fırsat bilerek Doğu Türkistan İslami Hareketini el Kaide ve Taliban bağlantılı olduğunu ileri sürmüş ve bunu ABD'ye sunmuştur. Çin'in bu hamleyle yetinmeyip Sincan'daki sözde Uygur teröristlere karşı Orta Asya devletlerinden işbirliği içerisinde bulunmalarını istemiştir.

Çin’le ekonomik açıdan karşılıklı çıkarları bulunan bu devletler de Çin’e istediği destekleri vermişlerdir. 11 Eylül sonrasında Çin, Uygurlar üzerinde kontrolünü daha da arttırmak adına Ramazan ayında Sincan’daki camileri kapatmış ve din adamlarını gözlem altında tutmuştur. Çin’in Sincan üzerindeki kontrolünü arttırmaya çalışmasının temelinde yalnızca uluslararası terör olayları değil aynı zamanda Orta Asya’daki siyasi değişimlerde bulunmaktadır. Bu nedenle Çin, 2005 yılında Kırgızistan’da meydana gelen Lale Devrimi’nden Uygurların da etkileneceğinden kaygı duymuştur (Jamil, 2011).

Bölge topraklarının verimli oluşu, zengin doğal kaynaklara sahip olması ve stratejik konumuyla Çin için batıya açılan ve aynı zamanda Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşmada güvenli bir koridor olması bunun yanında Çin’in gelişmiş bölgelerine batıdan gelebilecek saldırı için de tampon görevi yapması da Çin’in Doğu Türkistan politikasını belirleyen en önemli etkenlerden biri olmuştur (Oğan, 2009).

Çin’in bölgeye asimilasyon amaçlı, planlı bir şekilde Han Çinlisi yerleştirmeye başlamıştır. Böylelikle bölgenin demografik yapısının değişimi planlanarak Uygur nüfusu azınlık duruma düşürülerek halk kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. 1950’lerde Doğu Türkistan bölgesinde Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi kurulmadan önce Sovyetler bölgede etkisini arttırmak istemesi ve bölgenin yer altı zenginliklerini ele geçirmeye çalışması Çin’in bölgede nüfusunu yükseltmeye yönelik politika izlemesine neden olmuştur (Hayit, 1975). Drew (1968) 1953 yılında bölgede yaşayan 300.000 Çinli’nin 1967’de 1.791 bine, Dunganlarla birlikte 2.062 bine, 1953’de sayıları 4.218 bin olan Türkistanlıların (Uygur, Kazak, Özbek ve Tatar) ise 1967’de 5.726 bine çıktığını belirtmektedir.

1949 ile 2008 yılları arasında Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki Han Çinlisi nüfusunda artış olmuştur. Bu durum Uygur nüfusunun oransal açıdan düşmesine neden olmakta ve Uygurların güçsüz duruma gelmesine yol açmaktadır. Başkent Urumçi’deki genel nüfusun 1.500.000’u Han Çinlisi, 266.000’i Uygurdur. Geri kalanlar Kazak, Hui gibi diğer etnik gruplardır. Nüfusun % 75’i Han Çinlisi, % 12,79’u ise Uygur’dur (Bilgin, 2010). Bununla birlikte 2008 yılı rakamlarına göre Sincan Uygur Özerk Bölge’sinin toplam nüfusu 21,3 milyondur. Bu nüfusun 9.8 milyonu Uygur, 8.5 milyonu Han, yaklaşık 1.5 milyonu Kazak, 958 bini Hui’dir (Howell ve

Fan, 2011). Bunun haricinde az sayıda Kırgız, Moğol, Özbek, Tatar gibi diğer azınlıklar da bölgede yaşamını sürdürmektedir.

Stanley Toops (2004) 1800'lerde bölge nüfusunun yüzde 60 Mançulardan, yüzde 30 Türklerden oluştuğunu belirtirken, 1953 yılına gelindiğinde bölge nüfusunun yüzde 75'ini 4,87 milyonla Uygurların, yüzde 6'sını ise Han Çinlilerinin oluşturduğunu aktarmaktadır. Çin'in 1953'de başlattığı nüfus artırıcı politikayla nüfus dengeleri Çin'in istediği şekilde değişmiş 1990 yılında yüzde 40'a düşen Türk sayısı Selçuk Çolakoğlu'na göre etnik temizlik yapıldığının göstergesi olmuştur (Önel, 2005). Çin yapılan bu göçleri tarımda kalkınma ve göçmenlerin korunması gibi politikalarla artırmaktadır. Çin'in uyguladığı göç politikasıyla Han Çinlileri Doğu Türkistan'ın en verimli topraklarına yerleştirilirken, yerli halk kurak bölgelere göçe zorlanmaktadır.

Çin, Han Çinlilerini iş güvencesi vererek, ücretlerini yüksek tutarak ve tek çocuk politikasından tavizler vererek Uygurların yaşadığı bölgeye göç etmelerini desteklerken, Uygurların ticari alanlarda gelişmelerine engel olmaktadır (Bilgin, 2010). Çin'in Uygur kimliğini eritmenin bir yolu olarak da görülen Kaşgar'da Uygurların yoğun olarak ikamet ettikleri eski ve tarihi yerleşim yerlerini yıkması ve okullarda Uygur dilinin yasaklanması, Uygur kültürünü yok etme amaçlı olduğu görülmektedir (Israeli, 2010).

Çin'in kendi iç bölgelerinde kilometrekareye düşen insan sayısının fazla olması yani nüfus yoğunluğunun fazlalığı, geniş ve zengin topraklara ve seyrek nüfus yapısına sahip Uygur bölgesini Çin için cazip hale getirmektedir. Ayrıca Çin, Uygurların yaşadığı bölgeye yerleşimi, nüfus yoğunluğunu azaltmak için uygun bir seçenek olarak görmektedir. Uygurların yaşadığı toprakların Çin'in altıda birini oluşturması ve sekiz Orta Asya ülkesine sınırı bulunmasıyla, doğal kaynaklarıyla Çin'in ekonomik büyümesine katkı sağlaması gibi sebeplerle, Hanlıları buraya göç ettirerek emniyetli tampon bir alan oluşturmayı hedeflemektedir (Dwyer, 2005). Çinlilerin büyük gruplar şeklinde bölgeye göç ettirilmiş olması ve Çin'in uygulamaya koyduğu emperyal politikalar bölgede çatışmaya neden olmaktadır (Arıbaş, 2007).

Sincan çatışmasının temelleri, devletin resmi ve gayri resmi politikaları tek tek incelendiğinde daha iyi anlaşılabilir. Çin'in resmi kültür politikası eşitlikçi ve uyumluluk üzerine kurulduğu söylenirken, gayri resmi politikası, 1980'lerden itibaren

Sincan'daki büyük azınlığın asimile olmasına odaklandığı söylenebilir. Gayri resmi politikadaki amaç kısaca Çin kültürünün baskın hale getirilmesi olarak ifade edilebilir.

Çin'in bu gayri resmi politikaları azınlıkların yaşadığı sınır bölgelerinde uyguladığı resmi dil politikası ve kültürel baskılar 2001 yılından itibaren uluslararası basın tarafından da görülmüştür. Bölgede çıkan çatışmalar uluslararası basın tarafından kültürel farklılıklardan kaynaklandığı şeklinde dünyaya servis edilirken, Çin basını bu durumu uluslararası terörizm olarak kamuoyuna duyurmuştur (Dwyer, 2005).

Bölgede Çin tarafından asimilasyon yapıldığını belirten Andican (2009), 1964'te başlayan kültür ihtilâli ile asimilasyon politikalarının başladığını, bölgeye Han Çinlilerinin yerleştirilerek Hanlıların nüfusu artırılarak 1940'lardan 1980'lere kadar nüfusun 26 kat arttığını belirtmiştir. Artan bu Han nüfusu yerel halkın dikkatini de çekmiş 1953'te 300 bin olan Han nüfusunun 1990'larda 6 milyona ulaşması ve 2000 yılında Han nüfus oranının yüzde 41'e çıkması azınlıklar üzerinde güçlü bir dil ve kültür baskısının oluşmasına yol açmıştır (Dwyer, 2005).

Buna paralel olarak bölgenin kilometrekare başına düşen nüfus yoğunluğu 1953'te 3 kişiye 1982'de 8 kişi olmuştur. Fakat aynı dönemde Uygur nüfusu 1,6 kat artmıştır. Başka bir araştırmaya 2003 yılında China Perspectives'de yer verilmiştir. Dergide yayınlanan makalede şu veriler dikkat çekiyor:

“1950'lerden sonra komünist rejim hidrokarbon, mineral kaynaklar ve işlenmemiş tarım alanları bakımından zengin olan bu bölgeyi güvenlik altında tutmak, kontrol etmek için, Han nüfus merkezlerinin yerleşimini destekledi. 1949'dan bu yana bölgede “Sincan Üretim ve İnşaat Topluluğu” tarafından yönlendirilen yoğun bir Han göçmen akışı görülmektedir. Aslında bu teşkilat, sivil savaş sonrası terhis olan eski askerlerine bir takım avantajlar sağlayarak üyelerine yardımcı olmaktadır. Yeni öncü alanlar açmak için ülkenin hudutlarına gönderilen köylü-asker toplulukları bölge için güvenlik sağlamaya gerekli insan gücünü temin ederken demografik yapıdaki değişiklik yeni bir kültür inkılabını başlattı. % 80' den fazla merkezi hükümet tarafından para desteği gören Sincan Üretim ve İnşaat Topluluğu (XPCC) bugün yerli ekili dikili alanların üçte birini kontrol etmekte ve bölgesel sanayi ürünlerinin çeyreğini üretmektedir” (Castets, 2003).

Jamil (2011), Sincan Üretim ve İnşaat Topluluğu'nun 1954 yılında Sincan'ı kontrol etmek için kurulduğunu söylerken 1950'li yıllarda yaklaşık 100 bin üyeye ulaştığını belirtmektedir. Dwyer (2005) Sincan Üretim ve İnşaat Topluluğu'nun 1990'larda bir buçuk milyondan fazla üyeye ulaştığını belirtirken Dorais (2005) 2000 yılında bu sayının 2,5 milyonun üzerine çıktığını aktarmaktadır. Bu üye sayısının yüzde 90'ı Hanlı'dır (bu Sincan'da resmi olarak yaşayan Hanların üçte biridir). Sincan Üretim ve İnşaat topluluğu ile devlet tarafından doğrudan kontrol edilmeyen içeriye göç akışı sayesinde 1949 yılında bölge nüfusunun sadece % 6,7'sini oluşturan Han nüfusu, günümüzde % 40'a yükselmiştir; bu da 18,5 milyon yerleşik nüfusun 7 milyonundan fazlası anlamına gelmektedir (Castets, 2003). 2000 yılı rakamlarına göre 7,5 milyon olan Han nüfusuna Dorais (2005), profesyonel danışmanlar, askerler, polisler ile 2,5 milyon Sincan Üretim ve İnşaat Topluluğu üyesini ekleyerek bu rakamın 12,5 milyona ulaştığını belirtmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi 2008 yılı rakamlarına göre bölgenin toplam nüfusu 21,3 milyona ulaşmıştır. Bu nüfusun 9.8 milyonu Uygur, 8.5 milyonu Han, yaklaşık 1.5 milyonu Kazak ve 958 bini de Huiler oluşturmaktadır (Howell ve Fan, 2011). 2008 nüfus verileri 1949 yılı nüfus verileri oransal olarak kıyaslandığında Uygur ve Han nüfusunun günümüzde birbirine çok yaklaştığı görülmektedir.

Nüfustaki Uygurlar aleyhine olan bu gelişmeler, asimilasyon ve ekonomik eşitsizlikler bugün Uygurların en fazla rahatsızlık duyduğu konuların başında olup birçok protesto hareketlerine sebep olmaktadır (Castets, 2003). Ayrıca Sincan'a göçü özendiren Çin, medya aracılığıyla Hanlıların kendilerini Sincanlı gibi hissetmesini sağlamak için kültürel faaliyetleri hayata geçirmiştir (Dwyer, 2005).

Sovyetlerin yıkılmasıyla 5 Türk devleti Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan bağımsızlığını kazanırken, Doğu Türkistan Çin'in bir parçası olarak kalmış, bununla birlikte Çin'in hesaplı ve planlı politikalarıyla Xinjiang'da Uygur nüfusunu bastırmak için Han Çinlisi güçlendirilerek Han-Uygur nüfusunu dengelemiştir (Israeli, 2010). Dengelenen bu nüfusla birlikte bugün birçok sektör Han Çinlilerin elindedir. Örneğin petrol ve gaz üretimi yapan Petro China'nın sahibi Han Çinlisidir ve birçok Han Çinlisi iş ve ekonomik sebeplerle Xinjiang'a yerleşmiş böylelikle merkezi hükümetin istediği nüfusun değiştirilerek dengelenmesi sağlanmıştır (Cao, 2008).

1949-2008 yılları arası Sincan-Uygur Özerk Bölgesi nüfus dağılımına bakıldığında 1949 yılında bariz bir Uygur nüfusu üstünlüğü varken 1964'ten itibaren Han nüfusu yoğun bir şekilde artmaya başlamış, Uygur nüfusu ise neredeyse yerinde saymıştır. Oransal olarak 1949'da %75 olan Uygur nüfusu, 2002 yılında %47'ye düşmüş fakat Han nüfusu oranı 1949'da %7 iken 2002'de %40'lara çıkmıştır. 2000 yılı rakamlarına göre 7,5 milyon olan Han nüfusuna daha önce de belirtildiği üzere profesyonel danışmanlar, askerler, polisler ile 2,5 milyon Sincan Üretim ve İnşaat Topluluğu üyesini ekleyen Dorais (2005) bu rakamı 12,5 milyon olarak hesaplamaktadır. Böylelikle Han nüfusunun belirtilenden daha fazla olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Bununla birlikte bölgede Uygurlar aleyhine ortaya çıkan bu nüfus dengesinde ağır baskı gören Uygurların Orta Asya'ya göçü de etkili olmuştur. Uygur bölgesine Çinlilerin göç ettirilmesi Uygur Türklerinin ciddi bir şekilde tesir etmektedir. ABD kongresi insan hakları raporuna göre petrol işçilerinin % 99'unu, yerel hükümetin ve önde gelen endüstrilerin % 95'ini Han Çinlileri oluşturmaktadır (Karaca, 2007: 232). Bu da bize Çin'in bölgeye Han nüfusu göçünü başarılı bir şekilde yönlendiğini gösterirken, Uygur nüfusun yıllar içinde kademeli ve sistemli bir şekilde eritmeye çalışıldığı sonucunu vermekte, ortaya çıkan insan hakları ihlalleri ise Uygur azınlık grubunu derinden yaralayarak çatışmalara yol açmaktadır.

Çin hükümeti Han Çinlilerini bölgeye göç ettirme programıyla bölgenin nüfus dengelerini değiştirmeyi başarmış ve bu politika tüm dünyaya azınlık bölgesinin kalkındırılması olarak sunulmuştur. Bölgedeki nüfus oranını değiştirmek amacıyla Han kökenlilerin bölgeye göç ettirilmesi ve bölgenin doğal kaynaklarının Çin tarafından adaletsiz şekilde kullanılması ve bundan sadece Han Çinlilerinin faydalanması bunun yanında kültürel, dinsel ve dilsel sıkıntılar yaşanması Uygurların haklarının ihlal edildiğini göstermektedir. Demografik dengeleri değişen ya da değiştirilen bölgenin nüfusundan sonra bu nüfusa paralel olarak değişen nüfus oranları aşağıdaki tabloda 1949 yılından 2008 yılına kadar aşamalar halinde verilmeye çalışılmıştır.

1949-2008 yılları arası Sincan Uygur Özerk Bölgesi nüfus değişim oranına bakıldığında bölgedeki yerel halkın pek hoşuna gitmemektedir. Eski tarihlerden beri kendilerini o toprakların sahibi olarak görmüş olan yerel halkın, Çin hükümetinin

uyguladığı göç politikasıyla git gide azınlık durumuna düşmesi büyük tepkilere yol açmaktadır. 1949 yılında %75 olan Uygur nüfusu 2008 yılına gelindiğinde %46,1'e gerilemiş, yine 1949 yılında %6,7 olan Han nüfusu 2008 yılında %39,2'ye yükselmiştir.

Her yıl ortalama 250 bin Hanlının batıya (Sincan) göç etmesi, Uygurların kendilerini özerk bölgelerinde azınlık konuma düşme korkusuna itmektir (Moneyhon, 2003: 498). Daha da kötüsü Uygurlar eğitim, işsizlik, hayattan beklentileri ve yoksulluk oranlarıyla Hanlılardan daha da geri kalmaktadırlar.

3.3. Beş Temmuz 2009 Urumçi Olayları

Beş Temmuz 2009'da yaşanan Urumçi olayları Çinli kaynaklar ile uluslararası kaynaklar tarafından farklı verilmektedir. Olayların 26 Haziran günü Guandong eyaletinde Shaoguan şehrinde bulunan oyuncak fabrikasında bir Uygur işçi tarafından taciz ya da tecavüze uğradığını iddia eden Han Çinlisi bir kadının erkek arkadaşı tarafından başlatıldığı belirtilmektedir (Israeli, 2010). Olayda 2 Uygur ölmüş 120 kişi de yaralanmış, üçü Xinjiang'lı 13 kişi gözaltına alınmıştır (www.milliyet.com.tr). Çin tarafından olayları başlatmakla sorumlu tutulan Dünya Uygur Kongresi Başkanı Rabiya Kadir Washington'dan yaptığı açıklamada ölü sayısının en az 1000 olduğunu belirtmiştir (www.turkishnews.com.tr).

Xinhua (Şinhua) haber ajansına göre Uygurlar, 5 Temmuz 2009 sabahı Urumçi'de toplanıp akşam saatlerinde ellerinde sopalarla çevreye saldırıp yağmalamış, yüzlerce Han Çinlisine saldırıp öldürmüş, araçları yakıp yıkarak eylemlerine devam etmiş 20 binden fazla polis zorla olayları kontrol altına alabilmiştir. Yine haberin devamında isyancılar 261 motorlu aracı yakmış, 203 işyerini tahrip etmiştir. Olaylarda Çin hükümetine göre 1500 kişi tutuklanırken Rabiya Kadir'in aktardığı haberlere göre tutuklanan kişi sayısının 5000 olduğu öğrenilmiştir (http://www.turkishnews.com.tr).

Bir başka haber ajansı olayları, "Polis şehrin Uygur kısmını tecrit etti ve her türlü trafiği engelledi. Çin devlet televizyonu isyancıların polise taş atmalarını, araçları ters çevirmelerini, yerde yatan insanlara tekme atmalarını ve yaralanan yüzleri kanlı insanları gösteriyor" şeklinde vermiştir. Reuters, Amerika'nın Sesi Radyosu (VOA) ve Radio Free Asia tarafından verilen habere göre 7 Temmuz

tarihinde de Han Çinlileri intikam duygularıyla ellerine geçirdikleri demir çubuk ve bıçaklarla sokaklara çıkarak Uygurlara ve onların işlettikleri dükkânlara saldırmışlardır (Bilgin, 2010).

Yaşanan olaylarda CS Monitor'e göre çoğunluğu Han Çinlisi olmak üzere 197 kişi, BBC' ye göre de 184 kişi ölmüş, 1680 kişi yaralanmıştır. Bununla birlikte birçok maddi hasarlı zarar meydana gelmiştir. Hükümete göre ölen Han Çinlileri kızgın Uygur çeteleri tarafından öldürülmüş ve çıkan olaylarda 12 Uygur, polis tarafından öldürülmüştür (İsraeli, 2010). Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi Valisi Nur Bekri de verilen bu bilgileri teyit ederek 12 Uygur'un yaşanan olaylarda çevreye ve insanlara zarar vermesi nedeniyle polis tarafından vurulduğunu belirtmiştir (Bilgin, 2010). Ayrıca Çin olaylarda El Kaide ve dış bağlantı olduğunu belirtmiştir.

Olaylardan sonra BBC'nin Urumçi'de bulunan muhabiri Quentin Sommerville olayların yaşandığı Urumçi'de camilerin açık olduğu ama hayatın normale dönmediğini, Uygurlar'ın gündüz askerlerden, gece Han Çinlilerinden korkmakta olduğunu belirtmiştir (BBC Turkish, 2009). İnternetin ve telefonların kesilmesi, Çin'in bölgeye bağımsız medya kuruluşlarının girmesine çok fazla müsaade etmemesi gibi etkenler sebebiyle Çin medyasının kendi vermek istediği bilgiler haricinde bilgiye ulaşmak mümkün olamamıştır (İsraeli, 2010).

Guandong'da olayları başlatarak iki Uygur'un ölümüne yol açan 1 Han Çinlisi idam, 1 Han Çinlisi müebbet ve 9 kişi de değişik yıllar arası hapis cezası almıştır. 12 Ekim 2009'da açıklanan mahkeme kararına göre Xinjiang'daki olaylardan dolayı Pekin'deki gazeteci Kamil Erdoğan'ın belirttiğine göre isimlerinden Uygur olduğu anlaşılan 6 kişi idam, 1 kişi müebbet ve 15 Ekim'de 6 kişi daha idama, 3 kişi de müebbet hapse çarptırılarak cezalandırılmıştır (BBC Turkish, 2009).

Yaşanan olayları kendi iç işleri olarak gören Çin, sorunun Türkiye tarafından BM Güvenlik Konseyine götürülmesine karşı çıkarak, Türkiye tarafından kullanılan "katliam, soykırım" gibi ifadeleri eleştirmiştir (Bilgin, 2010). Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisinin de bulunduğu bazı Büyükelçiler 10 ile 14 Ağustos 2009 tarihleri arasında Doğu Türkistan bölgesini ziyaret ederek Xinjian Uygur Özerk Bölge Valisi Nur Bekri ile görüşmeler yapıp bölge hakkında bilgi almışlardır (SDE, 2010). Nur Bekri olaylarda gerçek dindar kişilerin olmadığını, Xinjiang'da yaşayan

vatandaşların şiddeti reddettiklerini vurgulamıştır (Bilgin, 2010).

Urumçi’de yetişmiş bir Han Çinlisine göre Uygur arkadaşları, bazı Uygurların yapmış olduğu bu insanlık dışı davranışların Uygurlara zarar verdiğini dolayısıyla bütün Uygurlara mal edilmemesi gerektiğini aynı zamanda birkaç gün sonra suçsuz Uygurlara saldıran Çinlilerin de tüm Çinlileri temsil etmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca Uygurların Han Çinlileri tarafından küçümsenmesi, kamu ve ticarete fazla şans bulamamaları onların ikinci sınıf vatandaş gibi yaşamalarına sebep olmaktadır. Han Çinlilerine göre Uygurlar, tembel, uyuşuk ve nankördürler, Uygurlara göre ise Han Çinlileri onların kültür ve geleneklerine saygı göstermemektedir (Bilgin, 2010). Uygur Türkü olan yazar Zeynure Öztürk’e göre de Han Çinlileri kaba ve görgüsüz insanlardır (Kişisel Görüşme, 2011).

Yine Uygurlar için hükümet onlara karşı ayrımcı politika izlemekte, kimliklerini korumak gibi temel sorunları vardır ve dünya çapında İslami terörizmle bağdaştırılarak İslami terör, radikalizm ve bölücülük gibi suçlarla Uygur liderleri hapis cezasıyla karşılaşmakta halk baskı altına alınmak istenmektedir (İsraeli, 2010). 2001 yılında Çin’in suç örgütlerini hedef alan “sert darbe” harekâtıyla Uygur hareketlerini bastırmak istemesiyle birlikte birçok insan hakları ihlali gerçekleşmiştir. Aynı yıl içinde Çin’i ziyaret eden BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Mary Robinson, Çin’in küresel terörle mücadelesini kendi azınlıkları Uygurlara ve Tibetlilere karşı kullanabileceği korkusunu dile getirmiştir (Adıbelli, 2007).

Aslında 1949 ile 1979 yılları arasında süren 30 yıl boyunca neredeyse hiçbir Uygur ayaklanması veya özgürlük hareketi olmamış, ancak 1980’den itibaren hareketlenmeler başlamış, 1985 yılında değişik üniversitelerden Uygur öğrencileri toplanarak Çin’in Sincan’ı terk etmesini isteyen açıklamalar yapmışlar, 1986 Haziran’ında Sincan Üniversitesi öğrencilerinin toplanmasıyla Çin’in Sincan’a nüfus transferi protesto edilmiştir (Castets, 2003). Bu protestolar sonucunda Komünist Partinin azınlık politikasında kırılmalar yaşanarak ulusal azınlıklarla kurulan iyi ilişkiler hasar almıştır. Özellikle Tiananmen olaylarından sonra azınlıklara karşı bakışını sertleştiren Çin, Sovyetler’in dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Uygur ayrılıkçılığını meşrulaştırıp güçlendirmemesi için baskısını daha da artırmıştır (Castets, 2003).

3.4. Uluslararası İlişkilerde Doğu Türkistan Sorunu

Uluslararası İlişkilerde Doğu Türkistan Sorunu incelenirken Orta Asya ülkelerinin Çin ile olan İlişkilerinde ve Amerika Birleşik Devletlerinin Çin ile olan İlişkilerinde Doğu Türkistan meselesi aşağıda başlıklar halinde anlatılmıştır.

3.4.1. Orta Asya Ülkeleri-Çin İlişkilerinde Doğu Türkistan

Sınırları içinde Doğu Türkistan gibi bağımsızlık hareketlerine sahne olabilecek bir bölgeyi ihtiva etmesi, Orta Asya'da Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan bağımsız Türk devletleri Çin'i rahatsız etmiştir. Doğu Türkistan konusunun yanında her geçen gün daha fazla enerjiye ihtiyacının artması Çin'in enerji zengini Orta Asya ülkeleri ile ilgilenmesini zorunlu kılmıştır (Amanov, 2007). Türk Cumhuriyetleriyle 3000 kilometrelik bir sınır paylaşan Çin için Doğu Türkistan aynı zamanda stratejik bir konumdadır. Orta Asya Türk devletleriyle Doğu Türkistan halkının milli, dini ve tarihi ortak noktalarının olması Çin'in bu ülkelerle iyi ilişki kurmasında ve Doğu Türkistan'a önem vermesinde önemli bir etken olmuştur (Amanov, 2007). Bu sebeple istikrarlı bir Orta Asya isteyen ve buradaki Müslüman ülkelerle iyi ilişkiler kurarak Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerin önünü kesmek isteyen Çin, Orta Asya'ya yönelik dış politikasını bu çerçevede şekillendirmektedir (Amanov, 2007).

Bu amaçla batı ülkeleri tarafından insan hakları konusunda sürekli olarak eleştirilen Çin'in Orta Asya ülkelerine batının yaptığı gibi eleştirel yaklaşmaması bu politika içinde değerlendirilerek bu ülkelerin Çin'i rahat kabul etmelerine yol açmıştır. Suni sınırlar içinde sıkışan, etnik, dini, bölgesel çatışma ve istikrarsızlıklar Orta Asya için en temel gerçek olup sadece Çin'i değil bunun yanında birçok ülkeyi ilgilendirmektedir (Amanov, 2007).

Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarına ilgi duyan Çin bunun için bölgede faaliyetlerini artırarak ilgili ülkelerle ikili anlaşmalar yaparak bu enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmaktadır. Artık tarihte kalan eski Orta Asya ipek yolunun yerini günümüzde "ipek boru hatları" almaktadır. 2006'da Kazakistan-Çin petrol boru hattı faaliyete geçmiş bunun yanında Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan enerji kaynaklarını direk Çin'e ulaştıracak 7 bin kilometrelik Orta Asya doğalgaz boru hattının ilk aşaması 2009'da tamamlanmıştır (Bilgin, 2010).

Çin kullandığı enerjiyi temin ederken bazen petrol ve doğalgaz çıkan bölgeleri ilgili ülkeden kiralama yoluna da gitmektedir. Kazakistan ve Türkmenistan toprakları buna örnektir. Çin, Kazakistan ve Türkmenistan'dan büyük çapta petrol ve doğalgaz alanları kiralayıp buralara göçmen işçilerini yerleştirmektedir (Amanov, 2007).

Çin'in Orta Asya ekseninde 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan konjonktürde Doğu Türkistan bağlamında Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün rolü de önem kazanmıştır. Amanov'a göre "kuzeyi istikrarlı, doğusu endişeli ve batısı karışık" bir Çin, bölgedeki güç boşluğunu doldurmaya yönelik hamlelerinden birisi olarak kurulan ŞİÖ aracılığıyla Xinjiang bölgesinde sıkı bir denetim ve güvenlik mekanizması oluşturmayı planlamıştır (Amanov, 2007). Orta Asya enerji kaynaklarına ulaşmada enerji güvenliğini sağlama ve Xinjiang'da otoritesini korumak için bölge ülkeleriyle işbirliğine gitmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen 11 Eylül saldırılarından sonra, Doğu Türkistan politikasında ŞİÖ'nden destek alan Çin buradaki ayrılıkçı hareketleri durdurmayı planladığı söylenebilir. Bu duruma paralel olarak kendi içlerinde de buna benzer problemler bulunduran ŞİÖ üyeleri Uygur hareketini insan hakları sorunu olarak değil bölgesel istikrara zarar veren bir unsur olarak görmeye başlamıştır (Amanov, 2007). Rusya'nın Çeçen hareketine bakışı, Özbekistan'ın İslamcı hareketleri bastırma yöntemi Çin'le benzerlik taşıdığından Uygur hareketini sorgulamamışlardır (Toops, 2003).

3.4.2. Çin-ABD İlişkilerinde Doğu Türkistan

ABD ile Çin arasında başta Tibet olmak üzere insan hakları ihlallerine yönelik görüş ayrılıkları yaşanmaktadır. ABD Çin'i insan hakları konusunda eleştirirken Çin de ABD'yi iç işlerine karışmakla suçlamaktadır.

Doğu Türkistan konusuna insan hakları perspektifinden bakan ABD yönetimi bu bakışını 11 Eylül saldırılarından sonra değiştirmiştir. ABD'nin değişen öncelikleriyle birlikte Çin tarafından bu durum kullanılarak birçok vakıf ve dernek Usame Bin Ladin ve el-Kaide ile bağlantılı olduğu gerekçesiyle, ABD'nin terör örgütü listesine alınmıştır (Önel, 2005). Doğu Türkistan İslami Hareketi (ETİM) bunlardan biridir. ABD'nden sonra BM de ETİM'i terör örgütü listesine almıştır.

Bununla birlikte ABD şiddet yanlısı olmayan Doğu Türkistan Ulusal Kongresi ve Bölgesel Uygur Organizasyona desteğini devam ettirmektedir. 14 Eylül 2004 tarihinde sürgünde “Doğu Türkistan Cumhuriyeti’nin ABD’de kurulmasına müsaade etmesi bu düşünceyi desteklemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE AÇISINDAN DOĞU TÜRKİSTAN

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye-Çin ilişkilerinde Doğu Türkistan, Osmanlı Devleti döneminde Doğu Türkistan, Türkiye'nin Doğu Türkistan politikası ve Doğu Türkistan sorununun Türk-Çin ilişkilerine yansımaları anlatılmıştır.

4.1. Türkiye- Çin İlişkilerinde Doğu Türkistan

Türkiye açısından Doğu Türkistan'ın durumu incelendiğinde bu bölümde öncelikle Osmanlı Devleti Döneminde Doğu Türkistan daha sonra Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikası ve son olarak Doğu Türkistan Sorununun Türk-Çin İlişkilerine Yansımaları açıklanmıştır.

4.1.1. Osmanlı Devleti Döneminde Doğu Türkistan

Osmanlı Devletinin Doğu Türkistan'la ilişkisi 1873 yılından itibaren Kaşgar'da bağımsızlığını ilan eden Yakup Bey'le başlamış ve onunla bitmişti. Yakup Bey'e kadar Doğu Türkistan'da bağımsızlık girişiminde bulunmuş fakat birlik olunamayışından ötürü her seferinde Çinliler tarafından isyanları bastırılmıştır (Adıbelli, 2007). Yakup Bey, Kokand Hanlığı döneminde kazandığı ünle Cihangir Hoca'nın oğlu Buzuruk Hoca tarafından ordu kumandanı (batur başı) olarak tayin edildikten sonra bin kişilik ordu 1864 yılında Kaşgar'a girerek Buzuruk Hoca Han ilan edilmişti. 1865 ile 1870 yılları arasında Yakup Bey, hem Çinlilere hem de Ruslara karşı saldırılarda bulunmuş, 1867 yılında da Buzuruk Han iktidarına son vermiştir (Hayit, 1975).

İyi bir savaşçı olan Yakup Bey Doğu Türkistan şehirlerini sırayla ele geçirerek "Atalık Gazi" ve "Bedevlet" (mesut hükümdar) unvanı alarak kendi hükümdarlığını ilan etmiştir (Hayit, 1975). Kurulan bu devletten, Orta Asya ve Hindistan'da çıkarları bulunan İngilizler memnun olurken, Orta Asya'da birçok Türk devletini elinde bulunduran Rusya ise kendi çıkarları için tehlikeli bulmuştur. Yaklaşan Rus tehdidine karşı Yakup Bey İngilizlere yanaşmak istemiş fakat

Londra'nın politik olarak işbirliği yapmak istemeyişi onu Osmanlı Devleti'ne yöneltmiş ve 1873 yılında Osmanlı'ya elçi göndererek yardım talebinde bulunarak ülkesinin Osmanlı himayesine alınmasını istemiştir. Osmanlı Padişahı Abdülaziz Yakub Bey'e isteklerine karşılık kendisine Emir unvanı vererek birçok silah, barut imali için usta ve malzeme ile birlikte ordunun eğitimi için de topçu, istikam, piyade sınıfı subayları Kaşgar'a göndermiştir (Adıbelli, 2007).

Kaşgar'a giden heyeti 100 pare top atışıyla karşılayan Yakup Bey, yönetimindeki şehirlerde hutbeleri Sultan Abdülaziz adına okutmuş, paraları onun adına bastırmış ve Osmanlı'nın ona verdiği Emir unvanını kullanmaya başlayarak itibarını artırmıştır. Yakup Bey'in Osmanlı'dan aldığı destekle Doğu Türkistan'ın diğer şehirlerini de ele geçirecek birliği sağlaması Rusları endişelendirmiş, bunun yanında Afyon Savaşları ve Typing isyanıyla ekonomisi zayıflayan Çin için Doğu Türkistan şehirlerinin kaybı hiç iyi olmamıştır (Adıbelli, 2007). Ekonomik olarak Çin için önemli olan bölge aynı zamanda jeostratejik olarak batıdan gelebilecek saldırılara karşı tampon bölge görevi de yapmaktadır.

Meydana gelen gelişmelerden rahatsız olan Çin, Yakup Bey'e saldırıya geçerek Turfan'ı ele geçirmiş Yakup Bey'in kumandanları da Çin tarafına kaçmaya başlamıştı. Çin ilerlemesi devam ederken Yakup Bey'in ani ve şüpheli ölümü işlerini daha da kolaylaştırmıştı (Hayit, 1975). Çin birlikleri 1877'de Kaşgar'a girip tamamını almış 1878 yılında da tüm şehirlerini ele geçirmiştir. Yakup Bey son zamanlarında kendine yardıma gelmiş Osmanlı subaylarına güvenmeyip onların stratejilerini uygulama yerine farklı stratejiler uygulaması ordunun Çin karşısında hezimete uğramasına yol açmış. Yakup Bey olası bir Çin uzlaşısıyla ya da Osmanlı ile ilişkileri kesip Rusya ve İngiltere'den destek alarak halkını bu zor süreçten çıkarmak istiyordu (Adıbelli, 2007).

Yakup Bey'in ölümüyle Doğu Türkistan'da, Yakup Bey'in oğulları Beğ Kuli Beğ ve Hak Kuli Beğ arasında taht mücadelesi başlamış ve 11 Haziran 1877 yılında Beğ Kuli Bey Hak Kuli Beğ'i öldürmüştür. Ayrıca aynı tarihte Aksu hükümdarı Hakin Han Tora, kendini Doğu Türkistan Hanı ilan ederken, Hoten'de Niyaz Bey bağımsızlığını ilan etmiştir. Beğ Kuli Bey Hoten'i yeniden ele geçirmiş fakat Çin generali Tso-Tsung-T'ang komutasındaki Çin ordusu karşısında tutunamayarak Taşkent'e kaçmıştır. Yakup Bey'den sonra Doğu Türkistan şehirleri arasında yeniden

karışıklıklar ve istilalar başlamış ve 1933 yılına kadar devam etmiştir (Hayit, 1975).

Sultan Abdülaziz zamanında sadece Doğu Türkistan bölgesindeki şehirlerle ilgilenen Osmanlı, kurulan devlete askeri ve politik yardımlarda bulunmuş, Sultan Abdülhamit döneminde ise sadece bu bölgeyle değil Çin'in tüm Müslüman milletiyle ilgilenmiştir (Adıbelli, 2007).

4.1.2. Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikası

Osmanlı döneminden beri Doğu Türkistan bölgesiyle ilgilenen Türkiye'nin Doğu Türkistan politikası dört ana döneme ayrılabilir. Bunlar, Uygurların komünizmle mücadele kapsamında değerlendirildiği 1971 yılına kadar geçen süreç olan birinci dönem, Çin'in tanınarak ihtiyatlı olunan ikinci dönem, soğuk savaşın bitmesiyle resmi ağızlardan Doğu Türkistan'a en yoğun desteğin verildiği üçüncü dönem, milenyumla birlikte Çin'in bölgesel güç statüsünden çıkarak küresel güce dönüştüğü dönem olan dördüncü dönemdir (Adıbelli, 2008).

Soğuk savaş sonrası 1990 yılından 1995'e kadar olan süreçte Doğu Türkistan sorunu sık sık Türk kamuoyuna taşınarak yetkili ağızlardan destek mesajları verilmiştir. Özellikle İsa Yusuf Alptekin'in üst düzey Türk yöneticileriyle yaptığı görüşmeler bunda etkili olmuştur. Mart 1992 yılında İsa Yusuf Alptekin'in Cumhurbaşkanı Turgut Özal'la görüşmesi ve bu görüşmede cumhurbaşkanının Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını desteklediğini ifade etmesi çok önemli bir destek olmuştur (Çolakoğlu, 2006). Ayrıca 1990'ların başındaki Türk yöneticilerinin Doğu Türkistan'a destek verir nitelikteki açıklamaları Çin'i rahatsız ederken "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" söylemleri eleştirilmiştir (Çolakoğlu, 2006). İstanbul'da bir parka İsa Yusuf Alptekin'in adının verilmesi Çin'in Ankara Büyükelçisi tarafından Çin'in içişlerine müdahale gerekçesiyle protesto edilmiştir.

1996 yılından itibaren Türkiye'nin Doğu Türkistan politikasında kırılmalar yaşanmaya başlamış, Çin Dışişleri Bakanlığının isteğiyle İsa Yusuf Alptekin ismini taşıyan park kapatılmış, Çin karşıtı gösteri yapılması yasaklanmış ve İstanbul'daki Doğu Türkistan dernekleri hakkında soruşturmalar açılmıştır. Tüm bu gelişmelere rağmen Türkiye Çin'in 1996 Haziran ayında Doğu Türkistan'da yaptığı nükleer denemeleri kınamıştır. Ayrıca Şubat 1997'de Doğu Türkistan'ın Yining kentinde meydana gelen ayaklanma sonrası Uygurlara yapılan sert müdahaleyi, Milli Savunma

Bakanı Turhan Tayan resmi olarak kınayarak bölgede yaşayan halkın Türk halkı ile akraba olduğunu ve bu yüzden Türkiye'nin burada yaşayan halkın refahı ve mutluluğuyla daima ilgileneceğini söylemiştir (Çolakoğlu, 2006).

Bununla birlikte 1998 yılında Doğu Türkistan Göçmenler Derneği'nin Şişli'de düzenleyeceği mitinge izin verilmemiş, Mayıs 1998'de Çin'i ziyaret eden dönemin Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit de Uygurlara destek için Türkiye'de yapılan gösteriler için uyarılmıştır. 1999'da Türkiye, Çin ile arasında sorun yaratan Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile ilgili gizli bir genelge yayımlayarak bu bölgenin Çin'in toprak bütünlüğü içinde değerlendirilmesi gerektiğine işaret ederek, Doğu Türkistan adına faaliyet gösteren vakıf ve derneklerin toplantılarına herhangi bir bakan veya devlet görevlisinin kesinlikle katılmaması istenmiştir (Çolakoğlu, 2006).

Çin'in BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olması sebebiyle 1990'lı yılların sonlarından itibaren Türkiye Çin'le iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Türkiye'nin Çin'in bu isteklerini yapmasındaki en büyük etkenlerden biri Kıbrıs konusunda Çin'den destek beklemesi olmuştur (Adıbelli, 2008).

Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'in Nisan 2000'deki Türkiye ziyaretiyle ikili ilişkiler en iyi dönemine girmiş oluyordu. Bu ziyaret sırasında ekonomi, enerji ve siyasi konularda anlaşmalar imzalanmış, Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'e devlet nişanı verilmiştir. Ayrıca Türkiye Doğu Türkistan'daki olaylarla ilgili endişelerini Çin Cumhurbaşkanı'na iletirken Çin Cumhurbaşkanı da sorun yaratan taraf olmak istemediklerini ve Sincan'da yaşayan Türklerin yaşam standartlarını yükseltmek için girişimlerde bulduklarını belirterek Türk yatırımcıları bu bölgeye davet etmiştir. Fakat Sincan'ın kalkınmasıyla Uygurların refah düzeyinin artması Çolakoğlu'na göre (2006) birbiriyle doğru orantılı gelişmemektedir. Çin gerçekten bölgeye büyük yatırımlar yapmakta fakat yapılan her yatırım, Çin'in doğusundan bölgeye bir göç dalgası olarak geri dönmektedir. Bunun sonucunda da Han Çinlilerinin bölgedeki nüfusu hızla artmakta, diğer taraftan zenginleşen kentli Çinlilerle yoksul ve köylü Uygurlar arasındaki etnik gerilim çatışmalara yol açmaktadır (Çolakoğlu, 2006).

4.1.3. Doğu Türkistan Sorununun Türk-Çin İlişkilerine Yansımaları

Türkiye'nin Çin'i 1971 yılında tanımasıyla birlikte ilk üst düzey ziyaret Türkiye tarafından 1982 yılında yapılmıştır. Daha sonraları üst düzey ziyaretler

karşılıklı devam etmiş fakat Çin Doğu Türkistan sorununda ayrılıkçı hareketin kaynağını Türkiye görmesi sebebiyle bazı zamanlar sıkıntılar çıkmıştır. Çin Doğu Türkistan hareketini PKK terör örgütüne benzeterek terör örgütüne destek verebileceği imasında bulunmaktan geri kalmamıştır (Önel, 2005).

Türkiye'nin Uygur gruplarına ev sahipliği yaptığı gerekçesiyle Kürt kartını masaya yatıran Çin için asıl amaç Irak petrollerinin yüzde 40'ını oluşturan Kuzey Irak'taki petrol yataklarıdır. Çin Irak petrolleriyle Saddam döneminde ilgilenmeye başlayarak büyük anlaşmalar yapmış ancak 2003 yılında Irak'a yapılan harekâtle bu anlaşmalar sona ermiştir. 2000'li yıllara kadar diplomatik ilişki kurdukları ülkelerden ayrılmak istemeleri sebebiyle Kürtlerle herhangi bir ilişkisi kurmamış olan Çin günümüzde petrol odaklı Kürt politikası izlemesine rağmen Uygurlar ve Tibetlilere örnek teşkil edebilme ihtimaline karşılık bağımsız bir Kürt devletine aktif destek vermemekte zayıf bir Irak içinde güçlü bölgesel Kürt yönetimi istemektedir (Önel, 2005).

Çin'in BM Güvenlik Konseyinin 5 daimi üyesinden biri olması ve Türkiye'nin Kıbrıs konusunda destek beklemesi gibi sebeplerle 1996 sonrası politika değişikliğine gidilerek askeri yakınlaşmalar da başlamış, Türkiye ilk defa Çin'den 1997 yılında WS-1 güdümsüz roketleri 150 milyon dolar karşılığında almıştır (Bilgin, 2010). Türkiye'nin bu yaklaşımına rağmen Kıbrıs konusunda Çin hiçbir girişimde bulunmamıştır (Karaca, 2003).

Türkiye'nin Kıbrıs'ta "Annan Planının" reddinden sonra KKTC'nin özellikle ekonomik açıdan tanınması için "Tayvan Modeli" girişiminde bulunması Çin'i rahatsız etmiş, Tayvan'ın Çin için önemini anlatmak için 1-14 Eylül 2006 tarihlerinde Türkiye'ye heyet göndermiştir (Adıbelli, 2007).

Çin, Kıbrıs'la 1990'ların sonundan itibaren ilgilenmeye başlamış, Kıbrıs sorununun BM çatısı altında adil bir şekilde çözümünden yana tavır alarak her iki toplumun çıkarlarının korunmasını istemiştir. Güney Kıbrıs Rum Kesimi de "Tek Çin" politikasına atıfta bulunarak Tek Çin'in desteklediğini her ortamda ve fırsatta dile getirmiştir. Türkiye'nin ortaya attığı Tayvan Modelinin, ABD'nin planı olduğunu ve bunun da Büyük Orta Doğu Projesinin bir parçası olduğunu Çin kamuoyunda oluşturmaya çalışmıştır (Adıbelli, 2007).

1996 yılında kırılma yaşayan Türkiye'nin Doğu Türkistan politikası, Türkiye'nin birçok şehirlerinde parklara verdiği İsa Yusuf Alptekin adının Çin'in isteğiyle kaldırılmasıyla şekillenmeye başlanmıştır. 1996 yılından itibaren Türkiye'nin Doğu Türkistan politikasının değişikliğe uğraması nedeniyle sadece parklardan isim kaldırılmamış, Türkiye'de faaliyet gösteren Doğu Türkistan vakıfları hakkında soruşturmalar açılmış, miting yapmalarına izin verilmemiştir. 1999 yılında Başbakanlık gizli bir genelgeyle Doğu Türkistan'ı Çin'in toprak büyüklüğü içinde ele alarak hiçbir bakanın Doğu Türkistan vakıflarının toplantılarına katılmamasını istemiştir (www.webarsiv.hurriyet.com.tr).

2000 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin yaptığı konuşmada ülkesini oluşturan 56 azınlığın birbirlerinden çok şeyler öğrendiğini, bir birlerine bağımlı olduklarını, herhangi bir ayrımcılık olmadığını, bu farklı halkların birlik duygusu içinde bugünkü Çin'i kurduğunu belirtmiştir (Bilgin, 2010).

2002 Mayıs ayında Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli Çin ziyaretinde bulunarak Xinjiang bölgesine de geçmiş, 2003 yılında bu kez Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı sıfatıyla Recep Tayyip Erdoğan Çin'i ziyaret etmiş ve "Tek Çin" anlayışını belirten konuşmalar yapmıştır. 2009 yılında Türkiye Cumhuriyeti 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Çin'i ziyaret etmiş, onun ziyaretinden bir hafta sonra ise 5 Temmuz olayları meydana gelmiştir. Yaşanan olayları dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan soykırım olarak nitelemiştir (İsraeli, 2010).

5 Temmuz olaylarından sonra Türkiye ile birlikte diğer büyük İslam ülkelerinin Çin ile ilişkileri karmaşık ve sorunlu bir hal almaya başlamıştır. Suudi Arabistan, Kazakistan ve Türkiye Müslüman Uygur halkına karşı sempati beslemekteler, özellikle Uygur halkıyla dil, din ve kültürel ortaklığı bulunan Türkiye'nin bu konuda hoşnut olmadığı dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 5 Temmuz olaylarını "soykırım" olarak nitelemesiyle görülmektedir (İsraeli, 2010).

Çin, Türkiye'nin Doğu Türkistan sorunuyla ilgisini kesmek için Doğu Türkistan'a Türkiye'nin destek verdiğini ve davanın bir numaralı destekçisi olduğu suçlaması yapmış, buna rağmen Türkiye kararlı olmasa da Doğu Türkistan'a destek olmuştur (Önel, 2005).

5 Temmuz olaylarından sonra 2010 yılı Ekim ayında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'ndan bir heyet Çin ve Doğu Türkistan bölgesine resmi bir gezi düzenlemiştir. Nisan 2012 yılında da Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan bölgeyi ziyaret etmiştir.

Şubat 2012 içinde, Türkiye ile Çin'in diplomatik ilişkilerin 41.yılında Türkiye'ye gelen Çin Cumhurbaşkanı yardımcısı Xi Jinping, ziyaretinde Uygur Türklerinin yaşadığı sıkıntıların çözümü için adımlar atıldığını ve 2011'de Şangay-Urumçi-İstanbul uçak seferlerinin başladığını söylemiştir (Çolakoğlu, 2012). Ayrıca iki ülke arasındaki ilişkilerin “kazan kazan” prensibiyle geliştiğini vurgulamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

Eylül 2003'te sürgündeki Uygur kaynakları, Mart 2002 tarihinden itibaren Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin çeşitli şehirlerinde bağımsızlığı geliştirdiğine inanılan Uygur kitaplarına ve öteki medya araçlarına el koymayı ya da bunları yakmayı amaçlayan güvenlik operasyonları kapsamında on binlerce kişinin "ayrılıkçı" ya da "terörist" oldukları iddiasıyla gözaltına alındığını bildirdi (ETIC Raporu 2003, www.uygur.org.). Bunun gibi bağımsızlık mücadelesine ilişkin açıklayıcı bilgiler bu bölümde anlatılmıştır.

5.1. Bağımsızlık Mücadeleleri

Sincan'daki Çin askeri varlığı nedeniyle organize bir siyasi mücadele ister istemez gizli olmuştur (Dillon, 2001: 7), ancak Türkler kendi kültürel farklılıklarını açıkça ifade ettikleri için etnik kimliklerini muhafaza etmişlerdir.

200 yıldan bu yana Sincan'da yaşayan Türkler, bağımsız olmak için sürekli mücadele etmiş ve bağımsız devletler kurmalarına rağmen (Yakub Bek Devleti, 1933 Şarkı Türkistan İslam Cumhuriyeti, 1944'teki Doğu Türkistan Cumhuriyeti) bu devletler kısa ömürlü olmuş nihai başarı kazanamamışlardır. Çin Hükümetleri tarih boyunca Doğu Türkistan'ın bağımsızlık faaliyetlerini şiddetle bastırmıştır. Bunların sebebi de bölgenin fevkalade stratejik konumudur (Hacaloğlu, 2002).

Yurt içinde şiddet uygulayan ve yurtdışında ise siyaset yolunu tercih eden Pekin Hükümetine göre, "Uygur Bölücüler", bölgenin problemlerini dünya gündemine taşıyabilmişlerdir. Pekin Hükümeti asıl halk Müslüman olduğu için, yaptığı faaliyetlere "İslam Bölücü Teröristler" adını verirken, Türk olduğu için de bağımsızlık faaliyetlerine "Pantürkist Bölücüler" adını takmıştır (Ekrem, 2004).

Doğu Türkistan'daki bağımsızlık mücadelesi özellikle 1990 yıllardan sonra alevlenmişti. Bunun pek çok sebepleri olmakla beraber önemli sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkün:

1. Çin yönetiminin Sincan'daki siyasi baskı, ekonomik sömürü, kültürel eritme, ekolojik tahribat ve ırkı aşağılama siyaseti tahammül edilemez bir hal almıştır,
2. Doğu Türkistan Türkleri bugün, uzun vadede ya Çin yönetiminin Çinlileştirme siyasetinin bir kurbanı olup tarih sahnesinde sessizce silinme, ya da milli ve dini benliğini koruyabilmek için kahramanca ölme gibi bir tercih ile karşı karşıya bırakılmıştır,
3. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki soydaşlarının bağımsızlıklarına kavuşması, Doğu Türkistan Türklerinin bağımsız yaşama arzusunu daha da kamçulamıştır (Alptekin, 1997).

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması ve beş bağımsız Orta Asya devletlerin ortaya çıkması, Çin'deki Uygur, Tibet ve Moğol milliyetçilerini bağımsızlık konusunda cesaretlendirdi. Tüm bu sebepler Sincan'ı, her an patlamaya hazır bir barut fıçısı durumuna getirmişti. Orta Asya'da oluşan bu yeni denge Çin'i bölgeye ve bölgeyle her yönüyle bağlantısı olan Sincan Bölge'sine yönelik yeni bir politika uygulamaya sevk etmiştir. Pekin, iç politikasını daha da etkin haline getirerek ve bölge ekonomisini kalkındırarak Doğu Türkistan sorununu yatıştırılmaya çalışırken, dış politikasında ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'ye yönelik bir dizi strateji geliştirmiştir. Pekin, Sincan'ı kontrol altına almak için, Şanghay İşbirliği Örgütü çerçevesinde güvenliğini artırmaya çalışmış ve Türkiye ile siyasi ilişkilerini geliştirmek için çaba harcamıştır (Ekrem, 2001).

Nitekim 1991 yılından beri Doğu Türkistan'ın pek çok il ve ilçelerinde Çin aleyhtarı gösteriler, silahlı ayaklanmalar ve hatta bombalama olayları patlak vermiştir.

Sincan'da Çin hükümetinin uyguladığı baskılara karşı ortaya çıkan olaylardan biri de oradaki Türk halkının çıkardığı Barın olayıdır. Barın'ın asıl adı Kona Korgan olup, Kaşgar'ın Aktu nahiyesine bağlı, 19.650 nüfuslu bir ilçedir. Bu ilçede yoğunluklu olarak Uygur ve Kırgız Türkleri yaşıyor. 5 Nisan 1990 tarihinde bu ilçede Barın Olayı, yani Çin Komünist Partisi'nin diliyle "Barın Bölücü Silahlı Ayaklanması" patlak verdi. Doğu Türkistan İslam Partisi'nin mücahitleri cihat ilan ederek Çin askerlerine karşı savaştı. Bunların büyük bir bölümü çarpışmalarda şehit olmuş; binlerce Müslüman Türk tutuklanmıştır. Barın Ayaklanması olarak isimlendirilen bu olay Çin Hükümetini derinden sarsmıştır.

Bu olayla ilgili Uygur Özerk Bölgesi Komünist Partisi Başkanı Song Hen Liyang yabancı basına şöyle açıklanmada bulunmuştur: “Barın İlçesinde patlak veren bölücü silahlı ayaklanma bir gurup bölücüler tarafından planlı ve maksatlı bir şekilde düzenlenmiş silahlı bir ayaklanmadır. Bunların amacı: Çin Komünist Partisini devirip, Doğu Türkistan Cumhuriyeti’ni kurmaktır.” (Kahramanyol, 2005).

1992 yılının Aralık ayında dünyanın dört bir yanından gelen Doğu Türkistanlı muhacirlerinin temsilcileri sosyal ve kültürel kuruluşlarının başkanları ile ileri gelenleri İstanbul’da bir araya gelerek üç gün süren “Doğu Türkistan Milli Kurultayı”nı düzenlemişlerdir. Doğu Türkistan Müslümanlarının temsilcileri, Doğu Türkistan halkının fiziki ve kültürel varlığını, milli kimliğini imhayı hedef alan uygulamaların insanlığa, dünya barışına ve milletlerarası dostluk ve işbirliği ilkesine karşı işlenmekte olan ağır bir insanlık suçu olduğunu bütün dünyaya ilan etmişlerdir. Milli Kurultay ayrıca, Doğu Türkistan’ın yeniden bağımsız bir devlet olarak doğuşu için gerekli politikaları tespit ve kabul etmiştir. Ancak, özellikle 90’lı yılların ortalarından itibaren mücadele tarzının yavaş yavaş biçim değiştirdiği görülecektir.

16 Mart 1992 tarihinde mücahitler, Kargalık ilçesinin Hindistan sınır bölgesinde Çin işgal ordusu ile silahlı çatışmaya girişmişler ve yakalanarak şehit edilmişlerdir. Aynı yıl, Kuçar ve Kumul bölgelerinde köprüler ve demiryolları patlatılarak havaya uçurulmuştur. 1993 yılında Kaşgar, Hoten ve Kumul gibi bölgelerde onlarca patlama ve sabotaj olayları meydana gelmiştir. 11 Ağustos 1993 tarihinde Kaşgar’da Çin işgal ordusuna mensup beş subay vurularak öldürülmüştür. Temmuz 1994’te Aksu şehir merkezinde hükümete ait üç bina aynı anda havaya uçurulmuştur. 7 Temmuz 1995 tarihinde Hoten şehir merkezinde 10 binden fazla Müslüman Türk cuma namazından sonra tutuklanan cami imam hatibinin salıverilmesi isteği ile gösteri düzenlemiştir. Gösteriye katılan kalabalık, Vilayet Komünist Partisi ile Emniyet Müdürlüğü binalarına saldırmıştır. 27 Eylül 1995’te Kaşgar şehrinde binlerce insan, haksız yere açık Halk Mahkemesi’nce idama mahkûm edilen Müslüman Türk gençlerinin cezalarının indirilmesi isteği ile gösteriler yapmış ve Çin işgal güçleri ile çatışmaya girmişlerdir. 3 Nisan 1996 tarihinde Hoten vilayetine bağlı Çirye ilçesinde zorunlu kürtaj politikası yoluyla Müslüman Türklerin nüfusunun azaltılması ile görevli sözde Planlı Doğum Kontrol İdaresi binası ateşe verilmiştir. Urumçi ve Kaşgar gibi büyük şehirlerde mücahitler, Çin İşgal Kuvvetleri ile silahlı

çatışmaya girişmiş ve onlarca işgalci asker öldürülmüştür. Kaşgar şehrindeki tarihi Eyidgah Camii'nin imam hatibi “vatan haini ve işbirlikçi” Harun bıçaklanarak ağır yaralanmıştır. Kaşgar, Aksu ve Hoten vilayetlerinden silahlı mücahit timleri, Taklamakan'daki Çin nükleer tesislerine saldırılar düzenlemiştir. Doğu Türkistan direniş tarihinin en son ve belki de en çarpıcı olayı, Gulca Ayaklanması olarak isimlendirilmektedir. 5 Şubat 1997 tarihinde, Kadir Gecesi münasebetiyle ibadetlerini yerine getiren bir grup kadın ve çocuğun tutuklanmasının ardından mahalle halkının, tutuklananların serbest bırakılmasını istemesine rağmen birkaç tutuklunun öldürülmesi, adeta dinamiti ateşleyen kıvılcım rolünü oynamıştır. Olaylar bir anda ayaklanmaya dönüşmüş ve ayaklanmalar kısa sürede geniş bir alana yayılmıştır. Çatışmalar sonucunda Çin işgal ordusuna mensup iki yüzden fazla asker öldürülürken tutuklanan üç yüzden fazla Müslüman Türk genci de, üzerlerine soğuk su sıkılarak -30 derece soğukta bekletilmiş ve dondurularak vahşi bir şekilde öldürülmüştür. Bu olaylarda üç binden fazla Müslüman genç tutuklanmıştır. Yaklaşık 1600 kişiden de halen haber alınamamıştır. Bunların Çinli işgalciler tarafından gizlice öldürülmesinden endişe edilmektedir.

Avustralya'nın “The United Chinese Times” adlı gazetenin 20 Haziran 1996 tarihli sayısında yayınlanan haberine göre, Nisan ve Mayıs 1996 tarihleri arasında Sincan'ın 15 il ve ilçesinde 45 silahlı ayaklanma patlak vermiş, söz konusu ayaklanmalara 65.000 Doğu Türkistanlı katılmış ve çıkan çatışmalar sırasında binden fazla kişi ölmüştü (Alptekin, 1997).

Bağımsızlık bir yana, Çin yönetiminin sırf insanca yaşama hakkı için mücadele eden Doğu Türkistanlılara karşı yürütmekte olan keyfi tutuklama, işkence ve idam cezaları Sincan'daki ayaklanmaları daha da alevlendirmektedir.

Örneğin Uluslararası Af Örgütü'nün, Çin yönetiminin Doğu Türkistan'daki uygulamalarına ilişkin 1999 yılına ait 92 sayfalık raporu, Doğu Türkistan'da sistematik olarak insan hakları ihlallerinin işlendiğini bildirmektedir. Rapor, Çin yönetiminin batı bölgesindeki “İslamcı bölücülüğü” yok etme gerekçesi ile Müslüman azınlık üyelerini sistematik olarak idama, işkenceye ve tutuklamalara maruz bıraktığını belirtmektedir (Doğu Türkistan 1999 İnsan Hakları İhlalleri Raporu).

Türkiye, Ortadoğu, Batılı ülkeler ve Orta Asya Devletlerinden Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a yerleşen Uygurlar aktivitelerini yeniden canlandırmıştır.

“Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Uluslararası Uygur Birliği” Sincan’daki Uygurların hür, irade ve insan haklarını korumak amacıyla, 1992 başlarında Almatı’da kurulmuştur. Kazakistan’daki Nevada Semipalatinsk Hareketi, Lop-Nor’daki nükleer denemelere karşı düşünceleri harekete geçirmek için ayrı bir bölüme sahiptir. Kırgızistan’da Haziran 1992’de kurulan yeni Uygur Partisi “Özgür bir Uyguristan İçin”, Doğu Türkistan Bağımsız Devleti’nin kurulması amaçlamaktaydı. Ayrıca, Uygurca yayınlanan, Uygur Awazi (Uygur’un Sesi) gibi bazı gazeteler, Almaata’da yayınlanmaktadır (Warikoo, 1996: 36).

Nisan 1992’de Uygur Kurtuluş Partisi Kazakistan Almaata’da Adalet Bakanlığına yasal siyasi bir parti olarak kayıt oldu. Örgüt Kasım 1991’de Sincan’daki insan hakları ile ilgili olarak Birleşmiş Milletlerden yardım talebinde bulundu (Dillon, 2001: 7).

Münih’te (Almanya), İsa Alptekin’in oğlu Erkin Alptekin tarafından, Ocak 1991’de, “Doğu Türkistan Kültür ve Sosyal Derneği” kurulmuştur. Bu dernek Doğu Türkistan Bilgileri Dergisini yayınlamaktadır. 1990 yılının Şubat ayı başlarında Erkin Alptekin, diğer ülkelerde birlikte Tibet ve Doğu Türkistan ‘in hür–irade hakkını arayan “Temsil Edilmeyen Ülkeler ve Halklar Organizasyonu”nun (UNPO) başkan yardımcısı olmuştur (Warikoo, 1996: 36).

1947–1949 tarihlerindeki Sincan Eyaleti Hükümetinin Genel Sekreteri olan ve İstanbul’da sürgün hayatı yaşayan İsa Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan bağımsızlık faaliyetini sürdürmüştü. Fakat İsa Yusuf Alptekin 1995 yılı Aralık ayında İstanbul’da vefat etmiştir. ÇHC resmi haber ajansı Alptekin’in ölümünü “Komünist Çin’in Düşmanı Öldü” başlığıyla çok önemli bir haber olarak dünya kamuoyuna duyurmuştur.

İsa Yusuf Alptekin’den sonra Türkiye’de İsmail Cengiz, Hızırбек Gayretullah ve M. Rıza Bekin, Almanya’da Erkin Alptekin, Dolkun İsa, Amerika’da Gulamettin Pahta, Ömer Kanat, Kazakistan’da Kahraman Hocamberdi, Yusuf Muhlisi gibi önemli kişiler bu davanın uluslararası alanda bayraktarlığını yapmışlardır.

Türkiye’de Doğu Türkistan konusunda faaliyet gösteren iki önemli teşkilat vardır. Bunlar; Doğu Türkistan Vakfı ve Doğu Türkistan Göçmenler Derneği’dir. Ayrıca Doğu Türkistan Dayanışma Derneği ile Kayseri vilayetinde Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği de bulunmaktadır. Bu kuruluşların dışında 1995 yılında

kurulan Avrasya Türk Federasyonu da öncelikli olarak Doğu Türkistan ve Irak'ta yaşayan Türklerin sorunlarını dile getirmektedir.

5.2. 11 Eylül Terörist Saldırısı Bağlamında Bağımsızlık Mücadelesi

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan terörist saldırısı sonrasında, dünyada birçok denge yerinden sarsılmış ve bir çok dengeyi değiştirecek bir dizi stratejik hamleler yapılmıştır. Ancak bazı ülkeler Eylül saldırılarını bahane ederek, kendi menfaatleri yönünde bu saldırıları kullanmayı amaçlamışlardır. Bu ülkelerin başında Çin geliyordu. Çin 11 Eylül ve sonrasındaki olayları gerekçe göstererek Sincan Özerk Bölgesindeki baskılarının şiddetini iyice arttırmıştır. Bu baskılara gerekçe olarakta terörizmi göstermekteydi. Çünkü 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin uluslararası terörizme karşı başlattığı küresel mücadelede yer alarak kendi menfaatleri doğrultusunda bu mücadeleyi istismar etme çabasına girmiştir.

Çin, 18 Eylül 2001 tarihinde basın ve yayın organları aracılığıyla tüm dünyaya yayınladığı bir açıklama ile; Doğu Türkistan'daki “İslamcı teröristlere” karşı Batı dünyası ile işbirliği yapmak istediğini deklare etmiş ve kendilerinin de “terörizm kurbanı” olduğunu vurgulamıştır (Önal, 2005). Ayrıca Çin, ABD'ye terörizmle baş edilebilmek adına yardım mahiyetinde Afganistan–Çin sınırını kapatmış ve iki ülkenin Taliban ile ilgili istihbarat paylaşımı konusunda işbirliği içerisinde olacaklarını duyurmuştur. Çin geçmişte ABD'nin askeri operasyonlarına karşı çıkarken bu kez destek vermiştir. Bunun sebepleri arasında şunlar gösterilebilir (Ekrem, 2001):

- “Dünya sahnesinde daha etkili olmak”,
- “ABD ile bozulan ilişkileri iyileştirmek”,
- “Orta Asya'daki etkinliğinin devamını sağlamak”,
- “Doğu Türkistan sorununa kökten çözüm getirmek”,

11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra Çinliler birden bire Doğu Türkistan'da “terörizm”i keşfetmiş gibi davranıp, Uygurları küresel çapta terörist ilan etmişlerdir. Ayrıca bu yönde bir kampanya başlatırcasına gayret göstermişlerdir. Bunların neticesinde on binlerce Doğu Türkistanlı gözaltına alınmış ve adil olmayan gizli yargulamalar sonucunda çoğu idam edilmiştir (Tümtürk, 2004).

11 Eylül saldırılarından sonraki dönemde Çin, Sincan-Uygur Özerk Bölgesinde ayrılıkçı diye nitelediği Doğu Türkistanlılara karşı mücadeleyi uluslar arası boyuta taşıma gayretinde bulunmuş ve bu mahiyette uluslar arası yardım talebinde bulunmuştur. Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Sun Yuxi, “Doğu Türkistan’ı kurmak isteyen militanların aynı zamanda uluslararası terör gruplarıyla bağlantısı olduğunu iddia etmiştir (<http://www.milliyet.com.tr>).

Çin yönetimi, Doğu Türkistan bölgesinde yaptığı tutuklamaları, işkenceleri ve idamları dünya kamuoyuna duyurmak istememiş ve bu uygulamalarına dünya çapında meşruiyet zemini oluşturmaya çalışmıştır. ABD’nin Afganistan ve Irak işgallerine destek veren Çin, “bölücü” ve “terörist” olarak adlandırdığı grup veya kişilere karşı yürüttüğü mücadele için ABD ve Rusya gibi diğer büyük güçlerden destek talep etmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen Çin istediği politikayı oturtamamıştı ve ABD’den beklediği desteği alamadığı gibi uluslararası platformda konu ile ilgili olarak eleştiriler almıştır. 19 Ekim 2001’de APEC toplantısı için Çin’e giden ABD başkanı; yaptığı toplantıda, “Biz birçok alanda müzakereler yaptık. Terörizme karşı savaş kesinlikle azınlıklara karşı bir darbe vurma bahanesi olmamalıdır gibi konuları da müzakere ettik” açıklaması ile Çin Hükümeti’ni üstü kapalı bir şekilde uyararak, Doğu Türkistan politikasını eleştirmiştir (Ekrem, 2002: 86).

Merkezi Londra’da bulunan Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), Nisan 1999’da ve Mart 2002’de yayınladığı iki geniş kapsamlı rapor da dâhil olmak üzere 1990’lardan itibaren bölgeye ilişkin kaygıları konusunda çok sayıda rapor yayınlamıştır. UAÖ raporunda, “Amerika’daki 11 Eylül saldırılarından itibaren, Çin hükümeti, bölgedeki siyasi ve dini ayrılıkçılara karşı önlemleri artırırken anti-terörizmi bahane olarak kullanmaktadır” denilmektedir. Çin’in Kuzey batısındaki Uygur Özerk Bölgesi’nde son üç yılda, on binlerce insanın anti-terörizm politika gerekçesi ile gözaltına alındığı da rapor edilmektedir (Ekrem, 2004).

UAÖ, Sincan Uygur Özerk Bölgesi de dâhil olmak üzere Çin’in bütününde yıllık olarak bu tür vakaları belgeleyen raporlar yayınlamıştır. 2002’ye kadar Sincan Uygur Özerk Bölgesi (SUÖB)’deki ölüm cezaları ve infazlar, Çin’de insanların siyasi suçlar yüzünden ölüm cezasına çarptırıldığı tek yer olarak medyada düzenli olarak yer almaktaydı (<http://www.amnesty.orglibrary/index/engasa170212004>). Ama şimdi, ölüm cezaları ve infazlar bölgedeki resmi medyada ancak nadiren duyuruluyor, bunun

nedeni de, öyle görünüyor ki yetkililerin bu tür vakalar konusunda uluslararası toplumun dile getirdiği endişelere karşı daha duyarlı hale gelmiş olmasıdır.

Amerika'nın Küba'daki Guantanamo üssünde hala yüzlerce terörist zanlısı bulunuyor. Bunlar arasında 2 yıl önce Afganistan savaşı sırasında yakalanmış Çin vatandaşı, 22 Uygur da var. Pekin Hükümeti bu kişileri sorguya çekmek istemiş bu olmayınca iadelerini talep etmişti.

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, yaptığı açıklamada, Uygurların yakında serbest bırakılacağını söylemiş, ancak Çin'e iadelerinin söz konusu olmadığını vurgulamıştı. Nedeni ise uluslararası insan hakları kuruluşlarının, Uygurların Çin'e gönderilmeleri halinde işkenceye maruz kalacaklarını savunmaları gösterilmiştir (<http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-08/a-2004-08-17-2-1.cfm>).

Eylül 2003'te sürgündeki Uygur kaynakları, Mart 2002 tarihinden itibaren Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin çeşitli şehirlerinde bağımsızlığı geliştirdiğine inanılan Uygur kitaplarına ve öteki medya araçlarına el koymayı ya da bunları yakmayı amaçlayan güvenlik operasyonları kapsamında on binlerce kişinin "ayrılıkçı" ya da "terörist" oldukları iddiasıyla gözaltına alındığını bildirdi (ETIC Raporu 2003, www.uygur.org). Aynı kaynaklar, Nisan-Ağustos 2002 tarihleri arasında sadece Kaşgar'da, resmi olmayan İslami faaliyetleri hedef alan bir güvenlik operasyonu sırasında tahmini olarak 5.000 kişinin gözaltına alındığını da belirtti. Bildirildiğine göre bu kişilerin yaklaşık yüz ellisinin ölüm cezaları infaz edildi (Doğu Türkistan İnsan Hakları Sorunları, ETIC, www.uygur.org). Uluslararası Af Örgütü bu rakamları doğrulamayı başaramadı.

Çin Kamu Güvenliği Bakanlığı 15 Aralık 2003 tarihinde "Doğu Türkistan teröristleri" ve yurt dışındaki "terörist örgütler" in bir listesini yayınladı ("Combating terrorism, we have no choice," ("Terörizmle Mücadelede Başka Seçeneğimiz Yok") (<http://english1.peopledaily.com.cn>). Bu listede dört örgüt adı vardı: Doğu Türkistan'ın Kurtuluş Örgütü (ETLO), Doğu Türkistan İslam Hareketi (ETİM), Dünya Uygur Gençlik Kongresi (WUYC) ve Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi (ETIC), ayrıca bu gruplara mensup on bir kişi: Hasan Mahsum, Muhammetemin Hazret, Dolkun İsa, Abdücelil Karakaş, Abdükadir Yapukuan, Abdümicit Muhammetkelim, Abdula Karyacı, Ablimit Tursun, Hüdaberdi Haşerbik, Yasin Muhammat ve Atahan

Abuduhani. Liste yayınlandığı sırada Çinli yetkililer diğer devletlere, bu kişileri yakalamak ve Çin'e teslim etmek için uluslararası bir hareket başlatılması çağrısında bulundu.

Resmi Çin basınında, listede yer alan kişiler tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen "terörist" olayların ayrıntılarına dair yorumlar görüldü. Daha önceki tarza uygun olarak bu bilgiler de doğrulanmamıştı ve bu iddiaları destekleyecek hiçbir güvenilir kanıt sağlanmıyordu. Tam tersine, kanıtların büyük çoğunluğu başka kişilerden sorgu altında alınmışa benziyordu. Çin'de polislerin özellikle gözaltına alınan zanlılardan itiraf elde etmek amacıyla sürekli ve yaygın işkence ve kötü muamele yapması göz önünde bulundurulduğunda, Uluslararası Af Örgütü bu şekilde elde edilen her tür kanıtın derin bir kuşkuyla karşılanması gerektiğine inanmaktadır (Çin'deki işkencenin kapsamı ve niteliği konusunda daha fazla bilgi için bkz. Amnesty International, People's Republic of China: Torture—a growing scourge in China—time for action (Uluslararası Af Örgütü, Çin Halk Cumhuriyeti: İşkence—Çin'de büyüyen bir bela – harekete geçme zamanı), Ocak 2001, ASA 17.04.2001.).

Uluslararası Af Örgütü'nün yeni yayınlanan raporu incelendiğinde Çin'in "terörle mücadele" adı altında Uygur toplumunun haklarını uzun zamandır baskı altında tuttuğu görülmektedir. Rapora göre Uygurların çoğu komşu ülkelere göç etmekte, fakat bunların büyük bir kısmı işkence ve ölüm cezası ile karşı karşıya olduklarından Çin'e geri gönderilmektedirler.

Uluslararası Af Örgütü, "Çin, Uygurlar üzerindeki baskısını "terörizm"le savaş adına artırdı" dedi. ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırılarından itibaren Çin Hükümeti bölgedeki tüm politik ve dini farklılıklara karşı oluşturdukları baskıyı artırmak için bu olayı bahane ederek terörizm karşıtlığını kullanmıştır (<http://www.amnesty.org>).

Çin Hükümeti şiddeti hiçbir zaman kullanmamış ya da savunmamış olan düşünce mahkûmlarını gözaltında tutmaya devam etmektedir. Bu durum, Çin'in bölgedeki baskı politikalarının şiddet içeren davranışlar ya da 'terörizmle' savaşmanın çok ötesinde olduğunu göstermektedir.

Hükümet aynı zamanda; çoğu Müslüman olan Uygurların dini hakları üzerindeki kısıtlamalarını artırarak bazı camileri kapatmış, bazı dini okulları ve uygulamaları da yasaklamıştır. Hem kısıtlamalarını dini, kültürel ve sosyal haklara da uzatarak "ayırımçı, terörist veya dini fanatik" oldukları şüphesi ile kişileri yıllarca adil

olmayan yargılamalar ertesinde mahkûmiyet veya idam cezaları ile karşı karşıya bırakmış, hem de avukatlar veya aileleri ile görüştürülmeden işkence ve uzun süreli gözaltında tutmuştur. Uluslararası Af Örgütü, “Uygur kültürel ve dini kimliğinin bağımsız ifade alanı var olan baskı düzeyinde tehlikeli bir şekilde daralmaktadır” diye belirtti.

11 Eylül’den önce Doğu Türkistan sorunları ile ilgili olarak dünya kamuoyundan gelen eleştirilere karşı Çin Hükümeti, sorunun Çin’in iç meselesi olarak cevap verirken, 11 Eylül’den sonra Doğu Türkistan’daki sorunları; “uluslar arası terörizm” diye Dünya’ya takdim etmektedir. Çin, Sincan Uygur Özerk Bölgesinde yaşayan halkın doğal insani haklarını arama mücadelesini, insanca yaşama isteklerini terörist hareketler olarak gösterme çabasındadır.

11 Eylül’den sonra; Çinin Doğu Türkistan meselesini uluslararası terörizme karşı mücadelenin bölgede değişen dengelerden yararlanarak tamamen bitirmek istediği açıktır. Ancak bu kez Doğu Türkistan sorununun uluslararası gündeme oturması ile hayal kırıklığına uğramıştır. Artık, Doğu Türkistan sorunu Çin’in iç meselesi değil, uluslararası bir meseledir.

5.3. Uygur Diasporası

Komünist Çin devletinin baskısıyla birçok Uygur vatanını terk ederek komşu ülkeler Hindistan, Afganistan, Pakistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi ülkelere göç etmişler daha sonra bu ülkelere Türkiye’ye, Türkiye’den de ABD, Avustralya ve Batı Avrupa’ya göç etmişlerdir (Adıbelli, 2007).

Türkiye Xinjiang’daki huzursuzluktan etkilenerek 1930’larda Uygurlara kapılarını açmış ve 1952’de 1850 kişiyi ülkeye getirip vatandaşlık vererek Kayseri şehrine yerleştirmiştir (Adıbelli, 2007). Bunun haricinde Uygurlar, 300 bin kişi Kazakistan’da (1993 nüfus sayımına göre), 37 bin Kırgızistan ve Özbekistan’da (1998 nüfus sayımına göre), Afganistan’da 3 bin, Moğolistan’da bin kişi (1982) ayrıca parçalar halinde Avustralya ve Almanya’da yaşamaktadırlar (Dwyer, 2005).

1970’lerin sonunda Mao’nun ölümüyle uygulamaya başlanan açık kapı politikasıyla birçok Uygur çalışmak ve Hac ibadetini yerine getirme gerekçesiyle Çin’i terk ederek 1982’de Türkiye, Afganistan ve Pakistan’a göç etmişlerdir. Türkiye’ye göç edenlere 1988 yılında TBMM’nin aldığı bir kararla sürekli oturum

hakkı verilmiştir. 1960'lardan itibaren birçok Uygur başta Almanya olmak üzere Kanada ve Hollanda'ya göç etmiştir. Yurt dışında topluluk hale gelen Uygur toplumu kendi diasporasını oluşturarak Doğu Türkistan sorununu anavatanlarının dışında savunmak ve kendi kimliklerini muhafaza etmek için birçok dernek kurmuşlardır (Adıbelli, 2008). Uygur diasporasının Türkiye'de ilk örgütü Doğu Türkistan Göçmenler Derneği olmuş, 1976'da İstanbul'da Doğu Türkistan Vakfı kurulmuştur.

1970'lere kadar sert ve muhafazakâr söylemler barındıran Uygur milliyetçiliği ilerleyen dönemlerde bu sert söylemlerini ılımlı bir görüşe bırakmış, Mao'dan sonra uygulanan yeni reformlar Uygurları umutlandırmış ve bağımsızlık talepleri azalmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Orta Asya'da SSCB'den sonra ortaya çıkan Türk devletleri, Uygur diasporasını da barındırması sebebiyle Uygurların yeni adresi olmuş, gittikleri ülkelerde özgür Uyguristan görüşünü savunarak Çin'e bu konuda baskı yapmaya çalışmışlardır (Adıbelli, 2007).

1949 ile 1979 yılları arasında baskı altında olan Uygurlar ve diğer azınlık uluslar 1980'ler boyunca rahat bir nefes almışlar fakat Tiananmen olayları bir kırılma noktası olmuştur. 1990'ların başından itibaren Çin, Uygurların en küçük gösterilerine bile sert bir şekilde karşılık vermiş, 1990'larda aşırı Çin zulmü Sincan'da birçok Uygur gurubunun oluşmasını sağlarken Uygur Diasporasını da ortaya çıkarmış oluyordu (Castets, 2003). Bu tarihlerde soğuk savaşın bitmesiyle birlikte Almanya'nın Münih kenti, Uygur hareketi için önemli bir merkez haline gelirken, Doğu Türkistan Ulusal Kongresi ve Alman-Uygur Derneği de burada kurulmuştur. Daha önceleri Uygur hareketinin ağırlık merkezi İstanbul iken Çin'in baskısıyla bu merkezlerini Almanya'ya taşımışlardır. Münih'te bulunan Doğu Türkistan Ulusal Kongresi, daha önce Doğu Türkistan Ulusal Meclisi olarak adlandırılırken kendini Ulusal Kongreye çevirerek dünya çapındaki 18 Uygur örgütün üzerinde şemsiye görevi yapmaya başlamıştır (Adıbelli, 2008).

Uygurlar devleti olmayan küçük bir halk olarak BM'de temsil edilmedikleri için kendileri gibi olan diğer halklarla 1989 yılında Temsil Edilmeyen Uluslar ve Halklar Örgütünü La Hey'de kurdular (Adıbelli, 2007).

17 Eylül 2004 tarihinde Washington Kongre binasında 1933 ve 1944 Doğu Türkistan Cumhuriyetlerinin devamı olarak sürgünde Uygur Hükümeti kurularak Başbakanlığa Enver Yusuf Turanî getirilmiş, Çin ise bu gelişmeye ABD'yi kınayarak

karşılık vermiştir (Adıbelli, 2007).

Çin son yıllarda Çin'deki Uygur toplumu üzerinde Fars (İran) kültürünün etkisinden bahsederek buradaki Müslümanların İran merkezli bir İslam anlayışına yönlendirmek isteyerek sünni İslam anlayışından ve dünyasından koparmak için planlı bir politika izlemektedir. 2000 yılında İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin Çin'i ziyaretinde kapalı camilerin açılmasını istemesi üzerine birkaç camiye hemen ibadete açarak Uygur toplumuna camilerin İran'ın girişiyle açıldığı mesajını vererek İran'a yaklaşımlarını istemiştir (Adıbelli, 2006).

ALTINCI BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTANLILARIN GÖÇ İLE BİRLİKTE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

Bu bölümde çalışmanın verilerini elde etmek için yapılan işlemlerin süreçleri ve bu süreç sonunda elde edilen bulgular tablolar halinde verilmiştir.

6.1. Sorunların Tespiti İçin Yapılan Çalışmanın Metodu

Yapılan çalışmada verileri toplamak ve değerlendirmek için geliştirilen anket aracılığıyla saha araştırma yapılmıştır. Bunun için İstanbul İli Zeytinburnu İlçesinde ikamet eden Doğu Türkistanlılar ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Araştırma sürecinde veri toplamak için bibliyografya taraması yapılmış olup piyasada ve kütüphanelerinde bulunan eserler taranmış ve ayrıca da Yök Ulusal Tez Merkezi'nde yayınlanan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri incelenmiştir.

Araştırma sürecinde ayrıca Doğu Türkistan meselesi ile ilgili birçok makale ve internet sitesi incelenmiştir. Bunun yanında online olarak bazı gazete ve dergiler de taranarak araştırma sürecinde yararlanılmıştır.

6.2. Çalışmanın Varsayımları

- Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların kendilerine yöneltilen soruları doğru cevapladıkları varsayılmaktadır.
- Araştırmada kullanılan anket çalışmanın amacına uygun olduğu varsayılmaktadır.

6.3. Çalışmanın Sınırlılıkları

- Araştırma İstanbul İlinde yaşayan Doğu Türkistanlılar ile sınırlıdır.
- Araştırma 2016 yılı ile sınırlıdır.
- Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, veri toplama aracında sorulan sorulardan elde edilen verilerle sınırlıdır.

6.4. Çalışmanın Amacı

Doğu Türkistanlıların değişik sebeplerle Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu göç sonucunda ülkemizde çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır. Araştırmamızda Doğu Türkistanlıların göç ile birlikte karşılaştıkları sorunları anket formu kullanarak belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmamızda literatür taraması yapılarak alanda yapılan çalışmalar ve konu ile alakalı yayınlar incelenerek Doğu Türkistanlılar ile ilgili açıklayıcı bilgiler verilmesi amaçlanmıştır.

6.5. Çalışma Verilerinin Toplanması Süreci

Araştırmamız teorik ve uygulamalı olmak üzere, iki aşamadan oluşmuştur. Birinci aşamada konuyla ilgili yapılan çalışmalar taranmış ve bu konular detaylı olarak incelenmiştir. İkinci aşamada ise araştırmanın hedefleri çerçevesinde hazırlanmış 43 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Gerek alan taraması gerekse 43 soruda oluşan anket vasıtasıyla araştırmanın verileri toplanmış ve değerlendirilmiştir.

6.6. Çalışma Verilerini Çözümleme Teknikleri

Araştırmanın verilerini toplamak için hazırlanan 43 sorudan oluşan anket aracılığıyla elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programına işlenmiştir. Programa işlenen verilerin frekans ve yüzde hesaplamaları yapılarak, araştırmanın bulgular kısmında detaylı olarak analizleri yapılmıştır.

6.7. Bulgular ve Yorum

Aşağıda araştırmada kullanılan veri toplama araçları yoluyla elde edilen bulgular aşağıda tablolar halinde verilmiş olup, tabloların altına elde edilen bulgulara ilişkin yorumlar yer almaktadır.

6.7.1. Cinsiyete İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların cinsiyet durumlarına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Cinsiyet Faktörüne İlişkin Bulgular

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	3	3,5
Erkek	82	96,5
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların %96,5'inin erkek, geriye kalan % 3,5'inin ise kadın olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun erkek olduğu bu verilerden anlaşılmaktadır. Kadın katılımcıların az olmasında kadınların isteksiz olması veya erkekler tarafından izin verilmemesi gözlemlenmiştir. Erkeklerin kültürel faktörlerden dolayı kadınlara izin vermedikleri de araştırmada veri toplama sürecinde anlaşılmıştır.

6.7.2. Yaşa İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların yaş durumuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Yaş Faktörüne İlişkin Bulgular

Yaş	Sayı	%
15-25	5	5,9
25-35	39	45,9
35-45	28	32,9
45-55	9	10,6
55-65	3	3,5
65 yaş ve üstü	1	1,2
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların %5,9'unun 15-25, %45,9'unun 25-35, %32,9'unun 35-45, %10,6'sının 45-55, %3,5'inin 55-55, %1,2'sinin ise 65 yaş ve üstü yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun 25-35 yaş aralığında, yani genç olduğu bu verilerden anlaşılmaktadır.

6.7.3. Türkiye’de Bulunma Statüsüne İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye’de bulunma statülerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: Türkiye’de Bulunma Statüsüne İlişkin Bulgular

Statü	Sayı	%
Gayri Resmi	45	52,9
Çalışma İzin Belgesi	5	5,9
İkamet Tezkereli	24	28,2
Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı	11	12,9
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların %52,9’unun gayri resmi, %5,9’unun çalışma izin belgesi, %28,2’sinin ikamet tezkereli ve %12,9’unun Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı statüsünde olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye’de gayri resmi bir şekilde ikamet ettiği görülmektedir.

6.7.4. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına Geçişte Yaşana Zorluklara İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişte zorluklarla karşılaşma durumlarına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5: Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına Geçiş İle İlgili Bulgular

	Sayı	%
Evet	49	57,6
Kısmen	36	42,4
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların %57,6'sının Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına geçişte zorluk yaşadığını, %42,4'ünün kısmen zorluk yaşadığını belirtmiştir. Araştırmanın bu verisinden yola çıkılarak Doğu Türkistanlıların Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına geçişte sorunlar yaşadığı söylenebilir.

6.7.5. Katılımcıların Mesleklerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'de ve Doğu Türkistan'daki mesleklerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6: Mesleklere İlişkin Bulgular

Doğu Türkistan'da	Sayı	%	Türkiye'de	Sayı	%
İşçi	29	34,1	İşçi	37	43,5
Aşçı	2	2,4	Aşçı	3	3,5
Tekstilci	1	1,2	Tüccar	5	5,9
Tüccar	10	11,8	Öğretmen	2	2,4
Öğretmen	3	3,5	Tamirci	7	8,2
Tamirci	7	8,2	Esnaf	6	7,1
Öğrenci	2	2,4	İşsiz	19	22,4
Çiftçi	8	9,4	Şoför	1	1,2
Esnaf	9	10,6	Mühendis	1	1,2
İşsiz	6	7,1	Terzi	1	1,2
Şoför	4	4,7	Berber	2	2,4
Mühendis	1	1,2	Özel Şirkette Yönetici	1	1,2
Terzi	1	1,2	Toplam	85	100
Berber	2	2,4			
Toplam	85	100			

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğunun hem Türkiye’de hem de Doğu Türkistan’da işçi olarak çalıştığı görülmektedir. Türkiye’de yaşayan Doğu Türkistanlıların bir kısmının da işsiz olduğu görülmektedir. Yani nitelikli bir işte çalışmadıkları görülmektedir.

6.7.6. Katılımcıların Medeni Durumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların medeni durumlarına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7: Medeni Durum Faktörüne İlişkin Bulgular

Medeni Durum	Sayı	%
Evli	48	56,5
Bekâr	37	43,5
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların %56,5’inin evli, geriye kalan 43,5’inin ise bekâr olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun evli olduğu söylenebilir.

6.7.7. Katılımcıların Eşlerinin Mesleklerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların eşlerinin Türkiye’de ve Doğu Türkistan’daki mesleklerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8: Eşlerin Mesleklerine İlişkin Bulgular

Doğu Türkistan’da	Sayı	%	Türkiye’de	Sayı	%
Çalışmıyor	76	89,4	Çalışmıyor	77	90,6
İşçi	3	3,5	İşçi	1	1,2
Öğretmen	5	5,9	Öğretmen	5	5,9
Terzi	1	1,2	Terzi	1	1,2
Toplam	85	100	Psikolog	1	1,2
			Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların eşlerinin büyük çoğunluğunun çalışmadığı yani ev hanımı olduğu görülmektedir. Katılımcıların %96,5'inin erkek olduğu verisinden yola çıkılarak eşinizin mesleği derken kadınların mesleği anlaşılmaktadır.

6.7.8. Katılımcıların Evlerinin Oda Sayısına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların yaşadıkları evlerin oda sayısına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9: Oda Sayılarına İlişkin Bulgular

Oda Sayısı	Sayı	%
1+1	10	11,8
2+1	72	84,7
3+1	3	3,5
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların yaşadıkları evlerin %11,8'inin 1+1, %84,7'sinin 2+1, %3,5'inin 3+1 oda yapısına sahip olduğu görülmektedir.

6.7.9. Katılımcıların Evlerinde Yaşayan Kişi Sayısına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların yaşadıkları evlerdeki kişi sayısına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10: Doğu Türkistanlıların Yaşadıkları Evlerdeki Kişi Sayısına İlişkin Bulgular

Evde Yaşayan Kişi Sayısı	Evli	Sayı	%
2	2	5	5,9
3	10	14	16,5
4	15	21	24,7
5	14	26	30,6
6	3	13	15,3
7	3	3	3,5
8	1	2	2,4
9	-	1	1,2
Toplam	48 (bkz. Tablo-7)	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların evlerinde yaşayan kişi sayıları incelendiğinde evinde 5 kişi yaşayanların oranının yüksek olduğu görülmektedir (Evli ve bekar dahil). Ayrıca veriler incelendiğinde evde yaşayan kişi sayısı açısından katılımcıların yarısından fazlasının evinde 5 ve üstü sayıda kişi yaşadığı görülmektedir.

Araştırmaya katılım gösteren evlilerin yaşadıkları evlerdeki kişi sayısına ilişkin verileri incelediğimizde araştırmaya katılım gösterip evli olan 48 kişinin 2 'sinin evinde 2 kişi yaşadığı (karı-koca), 10 kişinin evinde 3 kişi yaşadığı (karı-koca-çocuk), 15 kişinin evinde 4 kişi yaşadığı (karı-koca-2 çocuk), 14 kişinin evinde 5 kişi yaşadığı (karı-koca-3 çocuk), 3 kişinin evinde 6 kişi yaşadığı (karı-koca-4 çocuk), 3 kişinin evinde 7 kişi yaşadığı (karı-koca-5 çocuk), ve 1 kişinin evinde ise 8 kişi yaşadığı (karı-koca-6 çocuk), görülmektedir.

6.7.10. Evli Katılımcıların Sahip Oldukları Çocuk Sayısına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan evli Doğu Türkistanlıların sahip oldukları çocuk sayısına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11: Evli Doğu Türkistanlıların Çocuk Sayısına İlişkin Bulgular

Çocuk Sayısı	Evli	%
1	9	18,7
2	20	41,6
3	11	22,9
4	4	8,4
Henüz Çocuğu Olmayan	4	8,4
Toplam	48	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan evli Doğu Türkistanlıların (48kişi) büyük çoğunluğunun çocuk sahibi olduğu görülmektedir. Araştırmada evli katılımcıların 4'ünün ise henüz çocuğu olmadıkları belirlenmiştir.

6.7.11. Katılımcıların Eğitim Düzeyine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların eğitim düzeyine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 12: Katılımcıların Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

Eğitim Durumu	Sayı	%
Orta Okul	10	11,8
Lise	51	60,0
Üniversite	22	25,9
Lisans Üstü	2	2,4
Toplam	85	100

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların eğitim düzeyi incelendiğinde %11,8'inin ortaokul, %60'ının lise, %25'inin üniversite ve %2,4'ünün ise lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun lise mezunu olduğu tablodaki verilerden anlaşılmaktadır.

6.7.12. Katılımcıların Çocuklarının Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların çocuklarının eğitim durumuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13: Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

Eğitim Durumu	Sayı	%
Öğrencisi yok	45 (37'si bekâr)	52,9
İlk Okul	5	5,9
Orta Okul	11	12,9
Lise	18	21,2
Lisans	6	7,1
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların çocuklarının eğitim durumu incelendiğinde % 5,9'unun ilkokul, % 12,9'unun ortaokul,

% 21,2'sinin lise, % 7,1'inin ise lisans eğitimi aldığı görülmektedir. Elde edilen verilerden evli ve çocuk sahibi Doğu Türkistanlıların Türkiye'de çocuklarını eğitimsiz bırakmadıkları görülmektedir.

6.7.13. Katılımcıların Evli Çocuklarının Eşlerinin Milletlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların evli çocuklarının eşlerinin hangi milletten olduğuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14: Doğu Türkistanlıların Evli Çocuklarının Eşlerinin Milletlerine İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Doğu Türkistan Türklerinden	8	9,4
Türkiye Türklerinden	2	2,4
Bekâr ya da Evli Çocuğu Olmayanlar	75	88,2
Total	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlılardan 10'unun evli çocuğu olduğu görülmektedir. Evli çocuğu olanlardan 8'inin eşlerinin Doğu Türkistan Türklerinden, 2'sinin ise Türkiye Türklerinden olduğu görülmektedir. Elde edilen verilerden Doğu Türkistanlıların evliliklerinde kendi milletlerinden kişilerle evliliği tercih ettikleri söylenebilir.

6.7.14. Katılımcıların Doğum Yerlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların doğum yerlerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 15: Doğum Yeri Faktörüne İlişkin Bulgular

Doğum Yeri	Sayı	%
Doğu Türkistan	85	100
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamının doğum yerinin Doğu Türkistan olduğu görülmektedir.

6.7.15. Katılımcıların Uygur Türkçesi Bilgilerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Uygur Türkçesini bilme durumlarına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16: Uygur Türkçesi Bilme Düzeyine İlişkin Bulgular

Uygur Türkçesi Bilme Düzeyi	Sayı	%
Evet	85	100
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye göç etmelerine rağmen Uygur Türkçesini unutmadıkları anlaşılmaktadır. Bu veriden yararlanarak Doğu Türkistanlıların dilini yaşatmaya devam ettikleri söylenebilir.

6.7.16. Katılımcıların Arkadaş Çevresine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların arkadaş çevresinin kimlerden oluştuğuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 17: Katılımcıların Arkadaş Çevresine İlişkin Bulgular

Topluluklar	Sayı	%
Uygur Türklerinden	63	74,1
Hem Uygur Hem Türkiye Türklerinden	22	25,9
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların %74,1'inin arkadaş çevresinin Uygur Türklerinden, %25,9'unun ise hem Uygur hem de Türkiye Türklerinden arkadaşlarının olduğu görülmektedir.

6.7.17. Katılımcıların Arkadaş Ortamlarında Dışlanma Hissetmelerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların arkadaş ortamlarında dışlanma hissetmelerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 18: Arkadaş Ortamlarına Dışlanma Hissine İlişkin Bulgular

Arkadaş Ortamında Dışlanma Hissi	Sayı	%
Evet	1	1,2
Hayır	84	98,8
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamına yakınının (%98,8) arkadaş ortamında dışlama hissetmediği görülmektedir.

6.7.18. Katılımcıların Doğu Türkistan'da Yaşayan Akrabalarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlıların anavatanlarında yani Doğu Türkistan'da yaşayan akrabalarının varlığına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19: Türkiye'de Yaşayan Doğu Türkistanlıların Anavatanlarında Akrabalarının Olup Olmadığına İlişkin Bulgular

Akrabanız Var Mı?	Sayı	%
Türkiye'de Akrabam Var	84	98,8
Türkiye'de Akrabam Yok	1	1,2
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamına yakınının (%98,8) Doğu Türkistan'da akrabalarının olduğu görülmektedir. Yani Türkiye'deki Doğu Türkistanlıların anavatanlarıyla bağlarını koparmadıkları söylenebilir.

6.7.19. Katılımcıların Akrabaları İle Olan İletişimlerinde Karşılaştıkları Sıkıntılara İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılanların Doğu Türkistanlıların akrabaları ile olan iletişimde karşılaştıkları sıkıntılara ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 20: Akrabalarla İletişime İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Evet	73	85,9
Kısmen	7	8,2
Hayır	5	5,9
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların akrabaları ile olan iletişimde büyük oranda sıkıntı yaşadıkları görülmektedir. Çünkü katılımcıların %73'ü sıkıntı yaşadıklarını, %7'si kısmen iletişimde sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir.

6.7.20. Katılımcıların Doğu Türkistan'daki Akrabalarını Türkiye'ye Davet Etmelerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılanların Doğu Türkistanlıların akrabalarını Türkiye'ye davet etmelerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 21: Akrabaları Türkiye'ye Davet Etme Durumuna İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Akrabalarımı Türkiye'ye Davet Etmek İstiyorum.	85	100
Akrabalarımı Türkiye'ye Davet Etmek İstemiyorum.	-	-
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamı akrabalarını Türkiye'ye davet etmek istediklerini belirtmişlerdir.

6.7.21. Katılımcıların Türkiye’deki Memnuniyet Durumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılanların Doğu Türkistanlıların Türkiye’de yaşamakta olmaktan duydukları memnuniyete ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 22: Türkiye’de Yaşama Memnuniyetine İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Memnunum	82	96,5
Kısmen Memnunum	3	3,5
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamına yakını (%96,5) Türkiye’de yaşamaktan memnun olduğunu belirtmiştir.

6.7.22. Katılımcıların İbadetlerini Hangi Ülkede Daha Rahat Bir Şekilde Yerine Getirdiklerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılım gösteren Doğu Türkistanlıların ibadetlerini Türkiye’de mi, yoksa Doğu Türkistan’da mı daha rahat bir şekilde yerine getirdiklerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 23: Doğu Türkistanlıların İbadetlerini Nerede Daha Rahat Yerine Getirdiklerine İlişkin Bulgular

	Sayı	%
İbadetlerimi Türkiye’de Daha Rahat Bir Şekilde Yapmaktayım.	85	100
İbadetlerimi Doğu Türkistan’da Daha Rahat Bir Şekilde Yapmaktayım.	-	-
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların ibadetlerinin Türkiye’de daha rahat bir şekilde yerine getirdikleri anlaşılmaktadır. Doğu Türkistanlıların ibadetlerine yerine getirmede Türkiye’de sıkıntı yaşamadıkları;

fakat anavatanlarında sıkıntı yaşadıkları söylenebilir. Çünkü katılımcıların tamamı Türkiye’de ibadetlerini daha rahat bir şekilde yerine getirdiklerini söylemişlerdir.

6.7.23. Katılımcıların Türkiye’de Yaşadıkları Gündelik Hayatla İlgili Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye’de yaşadıkları gündelik hayatla ilgili memnuniyet düzeylerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 24: Doğu Türkistanlıların Türkiye’deki Gündelik Hayattan Memnun Olma Durumlarına İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Evet	83	97,6
Kısmen	2	2,4
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamına yakınının (%97,6) Türkiye’deki gündelik hayattan memnun olduğu görülmektedir. Yani bu veriden Doğu Türkistanlıların Türkiye’ye entegre oldukları söylenebilir.

6.7.24. Katılımcıların Aylık Gelirlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılanların Doğu Türkistan’da ve Türkiye’deki aylık gelirlerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 25: Aylık Gelire İlişkin Bulgular

Doğu Türkistan'da	Sayı	%	Türkiye'de	Sayı	%
Aylık Gelirim Yoktur	7	8,2	750TL.	2	2,4
200\$	1	1,2	800 TL.	30	35,3
400\$	4	4,7	850 TL.	45	52,9
450\$	7	8,2	900 TL.	6	7,1
500\$	18	21,2	1000 TL.	2	2,4
550\$	5	5,9	Toplam	85	100
600\$	9	10,6			
650\$	1	1,2			
700\$	7	8,2			
800\$	5	5,9			
850\$	1	1,2			
900\$	1	1,2			
1000\$	4	4,7			
1200\$	1	1,2			
1500\$	4	4,7			
2000\$	7	8,2			
3000\$	1	1,2			
3500\$	1	1,2			
5000\$	1	1,2			
Toplam	85	100			

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun Doğu Türkistan'daki aylık gelirlerinin 600\$ ve altında olduğu görülmektedir (%60). Katılımcıların tamamının Türkiye'deki aylık gelirinin asgari ücretin altında olduğu yukarıdaki tablonun incelenmesi sonucu anlaşılmaktadır.

6.7.25. Katılımcıların Yaşam Standartlarına Ait Görüşlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılanların Doğu Türkistan'da ve Türkiye'de yaşam standartlarını yakalamak için aylık kazanılması gereken ücretin ne kadar olması gerektiğine ilişkin görüşlerine ait bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 26: Yaşam Standartlarına İlişkin Bulgular

Türkiye'de	Sayı	%	Doğu Türkistan'da	Sayı	%
Aylık Gelirim Yok	20	23,5	2000\$	10	11,8
800	1	1,2	2500\$	28	32,9
900	4	4,7	2750\$	1	1,2
1000	2	2,4	3000\$	42	49,4
1100	2	2,4	3500\$	4	4,7
1200	11	12,9	Toplam	85	100
1300	11	12,9			
1400	1	1,2			
1500	12	14,1			
1800	1	1,2			
2000	7	8,2			
2100	2	2,4			
2200	1	1,2			
2500	3	3,5			
3000	2	2,4			
3500	2	2,4			
4000	1	1,2			
5000	2	2,4			
Toplam	85	100			

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılanların Doğu Türkistan'da yaşam standartlarını yakalamak için aylık kazanılması gereken ücretin 2000-3500\$ arasında; Türkiye'de ise 800-5000TL. arasında olduğunu belirttikleri anlaşılmaktadır.

6.7.26. Türkiye’deki Uygur Türklerinin Ekonomik Durumunun Seviyesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Türkiye’deki Doğu Türkistanlıların ekonomik durumunun nasıl olduğuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 27: Doğu Türkistanlıların Ekonomik Durumuna İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Orta Seviyede	7	8,2
Kötü	77	90,6
Türkiye’de Yaşayanlar Gibi	1	1,2
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların ekonomik durumunun kötü (%90,6) olduğu görülmektedir.

6.7.27. Katılımcıların Türkiye Türkleri İle Aralarındaki İlişkiye Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye Türkleri ile aralarındaki ilişkiyi tanımlama seviyesine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 28: Türkiye İle Olan İlişkileri Tanımlama Seviyesine İlişkin Bulgular

	Sayı	%
İyi	33	38,8
Uyumlu	52	61,2
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye Türkleri ile aralarındaki ilişkiyi uyumlu (%61,2) ve iyi (%38,8) olarak niteledikleri görülmektedir.

6.7.28. Katılımcıların Türkiye'nin Sorunlarına İlişkin Görüşlerine Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'nin en önemli sorununun ne olduğuna ilişkin görüşlerine ait bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 29: Türkiye'nin Sorunlarına İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Terör	4	4,7
Ekonomi	1	1,2
Sağlık	1	1,2
İşsizlik	55	64,7
Fikir Beyan Etmeyenler	24	28,2
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'nin en önemli sorunlarını “Terör”, “Ekonomi”, “Sağlık” ve “İşsizlik” olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar arasında en fazla işsizlik sorununu Türkiye'nin temel sorunu olarak göstermişlerdir.

6.7.29. Türkiye'nin Doğu Türkistan İle İlgili Politikasını Desteklemesine İlişkin Katılımcı Görüşlerine Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'nin Doğu Türkistan politikasını destekleme durumlarına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 30: Türkiye'nin Doğu Türkistan Politikasını Destekleme Durumuna İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Evet	85	100
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamının Türkiye'nin Doğu Türkistan politikasını destekledikleri görülmektedir.

6.7.30. Katılımcıların Gelenek/Göreneklerinizi Devam Ettirme Durumlarına İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye’de gelenek/göreneklerini rahat bir şekilde devam ettirmelerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 31: Gelenek/Görenekleri Yerine Getirme Durumuna İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Evet	85	100
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamının Türkiye’de gelenek/göreneklerini rahat bir şekilde devam ettirdikleri görülmektedir.

6.7.31. Katılımcıların Türkiye’de Karşılaştıkları Muamelelere İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye’de kendilerine karşı gösterilen yaklaşımları değerlendirmelerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 32: Doğu Türkistanlıların Türkiye’de Karşılaştıkları Muamelelere İlişkin Bulgular

	Sayı	%
İyi	85	100
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamının Türkiye’de kendilerine karşı iyi bir yaklaşımın olduğu görülmektedir.

6.7.32. Türkiye’ye Göçün Nedenlerine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların görüşlerine göre Doğu Türkistanlıların Türkiye’ye göç etmelerinin temel sebeplerinin ne olduğuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 33: Doğu Türkistanlıların Göç Etmelerinin Sebeplerinin İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Dini Baskı	85	100
Ekonomik Yoksunluk	85	100
Siyasi Baskı	85	100
Çocukların Kimlik ve Geleceklerini Garanti Altına Almak İstemek	85	100
Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması	85	100

Araştırmaya katılım gösterenlere Doğu Türkistanlıların Türkiye’ye göç etmelerinin temel sebeplerine ilişkin 5 maddelik bir soru yöneltilmiş. Bütün katılımcıların tamamı soruda bulunan 5 maddenin de göçün sebebi olduğunu söylemişlerdir. Bu nedenler; “Dini Baskı”, “Ekonomik Yoksunluk”, “Siyasi Baskı”, “Çocukların Kimlik ve Geleceklerini Garanti Altına Almak İstemek” ve “Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması”dır.

6.7.33. Katılımcıların Türkiye’de Karşılaştıkları Sorunların Çözümünde Yardım Aldıkları Yerlere İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye’de karşılaştıkları sorunlar karşısında yardım aldıkları yerlerin neresi olduğuna yönelik soru yöneltilmiştir. Katılımcılara sorulan soruda 6 maddelik bir cevap seçeneği sunulmuştur. Aşağıdaki tabloda bu cevaplara ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 34: Doğu Türkistanlıların Türkiye’de Karşılaştıkları Sorunlar Karşısında Yardım Aldıkları Yerlere İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Doğu Türkistanlı Akrabalar	4	4,7
Resmi Görevliler, Doğu Türkistanlı Akrabalar, Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları	46	54,1
Doğu Türkistanlı Akrabalar, Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları	25	29,4
Dernek, Doğu Türkistanlı Akrabalar, Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları	4	4,7
Resmi Görevliler, Doğu Türkistanlı Akrabalar	3	3,5
Dernek, Doğu Türkistanlı Akrabalar	3	3,5
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye’de karşılaştıkları sorunlar karşısında en çok (%54,1) “Resmi Görevliler, Doğu Türkistanlı Akrabalar, Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları” ndan yardım aldıkları görülmektedir.

6.7.34. Katılımcıların Türkiye’de Karşılaştıkları Sıkıntılı Dönemlere İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye’de sıkıntıya düştükleri dönemlerin olup olmadığına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 35: Doğu Türkistanlıların Türkiye’de Sıkıntıya Düştükleri Dönemlere İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Evet	27	31,8
Kısmen	39	45,9
Hayır	19	22,4
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye’de sıkıntıya düştükleri dönemlerin kısmen (%45,9) olduğu görülmektedir.

6.7.35. Doğu Türkistanlı Gençlerini Türkiye’de Bekleyen Tehlikelere İlişkin Bulgular ve Yorum

Türkiye’deki Doğu Türkistanlı gençleri bekleyen tehlikelere ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 36: Doğu Türkistanlı Gençleri Bekleyen Tehlikelere İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Terör	23	27,1
İşsizlik	10	11,8
Ahlaki Değerlerden Kopuş	21	24,7
Uyuşturucu	-	-
Fikir Beyan Etmeyenler	31	36,5
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılanların Doğu Türkistanlı gençleri bekleyen tehlikeler arasında terör, işsizlik ve ahlaki değerlerden kopuş gösterilmişlerdir. Bu üçü arasında gençleri bekleyen en büyük tehlike olarak terör gösterilmiştir.

6.7.36. Evliliğe İlişkin Bulgular ve Yorum

Doğu Türkistanlıların çocuklarının Türkiye Türklerinden biriyle evlenmek istemelerine katılımcıların bakışına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 37: Evliliğe İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Olumlu	85	100
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamının çocuklarının Türkiye Türklerinden biriyle evlenmek istemelerine olumlu baktıkları görülmektedir.

6.7.37. Anavatana Düşüncesine İlişkin Bulgular ve Yorum

Türkiye'ye göç etmiş ve yerleşmiş bir Uygur Türkünün anavatan olarak nereyi düşündüğüne ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 38: Anavatan Düşüncesine İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Doğu Türkistan	83	97,6
Türkiye	2	2,4
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamına yakınının (%97,6) anavatan olarak Doğu Türkistan'ı gördüğü görülmektedir.

6.7.38. Doğu Türkistan'a Dönüş İle İlgili Bulgular ve Yorum

Çin Doğu Türkistan ile ilgili politikasını olumlu yönde değiştirdiği takdirde katılımcıların Doğu Türkistan'a geri dönüş düşüncelerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 39: Doğu Türkistan'a Dönüşe İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Evet	13	15,3
Hayır	72	84,7
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğunun (%84,7) Çin'in Doğu Türkistan ile ilgili politikasını olumlu yönde değiştirdiği takdirde Doğu Türkistan'a geri dönüş düşüncelerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

6.7.39. Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Göç İle İlgili Bulgular ve Yorum

Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göç yolunda yakınını kaybetme durumuna ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 40: Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye Göç Yolunda Yakınlarını Kaybetmelerine İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Yakınlarını Kaybedenler	9	10,6
Yakınlarını Kaybetmeyenler	76	89,4
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye göç ederken yakınlarını kaybetme durumlarına ilişkin cevapları incelendiğinde %89,4 gibi büyük bir çoğunluğun Türkiye'ye göç yolunda yakınlarını kaybetmediği, %10,6 gibi düşük bir oranda katılımcı da yakınlarını Türkiye'ye göç

yolunda kaybettiğini bildirmiştir. Bu veriden yola çıkılarak Türkiye'ye göç yolunda Doğu Türkistanlıların çok fazla sıkıntı yaşamadıkları söylenebilir.

6.7.40. Doğu Türkistanlıların Türkiye'deki Soydaşlarıyla Bağlantılarıyla İlgili Bulgular ve Yorum

Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlıların birbirleriyle olan bağlantılarına ve dayanışmalarına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 41: Doğu Türkistanlıların Türkiye'deki Soydaşlarıyla Bağlantılarına İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Kuvvetli	39	45,9
Normal	46	54,1
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlıların birbirleriyle olan bağlantıları ve dayanışmalarının %54,1'inin normal, %45,9'unun ise kuvvetli olduğu katılımcıların görüşlerinden anlaşılmaktadır.

6.7.41. Doğu Türkistanlıların Türkiye'de Çocuklarının Eğitimine İlişkin Bulgular ve Yorum

Araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların Türkiye'de çocuklarının eğitimi konusunda sıkıntı yaşama durumlarına ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 42: Çocukların Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular

	Sayı	%
Hayır	85	100
Toplam	85	100

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan Doğu Türkistanlıların tamamının Türkiye'de çocuklarının eğitimi konusunda sıkıntı yaşamadıkları görülmektedir.

SONUÇ

Araştırmada Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğunun Türkiye’de gayri resmi bir şekilde ikamet ettiği belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bu sonuç doğrultusunda Doğu Türkistanlıların Türkiye’ye gayri resmi yollardan geldikleri söylenebilir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişte sorunlar yaşadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçtan yola çıkılarak Türkiye’nin Doğu Türkistanlıların vatandaşlığına geçiş işlemleri konusunda kolaylık sağlamadığı söylenebilir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğunun hem Türkiye’de hem de Doğu Türkistan’da işçi olarak çalıştığı belirlenmiştir. Türkiye’de yaşayan Doğu Türkistanlıların bir kısmının da işsiz olduğu veya nitelikli bir işte çalışmadıkları tespit edilmiştir. Türkiye’de yaşayanların da işsizlik sorunu yaşadıkları bir ortamda Doğu Türkistanlıların işsizlik sorunu yaşamaları doğal karşılanabilir. Ayrıca araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında Doğu Türkistanlıların işçi pozisyonunda çalıştırılmasının nitelikli olmayan kişilerin göç ettikleri veya Türkiye’de nitelikli bir eğitim almamaları ile ilişkilendirilebilir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların eşlerinin büyük çoğunluğunun çalışmadığı, yani ev hanımı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğu Türkistanlıların aile yaşamında ataerkil kültürün hâkim olması, bu duruma etki eden etmenler arasında gösterilebilir. Ayrıca erkeklerin iş bulma noktasında sorun yaşadığı bir ortamda eşlerin iş bulamaması veya çalışmaması doğal karşılanabilir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların evlerinde yaşayan kişi sayıları incelendiğinde evinde 5 kişi yaşayanların oranının yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca veriler incelendiğinde evde yaşayan kişi sayısı açısından katılımcıların yarısından fazlasının evinde 5 ve üstü sayıda kişi yaşadığı belirlenmiştir. Ailelerin kalabalık olduğu söylenebilir. Doğu Türkistanlıların bir evde yoğun olarak yaşamalarına ekonomik gerekçelerin etki ettiği söylenebilir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların çocuklarının eğitim durumu incelendiğinde Doğu Türkistanlıların çocuklarının eğitim aldıkları belirlenmiştir. Türkiye’de yaşayan gerek Doğu Türkistanlı göçmenlerin gerekse diğer göçmenlerin eğitimine büyük önem

verilmektedir. Bu ailelere verilen özel kodlu TC. Kimlik numaralı nüfus cüzdanları ile eğitim sistemine entegrasyonları sağlanmaktadır.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların evli olan çocuklarının eşlerinin büyük çoğunluğunun Doğu Türkistan Türklerinden olduğu tespit edilmiştir. Yani Doğu Türkistanlıların çocuklarını evlendirirken eşinin Doğu Türkistanlı olmasına dikkat ettikleri söylenebilir. Kendi ulusundan kişilerle evlenmeyi tercih etmelerinde kültürlerini yaşatmak istemeleri de önemli bir etkidir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların eğitim düzeyi incelendiğinde tamamına yakının lise ve üstü bir eğitim aldıkları belirlenmiştir. Çünkü Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğu Türkiye’de çocuklarının eğitimi konusunda sıkıntı yaşamadıkları belirtmişlerdir. Bu verilerden yararlanarak Doğu Türkistanlıların eğitime önem verdikleri söylenebilir. Ayrıca Çin’de eğitim konusunda yaşadıkları sıkıntıların Türkiye’de verilen olanaklarla giderilebiliyor olması Doğu Türkistanlıların eğitime daha fazla önem vermelerini sağlamaktadır.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların Türkiye’ye göç etmelerine rağmen Uygur Türkçesini unutmadıkları tespit edilmiştir. Bu veriden yararlanarak Doğu Türkistanlıların dilini yaşatmaya devam ettikleri söylenebilir. Kendi aralarında Uygur Türkçesini konuşmaya devam ettikleri ve çocukları ile iletişimlerinde dillerini kullanmaya devam ettikleri araştırma sürecinde belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye’de dillerini yaşama ve yaşatma hususunda gerek devlet nezdinde gerekse de halk nezdinde herhangi bir zorlama yaşanmaması da Doğu Türkistanlılar için pozitif ortamın oluşmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Araştırmada Türkiye’de yaşayan Doğu Türkistanlıların birbirleriyle olan bağlantıları ve dayanışmalarının normal ve kuvvetli olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğunun arkadaş çevresinin Uygur Türklerinden olduğu da belirlenmiştir. Kendi kültürlerini yaşatma isteği, ailelerin birbiriyle iletişimde olmaları ve ailelerin birbirlerini ziyaret etmeleri Doğu Türkistanlıların arkadaş çevresinin kendi toplumundan bireylerden oluşmasına yol açmıştır. Bu durumun kendi ülkelerinden başka ülkelere göç eden toplumların göstermiş olduğu toplumsal bir refleks olarak nitelendirilebilir. Benzer durumların Türkiye’ye göç eden Iraklılarda, Afganistanlılarda ve Suriyelilerde görebiliriz. Ayrıca

Türkiye’den Avrupa’ya göç eden vatandaşlarımızda da benzer durumlar görülmektedir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların arkadaş ortamında dışlanma hissetmediği, Türkiye’de yaşamaktan ve Türkiye’deki gündelik hayattan memnun oldukları belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada Doğu Türkistanlılar, Türkiye Türkleri ile aralarındaki ilişkiyi uyumlu ve iyi olarak niteledikleri görülmüştür. Türkiye’de Doğu Türkistanlılara karşı iyi bir yaklaşımın ve uyumun olması bu memnuniyette etkili olduğu söylenebilir. Bu memnuniyet kaynaklandığı düşünülerek Doğu Türkistanlıların tamamına yakınının Doğu Türkistan’da akrabalarının olduğu ve akrabalarını Türkiye’ye davet etmek istedikleri belirlenmiştir. Ayrıca da Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğu çocuklarının Türkiye Türklerinden biriyle evlenmek istemelerine olumlu baktıkları araştırma sonucunda tespit edilmiştir. Türkiye’nin göçmenlere uyguladığı iyi muameleler son yıllarda uluslar arası kuruluş tarafından da takdir edilmektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği temsilcileri tarafından sıklıkla Türkiye’nin göç ve göçmenlerle ilgili politikaları her türlü ortamda övgüyle bahsedilmektedir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların ibadetlerini, gelenek/göreneklerini Türkiye’de daha rahat bir şekilde yerine getirdikleri belirlenmiştir. Türkiye’de İslam inancına sahip olsun veya olmasın göçmenlerin ve azınlıkların ibadetlerini yerine getirme hususunda her türlü imkân sağlanmaya çalışılmaktadır. Özellikle gayri Müslimlerin ibadethanelerinin restorasyonuna son 10 yılda büyük oranda destekler verilmiştir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların akrabaları ile olan iletişimde büyük oranda sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu durumu yaşamalarına Türkiye’den kaynaklı sebeplerden ziyade Uygur bölgesinde yaşanan sıkıntılardan kaynaklı olduğu söylenebilir.

Araştırmada katılımcıların Doğu Türkistan’daki aylık gelirlerinin 600\$ ve altında olduğu; Türkiye’deki aylık gelirlerinin ise asgari ücretin altında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmada Doğu Türkistan’da yaşam standartlarını yakalamak için aylık kazanılması gereken ücretin 2000-3500\$ arasında; Türkiye’de ise 800-5000TL. arasında olduğunu tespit edilmiştir. Araştırmada Doğu Türkistanlıların ekonomik durumunun kötü olduğu belirlenmiştir. Bu duruma yaşadıkları işsizlik

sorunu ve hayata Türkiye’de yeniden başlamış olmaları sayılabilecek en önemli gerekçelerdir. Çünkü, Türkiye’ye göç esnasında taşınır ve taşınmaz olan mallarını vatanlarında bırakmışlardır. Hayata Türkiye’de sıfırdan başladıkları söylenebilir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların Türkiye’nin en önemli sorunlarını “Terör”, “Ekonomi”, “Sağlık” ve “İşsizlik” olduğunu belirtmişlerdir. Bunlar arasında en fazla işsizlik sorununu Türkiye’nin temel sorunu olarak gördükleri belirlenmiştir. Katılımcıların belirttikleri sorunlar arasında yer alan “terör” sorununun diğerlerini de etkilediği söylenebilir. Basın ve yayın organlarında çeşitli gazeteciler ve siyasetçiler tarafından 300 milyar dolar gibi bir paranın terör nedeniyle Türkiye’nin harcadığı meblağ olarak ifade edilmektedir. Bu kadar büyük bir paranın teröre harcanmayıp da, Türkiye ekonomisi içerisinde kalması ekonomik kaynaklı birçok sorunu ortadan kaldıracabileceği söylenebilir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların Türkiye’nin Doğu Türkistan politikasını destekledikleri belirlenmiştir. Türkiye dünya üzerinde haksızlığa maruz kalmış diğer ulusları desteklediği gibi Doğu Türkistan konusunda da uluslar arası arenada bu konuyu gerekli yerlerde sürekli olarak dile getirmiştir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların Türkiye’ye göç etmelerinin temel sebepleri arasında; “Dini Baskı”, “Ekonomik Yoksunluk”, “Siyasi Baskı”, “Çocukların Kimlik ve Geleceklerini Garanti Altına Almak İstemek” ve “Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması” gösterildiği belirlenmiştir. Bu kadar yoğun baskı altında kalan Uygur Türkleri göç etmek zorunda kalmışlardır. Halen bu baskılar devam etmektedir.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların kısmen Türkiye’de sıkıntıya düştükleri dönemlerin olduğu belirlenmiştir. Doğu Türkistanlıların Türkiye’de karşılaştıkları sorunlar karşısında en çok “Resmi Görevliler, Doğu Türkistanlı Akrabalar, Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları” ndan yardım aldıkları belirlenmiştir. Bu bilgi ışığında Türkiye’de sorun yaşayan Doğu Türkistanlıların resmi görevlilerden destek aldıkları görülmektedir. Devletin sorunlara kayıtsız kalmadığı söylenebilir.

Araştırmada Doğu Türkistanlı gençleri bekleyen tehlikeler arasında terör, işsizlik ve ahlaki değerlerden kopuş gösterilmiştir. Bu üçü arasında gençleri bekleyen en büyük tehlikenin terör olduğu belirlenmiştir. Nitekim son yıllarda ortaya çıkan DEAŞ terörünün ve İstanbul’da yaşanan Reina saldırısının aileler arasında gençlerin teröre bulaşması hususunda endişe duymalarına yol açmıştır.

Araştırmada Doğu Türkistanlıların tamamına yakınının anavatan olarak Doğu Türkistan'ı gördüğü belirlenmiştir. Fakat Doğu Türkistanlıların büyük çoğunluğunun Çin'in Doğu Türkistan ile ilgili politikasını olumlu yönde değiştirdiği halde Doğu Türkistan'a geri dönüş düşüncelerinin olmadığı görülmektedir. Bu durum Türkiye'deki yaşam koşullarından, Türkiye Türklerinin yaklaşımlarından ve Devletin resmi politikalarında memnun oldukları şeklinde ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Adıbelli, Barış, **Osmanlıdan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Adıbelli, Barış, **Doğu Türkistan**, I.Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Alptekin, Erkin, “Doğu Türkistan Türklerinin Bağımsızlık Mücadelesi”, **Yeni Türkiye**, 16, 1997, s.1386.

Alptekin, İsa Yusuf, **Doğu Türkistan Davası**, Marifet Yayınları İstanbul, 1981, s.25-26.

Amanov, Şatlık, **ABD'nin Orta Asya Politikaları**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007.

Amnesty International, “China: Uighur writer’s death in prison would be bitter blow”, <https://www.amnesty.org/en/for-media/press-releases/china-uighur-writer-s-death-prison-bitter-blow-freedom-2013-01-02>, 2012.

Andican, A. Ahat, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

Arıbaş, Kenan, **Küresel Çağda Siyasi Coğrafya**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2007.

Atalay, İbrahim, **Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011.

Baymirza, Hayit, **Türkistan Rusya İle Çin Arasında**, Otağ Yayınları, Otağ Matbaası, Ankara, 1975.

Baymirza, Hayit, **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi**, Ankara, 308, 1995.

BBC, “China's main ethnic minorities” <http://www.bbc.co.uk>, 2009.

BBC Turkish, “Urumçi'de iki Uygur öldürüldü”, www.bbc.co.uk/turkish, 2009.

Bekin, M.Rıza, **M. Rıza Bekin'in Anıları**, Kastas Yayınları, İstanbul, 2005.

Bilgin, Hasan, “Stratejik Açıdan Çin”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Ankara, 2010.

Buğra, Mehmet Emin, **Doğu Türkistan Tarihi Coğrafi ve Şimdiki Durumu**, Güven Matbaası, İstanbul, 8, 1952.

CAO, Huhua, “Urban-rural Income Disparity and Urbanization: What is the Role of Spatial Distribution of Ethnic Groups? A Case Study of Xinjiang Uygur Autonomous Region in”, <http://www.chinaeam.uottawa.ca/eng/Cao2010-A-RegionalStudies-Xinjiang.pdf>, 2008.

Castets, Remi, “The Uyghurs in Xinjiang-The Malaise Grows”, China perspectives, <http://chinaperspectives.revues.org/648?&id=648>, 2003.

Cengiz, G., “Doğu Türkistan”, **Gök Bayrak Dergisi**, 1(1), Kayseri, 1994.

Çolakoğlu, Selçuk, “Türkiye'nin Çin Politikası ve Uygurlar (1991-2001)” <http://scolakoglu.blogspot.com>, 2006.

Çolakoğlu, S., “Stratejik Ortaklık Arayışı”, **Stratejik Analiz**, 14, 2012, s.59

Dağcı, Kenan ve Mustafa Keskin, “Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri”, **Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi**, 1(2), 2013, s.11-29.

Dillon, Michael, “Sinkiang (Doğu Türkistan): Çin Orta Asya’sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol” (Çev. Hayati AKTAŞ), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 2001, s. 7.

Doğan, A., “Doğu Türkistan”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.2-3.

Dorais, Marissa A., “The Go West Campaign in Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People’s Republic of China: Water Scarcity and Economic Growth”, <http://enviro.lclark.efdu/students/theses/2005-2006/MarissaDoraisThesis.pdf>, 2005.

Dwyer, Arienne M., “The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse”, <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/handle/101253504>, 2005.

Ekrem, Erkin, “Çin’in Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketine Yönelik Politikası: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası” , **Stratejik Analiz Dergisi**, 20, 2001, s.74-75.

Ekrem, Erkin, “ABD’deki Terör Saldırısı Sonrası Çin’in Tutumu”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2001.

Ekrem, Erkin, “Çin’in Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketine Yönelik Politikası”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 86, 2002.

Ekrem, Erkin, “Urumçi Olayları Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri”, Stratejik Düşünme Enstitüsü, www.sde.org.tr, 2010.

Ekrem, Nuraniye Hidayet, “Uluslararası Af Örgütü’nün Yeni Çin Raporu ve Uygurlar”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2004.

Ekrem, Nuraniye Hidayet, “Çin’in Doğum Kontrol Politikası”, **Gökbayrak Dergisi**, 12(58), 2004.

ETIC Raporu, “Doğu Türkistan İnsan Hakları Sorunları”, www.uygur.org, 2003.

ETIC Raporu, “Doğu Türkistan: 'Terörle Mücadele' Adı Altında Soykırım, Cezaevi, İşkence ve Dil Kırımı”, www.uygur.org, 2003.

Gül, Osman Kubilay, “Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye Hazin Bir Göç Hikâyesi”, **Turkish Studies**, 2, 1, 2007.

Günay, Bekir, **Sorunlu Türk Bölgeleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Hacaloğlu, Yücel, **Doğu Türkistan ve Türk Kültürü**, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, Ankara, 2002.

Howell, Anthony, and C. Cindy Fan “Migration and Inequality in Xinjiang: A Survey of Han and Uyghur Migrants in Urumqi”, <http://www.sscnet.ucla.edu>, 2011.

Israeli, Raphael, “Çin’in Uygur Problemi”, <http://www.israelcfr.com.documents4-7-Raphael-Israeli.pdf>, 2010.

İnayet, Alimcan, “Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan”, **Hür Doğu Türkistan Sempozyumu**. www.doguturkistansempozyumu.com, 2010.

Jamil, N.S., “China’s Xinjiang Policy: An Analysis Based on the Theory of Relative Deprivation”, <http://journalarticle.ukm>, 2011.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yayınları, Metinler Matbaası, İstanbul, 1984, s.59-60.

Kafesoğlu, İbrahim, **Asya Türk Devletleri**, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1992.

Kahramanyol, Mustafa, **Yakın Tarihimize Türklere Karşı İşlenen Katliam ve Sürgünler**. Ekip Grafik Baskı, Ankara, 2005, s.156.

Kara, Abdulvahap, “Kazakların Altaylardan Anadolu'ya Uzanan Göçü”, **Göç Sempozyumu**, İstanbul, 2010.

Karaca, R. Kutay, **Dünyadaki Yeni Güç Çin**, II. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Karaca, R. Kutay, “Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu”, **Akademik Bakış Dergisi**, 1(1), 2007, s.219-245.

Karasar, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi (20.Baskı)**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2009.

Kul, Ömer, “Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951)”, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Moneyhon, Matthew D., “Taming China's Wild West”, www.peacestudiesjournal.org.uk, 2003, s.498

Oğan, Sinan, “Doğu Türkistan”, www.turksam.org, 2009.

Oraltay, Hasan, **Hürriyet Uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri**, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1976.

Önel, Metin, **Çin'in Etnik Politikaları Çerçevesinde Doğu Türkistan Sorunu**”, “Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeler, Derleyen: Bekir Günay, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Saray, Mehmet, **Doğu Türkistan Türkleri Tarihi Başlangıçtan 1878'e Kadar**, Kitabevi Yayınları, 1997.

Toops, Stanley, “Demographics and Development in Xinjiang after 1949”, <http://www.eastwestcenter.org>, 2004.

Tümtürk, S., “Dünya İnsan Hakları Günü Dolayısıyla Basın Bildirisi”, **Gökbayrak Dergisi**, 11(62), 2004.

Türkler Ansiklopedisi, “Doğu Türkistan'da Üç Dönem”, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, 2002, s.714-715.

Türköz, Ahmet, **Doğu Türkistan'da İnsan Hakları**, I. Baskı, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2010.

Warikoo, Kulbhushan B., “Sincan'da Etnik-Dinsel Uyanış”, **Avrasya Etütleri**, 2(4), 1996, s.30-42.

<http://www.amnesty.org>

<http://www.doguturkistan.net>, Doğu Türkistan 1999 İnsan Hakları İhlalleri Raporu.

<http://english1.peopledaily.com.cn>

http://kcm.co.kr/bethany_eng/a_code/china5.html).

<http://www.milliyet.com.tr>

<http://www.turkishnews.com.tr>

<http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-08/a-2004-08-17-2-1.cfm>

<http://www.webarsiv.hurriyet.com.tr>

EKLER

EK-1

GÖÇ, UYUM, SORUNLAR ZEYTİNBURNUNDA YAŞAYAN DOĞU TÜRKİSTANLILAR ÖRNEĞİ ANKETİ

Sayın Katılımcı,

Elinizdeki anket formu İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi'nde yürütülmekte olan "Göç, Uyum, Sorunlar-Zeytinburnu'nda Yaşayan Doğu Türkistanlılar Örneği" adlı Yüksek Lisans Tezi için hazırlanmıştır. Araştırma sorularına vereceğiniz cevaplar sadece bilimsel amaçlar için kullanılacak ve kesinlikle gizli tutulacaktır. Araştırmaya gösterdiğiniz ilgi ve değerli katkılarınız için teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Nezir BİÇEN
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrencisi

Tercümanlı ()

Türkçe Biliyor ()

1- Cinsiyetiniz:

Kadın () Erkek ()

2- Yaşınız: 15-25 () 25-35 () 35-45 () 45-55 () 55-65 () 65 yaş ve üstü ()

3- Türkiye'de Bulunma Statünüz Nedir?

Gayri Resmî () Çalışma İzin Belgesi () İkamet Tezkereli () Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı ()

4- Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına Geçişte Bir Zorlukla Karşılaşıyor Musunuz?

Evet () Kısmen () Hayır ()

5- Mesleğiniz:

Doğu Türkistan'da.....

Türkiye'de.....

6- Medeni Haliniz:

Evli () Bekâr ()

7- Eşinizin Mesleği:

Doğu Türkistan'da.....

Türkiye'de.....

8- Eviniz Kaç Odalıdır?

Tek Odalı () 1+1 () 2+1 () 3+1 () 4+1 () Diğer ()

9- Evde Kaç Kişi Yaşamaktasınız?.....

10- Kaç Çocuğunuz Var?.....

11- Çocuklarınızın Eğitim Durumu Nedir?.....

12- Evli Çocuğunuz Var İse Eşi Hangi Millettendir?

Doğu Türkistan Türklerin () Türkiye Türklerinden ()

Diğer Topluluklardan () Diğer Milletlerden ()

13- Doğum Yeriniz Neresidir?

Doğu Türkistan () Türkiye () Diğer ()

14- Eğitim Düzeyiniz:

Okur-yazar değil () Okur Yazar () İlk Okul () Orta Okul ()

Lise () Üniversite () Lisansüstü ()

15- Uygur Türkçesini Biliyor Musunuz?

Evet () Kısmen () Hayır ()

16- Arkadaş Çevreniz Kimlerden Oluşmakta?

Uygur Türklerin () Türkiye Türklerinden () Diğer Topluluklardan ()

17- Arkadaş Ortamında Dışlandığınızı Hissediyor Musunuz?

Evet () Kısmen () Hayır ()

18- Doğu Türkistan'da Yaşayan Akrabalarınız Var Mı?

Evet () Hayır ()

19- Akrabalarınız Varsa Bunlarla İletişimde Sıkıntı Yaşıyor Musunuz?

Evet () Kısmen () Hayır ()

20- Doğu Türkistan'daki Akrabalarınızı Türkiye'ye Davet Etmek İstiyor Musunuz? Evet () Hayır ()

21- Türkiye'de Yaşamaktan Memnun Musunuz?

Memnunum () Kısmen Memnunum () Kararsızım () Memnun Değilim ()

22- İbadetlerinizi Nerede Daha Rahat Bir Şekilde Yeriine Getiriyorsunuz?

Doğu Türkistan'da () Türkiye'de ()

23- Türkiye'de Yaşadığınız Gündelik Hayattan Memnun Musunuz?

Evet () Kısmen () Hayır ()

24- Doğu Türkistan'daki Aylık Geliriniz Ne Kadardır?.....

25- Doğu Türkistan'daki Yaşam Standartlarını Yakalamak İçin Aylık Kazanılması Gereken Ücret Ne Kadardır?.....

26- Türkiye'deki Yaşam Standartlarını Yakalamak İçin Aylık Kazanılması Gereken Ücret Ne Kadardır?.....

27- Türkiye'de Aylık Geliriniz Ne Kadardır?.....

28- Türkiye'deki Uygur Türklerini Ekonomik Durumu Nasıldır?

İyi () Orta Seviyede () Kötü () Türkiye'de yaşayanlar gibi ()

29- Türkiye Türkleri İle İlişkilerinizi Nasıl Tanımlarsınız?

İyi () Kötü () Uyumlu () Uyumsuz ()

30- Uygur Türkleri Açısından Türkiye'nin En Önemli Sorunu Nedir?

Terör () Ekonomi () Sağlık () Eğitim () İşsizlik ()

Yolsuzluk () Diğer ()

31- Türkiye'nin Doğu Türkistan İle İlgili Politikasını Destekliyor Musunuz?

Evet () Kısmen () Hayır ()

32- Türkiye'de Gelenek/Göreneklerinizi Rahat Bir Şekilde Devam Ettirebiliyor Musunuz? Devam Ettiremiyorsanız Sebebi Nedir?

Evet () Kısmen () Hayır () Sebebi:.....

33- Türkiye'de Size Karşı Yaklaşımları Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

İyi () Kötü ()

34- Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Göç Etmenizin Temel Sebepleri Nelerdir?

Dini Baskı ()

Ekonomik Yoksunluk ()

Siyasal Baskı ()

Çocukların Kimlik Ve Geleceklerinin Garanti Altına Almak İstemek ()

Temel Hak ve Özgürlüklerin Kısıtlanması ()

35- Türkiye'de Karşılaştığınız Sorunların Çözümünde Kimden Yardım Alıyorsunuz?

Dernek ()

Resmi Görevliler ()

Doğun Türkistanlı Akrabalar ()

Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları ()

36- Türkiye’de Doğu Türkistanlılar Olarak Sıkıntıya Düştüğünüz Dönemler Oldu Mu? Oldu İse Hangi Dönemler Olmuştur?

Evet () Kısmen () Hayır () Dönem:.....

37- Doğu Türkistanlı Gençleri Türkiye’de Bekleyen En Önemli Tehlike Nedir?

Uyuşturucu () Terör () İşsizlik () Ahlaki değerlerden kopuş () Diğer ()

38- Çocuklarımızın Türkiye Türklerinden Biriyle Evlenmek İstemesine Nasıl Bakarsınız?

Olumlu () Olumsuz () Fikrim Yok ()

39- Türkiye’ye Göç Etmiş Ve Yerleşmiş Bir Uygur Türkü Olarak Bugün Daha Çok Anavatanın Neresi Olduğunu Düşünüyorsunuz?

Doğu Türkistan () Türkiye () Diğer ()

40- Çin Doğu Türkistan Politikasını Olumlu Yönde Değiştirdiği Takdirde Doğu Türkistan’a Geri Dönüşü Düşünür Müsünüz?

Evet () Hayır ()

41- Doğu Türkistan’dan Türkiye’ye Göç Yolunda Bir Yakınınızı Kaybettiniz Mi?

Evet () Hayır ()

42- Türkiye’de yaşayan Doğu Türkistanlılarla Bağlarınız Ve Dayanışmanız Nasıldır?

Kuvvetli () Normal () Zayıf ()

43- Türkiye’nin Çocuklarımızın Eğitimi Konusunda Bir Sıkıntı Yaşıyor Musunuz?

Evet () Kısmen () Hayır ()